

अध्याय एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

वि.सं. २०६८ को जनगणना अनुसार नेपालको कुल जनसंख्याको ८.१३ प्रतिशत हिस्सा ज्येष्ठ नागरिकहरूको रहेको छ । अर्थात नेपालमा २१ लाख ५४ हजार ३ ज्येष्ठ नागरिक छन् । कुल वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर १.४ प्रतिशत रहेको अवस्थामा ज्येष्ठ नागरिकको वृद्धिदर ३.५ प्रतिशत छ । त्यसैले जनगणनापछिका वर्षहरूलाई पनि समेट्दा अहिले ९ प्रतिशतभन्दा धेरै ज्येष्ठ नागरिक रहेको अनुमान छ । जनसंख्याविद्हरूका अनुसार यही अनुपातमा ज्येष्ठ नागरिकहरूको जनसंख्या वृद्धि हुने हो भने आगामी २० वर्षमा ज्येष्ठ नागरिकको संख्या दोब्बर हुने देखिन्छ भने सन् २०५० मा ज्येष्ठ नागरिकहरूको संख्या ६० लाखभन्दा धेरै हुने आंकलन गर्न सकिन्छ । अहिलेको जनसांख्यिक बमोटलाई केलाउँदा प्रत्येक १२ मा एक वृद्धको संख्या रहेको छ, जुन आगामी १७ वर्षपछि प्रत्येक ६ नागरिकमा एक जना ज्येष्ठ नागरिक हुनेछन् ।

जेष्ठ नागरिकको संरक्षण, सामाजिक सुरक्षा, श्रद्धा आदर र अनुभवको सदुपयोग गर्न नेपालमा जेष्ठ नागरिक सम्बन्धि ऐन २०७४ को तर्जुमा गरिएको छ । उक्त ऐनले ६० वर्ष पुरा गरेका नेपाली नागरिकलाई जेष्ठ नागरिक भनेर परिभाषित गरेको छ । त्यसैले भर्खरै ६० वर्षका आफ्ना जीवनका रंगिन सपनाहरू सन्ततिको उज्वल भविष्य बनाउनमा व्यतित भए पछि केही गरौं समाजलाई केही योगदान दिऊं भनी जागिर र कामबाट फुर्सद लिएर आएका नागरिकलाई सरकारले सम्मान गर्नु अत्यन्त जायज हो । आफ्नो परिवार र सन्तति प्रतिको जिम्मेवारी मुक्त भएर पूण्य कर्म गर्ने भनेको समाज सेवा गर्नु नै हो । यो समाज सेवाको लागि तत्पर भएर पुनर्जन्म लिनु भएका पाका अनुभवी सामाजिक योद्धालाई साधुवाद दिनै पर्दछ । स्वास्थ्य शारीरिक र मानसिक कारणले यस्ता जेष्ठ नागरिक कमजोर त भएका हुन्छन् । जीवनदेखि पनि थकित भएका हुन्छन् । यस्ता नागरिकलाई समाज सेवामा उत्प्रेरित गराउनु अत्यन्त आवश्यक र उपलब्धिमूलक हुन्छ । सामान्यतः जेष्ठ नागरिकहरू तीन प्रकारका पाईन्छन् :

१. सहाय ज्येष्ठ नागरिक :

- (क) जीवन यापन गर्ने आधार, आयस्रोत र सम्पत्ति प्रशस्त भएका
- (ख) पालनपोषण तथा हेरचाह गर्ने मायालु परिवारको सदस्यहरू भएको
- (ग) घर समाजमा स्वाभिमान भएर तथा असल हजुर बुवा, हजुर आमा भएर जीवन यापन गरिरहनु भएका नागरिकहरूलाई सहाय ज्येष्ठ नागरिक भनिन्छ ।

२. असहाय ज्येष्ठ नागरिक :

- (क) जीवन यापन गर्ने कुनै आधार, आयस्रोत वा सम्पत्ति नभएको
- (ख) पालनपोषण तथा हेरचाह गर्ने परिवारको कुनै सदस्य नभएको
- (ग) परिवारको सदस्यहरू भए पनि निजले पालनपोषण नगरी अपहेलित जीवनयापन गर्नु परेको ।

३. अशक्त ज्येष्ठ नागरिक :

- (क) शारिरिक वा मानसिक रूपले अशक्त

त्यसै गरी ज्येष्ठ नागरिक, असाहाय ज्येष्ठ नागरिक र अशक्त ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई पुनः पाँच वर्गमा वर्गीकरण गरिएको छ :

- (क) सत्तरी बर्ष उमेर पुरा नगरेका ज्येष्ठ नागरिक
- (ख) सत्तरी बर्ष उमेर पुगेका ज्येष्ठ नागरिक
- (ग) असाहाय ज्येष्ठ नागरिक
- (घ) अशक्त ज्येष्ठ नागरिक
- (ङ) एकल ज्येष्ठ नागरिक (वडाल,वि.पि.२०७०) ।

विधुवा, विधुर वा अविवाहित एकल ज्येष्ठ नागरिक मानिन्छ । यो बर्गीकरण केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिले निर्धारण गरेको हो । साथै बर्गीकरणको आधारमा ज्येष्ठ नागरिकले सरकारले तोकेको भत्ता वा सुविधा पनि पाउने छन् ।

नेपालको कानूनले ६० वर्ष काटेकालाई ज्येष्ठ नागरिक मानेको छ । तर उमेरको यो खुड्किलो काटेका सबै ज्येष्ठ नागरिक निष्क्रियताका हिसावले उस्तै छन् त ? राष्ट्रिय ज्येष्ठ

नागरिक महासंघको अध्यक्ष लालदासले काम गर्न सक्ने शक्ति भएकाहरूलाई पनि सक्रिय बनाएर राख्ने परिपाटी नेपाली समाजमा विद्यमान नरहेको बताउँछन् । उनको तर्कले बल दिन्छ, नेपालको कानूनले तोकेको निवृत्ति उमेरको हदबन्दीले नेपालको कानून र सामाजिक व्यवस्थाले ६० वर्षको उमेरलाई सक्रिय उमेरका रूपमा स्विकार्दैन । त्यसको प्रत्यक्ष मार खेपेका छन् , जाँगर, सीप र अनुभव भएपनि खालि हात बस्नुपरेका ज्येष्ठ नागरिकहरू सक्रिय हुन नसके पछि घरपरिवारबाट छिट्टै तिरस्कारमा पर्नेहरूको संख्या पनि उल्लेख्य छ समाजमा ।

नेपालमा प्रशासनिक सेवाबाट ५८ वर्षमा अवकाश पाउने व्यवस्था छ । स्वस्थ्य सेवामा ६० र न्यायिक सेवामा रहेकाले ६३ वर्षमा अवकाश पाउँछन् । प्रधानन्यायधिसको हकमा भने उमेर अवधि ६५ वर्षसम्म रहेको छ । ५९ वर्ष अघि नेपालीको आयू २७ वर्ष मात्र थियो । अहिले वढेर ६९ वर्ष पुगिसकेको छ । एजिड नेपालका अध्यक्ष गौतमले औषत आयुको वृद्धिसँगै अवकाश पाउने उमेर पनि बढाउनुपर्ने तर्क गर्दछन् उनि भन्छन् “काम गर्न सक्ने उमेरमै बेकामे भएर बस्नुपर्ने नियतिले धेरै ज्येष्ठ नागरिकलाई सामाजिक रूपमा कमजोर तुल्याएको छ ।”

राष्ट्रिय ज्येष्ठ नागरिक महासंघका अध्यक्ष लालदास काम गर्न सक्ने शारीरिक र मानसिक अवस्था हुदा हुदै पनि राज्यले तैले काम गर्न सक्दैनस् तँ खालि बस् भन्नु व्यवहारिक नभएको बताउँछन् । त्यसका लागि उनी आफ्नै उदाहरण अघि सार्छन् । ३० वर्ष अघि अवकाश पाएका ९२ वर्षिय छातिरोग विशेषज्ञ लालदास अहिले पनि ठमठमि हिड्छन् आफ्नो काममा उत्तिकै सक्रिय देखिन्छन् । भन्छन् “उमेर जति गएपनि म उत्तिकै सक्रिय छु ।” लालदास ६० वर्ष उमेर काटेकाहरूलाई मात्रै रोजगारीको अवसर दिने जापानमा रहेको सुहान बेकरीको उदाहरण दिदै भन्छन्, हामीकहाँ पनि त्यस्तै अभ्यासको खाँचो छ (सापकोटा, २०७०) ।

आजको २१ औं शताब्दीमा विश्वमा वृद्धहरूको संख्या वढेको छ । यसको कारण वालवच्चा र प्रौढ संख्या घटेको, मृत्युदर घट्नुका साथै सामाजिक स्वास्थ्यमा सुधार आनुका फलस्वरूप विश्वव्यापी रूपमा वृद्धहरूको संख्या वढ्दै गइरहेको छ । यसबाट नेपाल अछुतो छैन । नेपालमा मूलत ६० वर्ष भन्दा बढी उमेर भएका मानिसहरू वृद्ध भनिन्छ । नेपालको जनगणना २००१ का अनुसार १५ लाख मानिसहरू वृद्ध छन् । जसले कुल जनसंख्याको

६.५% जनसंख्या जनाउँछ । यसरी दिनानुदिन जनसंख्या बुढ्यौलीतिर संक्रमण हुदै गएको छ । जनगणना २०११ को अनुसार कुल जनसंख्यामा वृद्धहरूको अनुपात ९% रहेको छ ।

वृद्धाश्रम भनेको आरोग्य आश्रम हो । ज्ञानको मन्दिर हो । यो भौतिकता त्यागेर अध्यात्मिक मार्ग देखाउने चेतनाको विद्यालय हो । यो योग, धर्म, दर्शन साहित्यको सुन्दर नमूना हो । यो घर, अस्पताल, मन्दिर, बगैचा, खेलकुद स्थल सबैको समष्टिगत स्वरूप हो । त्यसैले यो स्थान शहरको भिडभाड, धुलो, धुँवा तथा प्रदुषणबाट मुक्त सुन्दर प्रकृतिको शान्त फराकिलो काखमा हुनुपर्दछ । स्थानीय स्रोत र साधनहरूको अधिकतम परिचालन गर्नुपर्दछ । आश्रम भित्र नै विभिन्न कृषि तथा पशुपालन पनि गर्नुपर्दछ । यसैको आयबाट संस्था पूर्ण रूपले संचालन भयो भने आश्रम दीगोपनाका लागि एकदमै ठूलो टेवा पुग्दछ । वृद्धाश्रम समाजसेवा गर्ने तथा ज्येष्ठ नागरिकाहरूको सेवा गर्ने पवित्र उद्देश्यले स्थापित समाज कल्याणकारी संस्था हो । त्यसैले यस्तो संस्था पूर्ण रूपले सामाजिक सेवाका अभियन्ताहरूलाई नै परिचालन गर्नुपर्दछ ।

देशभर १४४ वटा वृद्धाश्रम संचालनमा रहेका छन् । चितवनमा मात्रै ५ वटा आश्रम रहेका छन् भने म्याग्दी जिल्लामा अहिलेसम्म १ मात्र ज्येष्ठ नागरिक आरोग्य आश्रम संचालनमा रहेको छ । नेपालमा कुल १५सय ७७ जना ज्येष्ठ नागरिकाहरू वृद्धाश्रममा रहेको तथ्याङ्क सार्वजनिक भएको छ । राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगले गरेको ज्येष्ठ नागरिकका मानवअधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धनका लागि गरेको अध्ययनले यस्तो तथ्य फेला परेको हो । आयोगले देशभरिमा ९६५ महिला र ६१२ जना पुरुष गरी जम्मा १५७७ जना वृद्धाश्रममा रहेको पाइएको छ । यो संख्या आयोग सम्बन्धित केन्द्रमा पुगेको दिनको हो । आयोगले २०७४ चैत्र ४ बाट अध्ययन शुरु गरेको थियो । प्रदेश नं. १ मा ११ जिल्ला, प्रदेश नं. २ मा ५ जिल्ला, प्रदेश नं. ३ मा ७ जिल्ला, गण्डकी प्रदेशमा ८ जिल्ला, ५ नं. प्रदेशमा ८ जिल्ला, कर्णाली प्रदेशमा २ र सुदूरपश्चिम प्रदेशमा ४ जिल्लामा वृद्धाश्रम संचालित छन् । १ जिल्लामा १ भन्दा बढी पनि वृद्धाश्रम छन् । देशभरिमा दिवा सेवा केन्द्रको संख्या ११९ रहेको छ । २०६८ को जनगणनाअनुसार नेपालमा २१ लाख ५४ हजार ३ जना ज्येष्ठ नागरिकाहरूको संख्या रहे पनि अहिले उक्त संख्या बढेको अनुमान गरेको छ, (रा.मा.अ.आ २०७५) ।

हिन्दु संस्कार पद्धति अनुसार वृद्धावस्था मानव जीवनका चार वर्णश्रम मध्ये (ब्रम्हाचार्य, गृहस्थ, वानप्रस्थ र सन्यास) सन्यास अवस्था हो । यो अवस्था जीवनका विभिन्न

अवस्थाहरू पार गरेपछि आउने सबैभन्दा पछिको अवस्था हो। यस अवस्थामा आईपुग्दा मानवले विभिन्न प्रकारका सुख, दुःखका अनुभवहरू बटुलेका हुन्छन्। जब मानिस वयस्कवाट वृद्धमा परिणत हुन्छ, उसको इन्द्रियहरू पनि शिथिल हुँदै जान्छन्, काम गर्न पनि असमर्थता हुँदै जान्छ, र पूर्ण रूपमा अरुमाथि आश्रित हुन बाध्य हुन्छन्। वृद्धावस्था स्वभाविक एवम प्राकृतिक प्रक्रिया हो जुन मानव जीवनमा अवश्यम्भावी छ। हाम्रो समाज परम्परागत वर्ण व्यवस्थामा आधारित छ। त्यसैले यहाँको जीवनशैली र संस्कारहरू वैदिक सनातन आदर्शले भरिएका छन्। बाबु आमा र गुरुजनको सेवा गर्ने प्रचलन प्राचिनकालदेखि नै थियो। वेद उपनिषद् र पुराणहरूमा पितृ देवो भव, मातृदेवो भव आदि मन्त्रहरू छन्। जसले गर्दा आमा बाबु देवता समान् हुन् भन्ने भावनाले समाज निर्देशित छ। यस्तो आदर्शवाट हुर्किएको समाजमा आमा बाबुको सेवा गर्नु परम् कर्तव्य पनि मानिन्छ।

संसारका कतिपय मुलुकहरूमा ज्येष्ठ नागरिका र अशक्तको लागि सरकारले गास, बास, कपासको बन्दोबस्त गरेको पाइन्छ, भने हाम्रो समाजमा संयुक्त परिवार तथा परम्परागत रूपमा चल्दै आएकोले बुढाबुढीहरू जीवनभर आफ्ना छोरा बुढारी नाति नातिनाहरूमा आश्रित रहेको देखिन्छ। तर विश्वमा बढ्दो औद्योगिकीकरण, शहरीकरण, आधुनिकीकरण जस्ता कारणहरूले गर्दा संयुक्त परिवार प्रथा हटेर एकल परिवार प्रथा बढिरहेको छ। समाज दिनप्रति दिन व्यक्तिवादी बन्दैछ। हाम्रो समाज पनि विकसित देशहरूको देखासिकी र नक्कल गर्ने प्रवृत्तिले गर्दा संस्कार र संस्कृतिमा परिवर्तन आएको छ। सामाजिक, धार्मिक, साँस्कृतिक परम्परागत मूल्य र मान्यतामा आएको परिवर्तनहरूले गर्दा ग्रामीण समाजको बाहुल्य भएको हाम्रो समाजमा अबका दिनहरूमा ज्येष्ठ नागरिकाहरू सम्बन्धी समस्या बढेर जाने कुरा प्रष्ट देखिने संभावना बढी छ। जुनकुनै समाजमा पनि वृद्धहरूको स्थान उच्च हुनुपर्ने भए पनि प्रायः वृद्धहरूको अवस्था दयनीय देखिन्छ। वृद्धहरू आफूले जन्माएको सन्तान तथा आफन्तहरूवाट नै अपहेलित तथा अपमानित हुन पुग्छन्। संसारका विभिन्न मुलुकहरूमा वृद्धावस्थामा ज्येष्ठ नागरिकाहरूलाई समाजमा सम्मानसाथ बच्चे अधिकार सुरक्षित गरी शान्त वातावरणमा आफ्ना सबै चिन्तावाट मुक्त भई हाँसीखुसी जीवन व्यतीत गर्न विशेष सुविधा सहितको वृद्धाश्रमको व्यवस्था गरिएको पाइन्छ। नेपालमा जम्मा ३२ वटा वृद्धावस्थाहरूसँग सरोकार राख्ने संघ संस्थाहरू संचालित छन् ती मध्ये २ वटा संस्थाहरू भने वृद्ध महिलाका लागि मात्र सेवारत छन्। नेपालमा सर्वप्रथम २०३३ सालमा समाजकल्याण केन्द्र वृद्धाश्रम स्थापना भएको थियो

जुन पशुपति देवपाटनस्थित वृद्धाश्रम हो । यस संस्थाले ६० वर्षमाथिको असहाय, अशक्त ज्येष्ठ नागरिकाहरूलाई हेरचाह गर्दै आएको छ । नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्रको आधारमा यस आश्रममा असहाय र अपहेलित ज्येष्ठ नागरिकाहरूलाई आश्रय दिने गरिएको छ । २०३८ सालमा वराहक्षेत्र धर्माश्रम समितिको गठन भएको र त्यस समितिले तीर्थयात्रीहरूको लागि सेवा सुविधा र बस्ने ठाँउको व्यवस्था गर्ने गरेको छ । २०४८ सालदेखि विशान्ति मन्दिर धनकुटामा पनि ज्येष्ठ नागरिकाहरूको सेवामा विभिन्न कार्यक्रमहरू संचालित रहेको छ । यस मन्दिरमा असह्य ज्येष्ठ नागरिकाहरूको लालनपालन गर्नुका साथै स्थानीय स्कुल निर्माणमा सहयोग, वृक्षारोपण र महिलाहरूलाई सीपमूलक तालिमहरू प्रदान गर्दै आईरहेको छ । यसरी विश्लेषण गर्दा ज्येष्ठ नागरिकहरूको वारेमा काम गर्ने संस्थाहरूले वृद्धाश्रम सञ्चालन गरी ज्येष्ठ नागरिकहरूको लालनपालनमा गर्ने भजनकीर्तन र धार्मिक प्रवचन गर्ने, निःशुल्क स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने, दाहसंस्कार गर्ने आदि सेवा पुर्याउने कार्यमा वढी तल्लीन रहेको देखिएको छ (मोक्तान, २०५८) ।

वृद्धावस्था जीवन पद्धतिको लागि विभिन्न प्रकारका वृद्धाश्रमहरू बन्न थालिसकेका छन् ती आश्रमहरू सरकारी, गैरसरकारी, व्यक्तिगत, धार्मिक आदि रूपमा स्थापित छन् । वृद्धावस्थाको समस्यालाई समाधान गर्न एकातिर वृद्धहरूको लागि कल्याणकारी कार्यक्रमहरू संचालन गरी उनीहरूको जीवनयापनमा सुधार गर्न सकिन्छ भने अर्को तर्फ वृद्धहरूले आफ्नो ज्ञान, सीप र अनुभववाट समाजको निमित्त केही दिन सक्छन् किनभने बुढेसकाल प्रवेश गर्ने वित्तिकै उनीहरूको बुद्धि, प्रतिभा र गुण समाप्त भएको हुँदैन । त्यसकारण ज्येष्ठ नागरिका सम्वन्धी खोजी गर्नु र उनीहरूको वास्तविक समस्या पहिल्याई तिनका समस्या समाधानका उपायहरू खोज्नु आजको आवश्यकता हो । यसै कारणले यस शोधपत्रमा म्याग्दी जिल्ला गलेश्वरधाम स्थित ज्येष्ठ नागरिक आरोग्य आश्रमका ज्येष्ठ नागरिकहरूमा केन्द्रित रहेर उनीहरूको सामाजिक अवस्था र आश्रम आउनुका कारणहरू सम्वन्धी अध्ययन गरिएको छ ।

बेनी नगरपालिका म्याग्दी जिल्लाको सदरमुकाममा अवस्थित छ । पूर्वमा कालीगण्डकी नदी, पश्चिममा मंगला गाउँपालिका, उत्तरमा रघुगंगा गाउँपालिका, दक्षिणमा बा.न.पा. बाग्लुङ सिमाना छ । तीन नदीको संगमलाई त्रिवेणी भने जस्तै कालीगण्डकी र म्याग्दी खोलाको संगम स्थल भएकोले बेनी नामाकरण भएको जनश्रुती रहेको छ । यहाँको कुल घरधुरी संख्या ८६५२ तथा जनसंख्या ३३४९८ रहेकोमा पुरुष १५००२ तथा महिला

१८४९६ छन् । यस नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफल ७६.२५ वर्ग कि.मी रहेको छ । साविकका अर्थुङ्गे, घतान, रत्नेचौर, ज्यामरुककोट, पुलाचौर, सिंगा, भकिम्ली, पात्लेखेत गा.वि.सहरू समेत मिति २०७१ बैशाख २५ गते घोषणा भई मिति २०७१ ज्येष्ठ ९ गते यस नगरपालिकाको स्थापना भएको हो (www.benimunicipality.com) ।

गलेश्वर धार्मिक स्थल पहिले जलेश्वर नामबाट प्रसिद्ध भएको र पछि जडेश्वर भएको तथा कालान्तरमा उल्लेखित उपरोक्त दुवै नामको अपभ्रंस भएर गलेश्वर नामबाट प्रसिद्ध भएको छ । स्वस्थानी व्रत कथा (स्कन्ध पुराण) मा दक्षप्रजापतिको यज्ञमा आफ्नो परम पिता महादेवको अति निन्दा गरेको सहन नसकी सतीदेवीले प्राण त्याग गरेको र प्राण प्यारी सतीदेवीको लासलाई महादेवले आफ्नो काँधमा राखी हिड्दा जुन जुन स्थानमा सतीदेवीको अंग पतन हुँदै गए ती ती ठाउँहरूमा एक एक पीठ उत्पत्ति भए भन्ने उल्लेख गरिएको पाइन्छ। फलस्वरूप सतीदेवीको घाँटी (गला) यस स्थानमा पतन भएकाले यस ठाउँको नाम गलेश्वर भएको हो भन्ने जनश्रुती छ ।

१.२ समस्या कथन

मानव जीवनका वाल्यावस्था, यौवनवस्था, प्रौढवस्था र वृद्धावस्था गरी चार अवस्था मध्ये वृद्धावस्था सबैभन्दा अन्तिम र अशक्त अवस्था हो । शरीर क्षीण हुँदै गएपछि मान्छे वृद्ध अवस्थामा पुग्छ । यस अवस्थामा सहाराको जरुरत पर्दछ । वुढावुढी पाकेका फल, डुवल लागेको घाम, सुकेको पात, वुढो रुख, घरकुरुवा, अभिभावक, हजुरवुवा/आमा आदि जस्ता शब्द ज्येष्ठ नागरिकका पर्याय बनेका छन् । ज्येष्ठ नागरिक राष्ट्रका इतिहास हुन्, जिउँदा देवता हुन् । उमेरले पाकेका अनुभवले खारिएका तथा ज्ञानसीपको भण्डार हुन् । राष्ट्र निर्माणका लागि उनीहरूको ज्ञानसीपलाई प्रयोग गरिनुपर्दछ । देशको सामाजिक सुव्यवस्था, सामाजिक विकास, सामाजिक परिवर्तन समाजमा रहेका मूल्यमान्यता संस्कृति, परम्परा, धर्म रीतिरिवाज आदिमा निर्भर रहन्छ । यी कुराहरूको समुचित प्रवन्धविना उज्ज्वल समाजको कल्पना समेत गर्न सकिँदैन । त्यसकारण उपरोक्त प्रवन्ध मिलाउनका लागि ज्येष्ठ नागरिकको सल्लाह, सुझाव र अनुभव तथा निर्देशनबाट काम गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

हुनतः आजको बदलिदो समयमा हाम्रो दैनिक जीवनदेखि लिएर हरेक संस्कारमा विकसित देशहरूको प्रभावले जरो गाडेको छ । हाम्रो खानपान पहिरन मात्र होईन धार्मिक, क्रियाकलाप, विभिन्न उमेर र अवसरमा सम्पन्न गरिने संस्कारमा समेत विदेशी प्रभाव

परेको देखिन्छ । त्यसैले ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई हेर्ने दृष्टिकोण पनि फरक बनिस्केको छ । जसको कारण वृद्धहरूले प्राप्त गर्नुपर्ने स्याहार, सुसार, सम्मान र सत्कार प्राप्त गर्न सकेका पाईदैन । हाम्रो समाजको सभ्य संस्कृति र उदार सामाजिक संरचना विस्तारै साँघुरिदै गएको पाइन्छ । विज्ञानको द्रुत प्रगतिले सूचना र सञ्चारको जति विकास भएपनि मान्छेको सकारात्मक सोचाई र व्यवहारहरूमा खासै परिवर्तन भएको देखिदैन । ज्येष्ठ नागरिकहरूको आचारज्ञान, जीवनभोगाईमा प्राप्त गरेको अनेक ज्ञान र अनुभववाट प्रसस्त प्रेरणा लिएर वर्तमान पुस्ताले भावी पुस्ताका निम्ति उन्नत समाजको बलियो आधारशिला तयार गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ । अतः उनीहरूको स्याहार सुसार र संरक्षण गर्न वर्तमान पुस्ताको कर्तव्य पनि हो । यसै सन्दर्भमा म्याग्दी जिल्लाको गलेश्वरधाम आरोग्य आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरूको वारेमा कुनै व्यक्ति, संघ, संस्था वा सरकारी स्तरवाट समेट आजसम्म कुनै पनि अध्ययन हुन सकेको छैन । प्रस्तुत सन्दर्भमा यस आश्रममा बस्ने ज्येष्ठ नागरिकहरू कतिपय घरपरिवारवाट आवश्यक हेरचाह नपुगेर, आर्थिक अवस्था कमजोर भएर, निसन्तान भएर, धार्मिक आस्था र कोही विरक्तिएर वृद्धाश्रममा बाकी जीवनयापन गर्न बाध्य भएका छन् ।

त्यसैले विभिन्न दृष्टिकोणले ज्येष्ठ नागरिक सम्वन्धि खोजी कार्य गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । यस सम्वन्धी खोज, अनुसन्धान, लेखन आदि कार्यहरू पर्याप्त मात्रामा भएको पाईदैन । यस शोधकार्यमा निम्न लिखित समस्याहरू प्रस्तुत गरिएको छ :

- क) आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरूको सामाजिक अवस्था के कस्तो छ ?
- ख) आश्रममा आउनुका कारणहरू के के छन् ?
- ग) आश्रममा आउने कार्यले उनीहरूको व्यक्तिगत, पारिवारिक र सामाजिक रूपमा के कस्तो प्रभाव पारेको छ ?
- घ) आश्रममा आए पश्चात दैनिक जीवनचर्या के कसरी वितिरहेको छ ?

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

श्री गलेश्वरधाम आरोग्य आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरूको सामाजिक जनजीवनको वारेमा अध्ययन गर्नु यस अध्ययनको सामान्य उद्देश्य हो भने यसको विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्न रहेका छन् :

- क) यस आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरूको विद्यमान अवस्थाको बारेमा अध्ययन गर्नु ।
- ख) आश्रममा आउनुका कारण र यसको प्रभावको बारेमा विश्लेषण गर्नु ।

१.४ अध्ययनको औचित्य

परोपकार पुण्य हो भने परपीडन पाप हो भन्ने अध्यात्मशास्त्रीय चिन्तनबाट अनुप्राणित हुँदै हुर्केको समाज एकातिर छ भने अर्कातिर घरभित्रै सम्मानित, मर्यादित हुनुपर्ने आस्थाका धरोहरहरू अमर्यादा र अवहेलनाका सिकार भइरहेका छन् । हाम्रै समाज हो जहाँ सेवा, उपकार, सहयोग र विनम्रताको नमूना व्यवहार उदारपनाहरूबाट प्रकट भइरहेको छ । सु-संस्कारित र सुविचारित नहुनाले मान्यजनहरूप्रति यथोचित आदरभाव, स्नेह र सद्भाव गर्न नजान्नेहरू केही छन् भने अर्कोतिर स्वयम्लाई धार्मिक आस्थामा निष्ठ छौं भन्नेहरू पनि यहाँ आश्रय लिई रहेका छन् । यसै सन्दर्भमा आश्रम व्यवस्थापनले ज्येष्ठ नागरिकहरूको सामाजिक जनजीवन तथा यस आश्रममा आउनु वारेमा अध्ययन नभएको हुँदा यस अध्ययनको आवश्यकता ठानेको छु । धेरै खोज अध्ययनकर्ता, अन्वेषक, लेखक तथा सामाजिक अभियन्ताहरूबाट धेरैथरी विचार, प्रतिक्रिया, टिप्पणी, प्रस्तुत भए पनि म्याग्दीको गलेश्वरधाममा अवस्थित ज्येष्ठ नागरिक आरोग्य आश्रमका ज्येष्ठ नागरिकहरू यस आश्रममा आउनुका कारणहरूको अवस्थाका बारेमा यस अघि कुनै विशेष टिप्पणी तथा लेखन कार्य नभएको हुँदा यसको अध्ययन गर्नु प्रस्तुत शोधकार्यको औचित्य हुनेछ । त्यस्तै केही मात्रामा व्यक्तिगत, सरकारी गैह सरकारी, धार्मिक रूपमा वृद्धाश्रममा पर्न सक्ने समस्याहरूको पनि समयमै समाधान गर्नलाई सहयोग पुग्ने उद्देश्यका साथ प्रस्तुत अध्ययन गरिएको हो ।

१.५ अध्ययनको संगठन

प्रस्तुत अध्ययनको जम्मा ६ वटा अध्यायमा विभाजन गरिएको छ । म्याग्दी जिल्ला बेनी नगरपालिका ९ वडामा अवस्थित श्री गलेश्वरधाम ज्येष्ठ नागरिक आरोग्य आश्रमको बारेमा विस्तृत रूपमा अध्ययन गरिएको छ, जसमा पहिलो अध्यायमा अध्ययनको सामान्य पृष्ठभूमि, समस्या, उद्देश्य, औचित्य र संगठनात्मक स्वरूप समावेश गरिएको छ ।

दोस्रो अध्यायमा पूर्व अध्ययनको समिक्षामा लेख, रचना, विद्वानका भनाई, विभिन्न अध्ययन तथा अनुसन्धान गरिएको तथ्याङ्क र प्राप्त भएका महत्वपूर्ण विषयहरू राखिएको छ । अन्तराष्ट्रिय र राष्ट्रिय सन्दर्भ, सरकार तथा गैर सरकारी तवरबाट भएका पहलहरू, राष्ट्रिय योजना आयोगको पन्ध्रौ योजना २०७६/०७७ देखि २०८०/०८१ लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू पनि समावेश गरिएको छ ।

तेस्रो अध्यायमा अनुसन्धानका विभिन्न विधिहरू, अध्ययन क्षेत्र छनोटको औचित्य, तथ्याङ्कको प्रकृति र स्रोतहरू, समग्रता र नमूना छनोट, तथ्याङ्क प्रस्तुति र विश्लेषणका बारेमा चर्चा गरिएको छ ।

चौथो अध्यायमा म्याग्दी जिल्लाको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि, बेनी नगरपालिकाको परिचय, अध्ययन क्षेत्रको ऐतिहासिक परिचय, वृद्धाश्रमको आवश्यकता, अध्ययन क्षेत्रको औचित्य, अध्ययन क्षेत्रको भौगोलिक अवस्था, ऐतिहासिक मठ मन्दिर तथा धार्मिक स्थलहरू, सामाजिक, आर्थिक, शैक्षिक अवस्था, अध्ययन क्षेत्रको जनसंख्या विवरण तथा अध्ययन गर्न लागिएको वडाको बारेमा विस्तृत जानकारीहरू र आश्रम अवस्थित बेनी नगरपालिका वडा नं. ९ को वस्तुगत विवरणहरूको बारेमा अध्ययन गरिएको छ ।

पाँचौ अध्यायमा तथ्याङ्कहरूको प्रस्तुतीकरण, उत्तरदाताहरूको लैङ्गिक, जातिगत, शैक्षिक, धार्मिक, वैवाहिक, पारिवारिक अवस्था, आश्रम आउनुपूर्वको बसाईको स्थिति, ज्येष्ठ नागरिका बस्नका लागि उचित स्थान, ज्येष्ठ नागरिकाहरूमा रोगको अवस्था, आश्रितहरूको दिनचर्या, आश्रममा आफन्तहरू भेट्न आउने वा नआउनेको संख्यात्मक विवरण, जीविकाको स्रोत भए नभएको, आश्रममा बस्ने ज्येष्ठ नागरिकाहरूको भेदभाव हुन्छ या हुदैन, आश्रमका नियमित कार्यक्रमहरू, आश्रम बस्नका लागि अपनाउनुपर्ने विधि र प्रक्रियाहरू, आश्रितहरूको अन्त्येष्टि, निशुल्क भोजन व्यवस्थापन, आश्रम आउनुका कारण तथा प्रभावहरूको बारेमा अध्ययन गरिएको उक्त तथ्याङ्कहरूको विश्लेषणात्मक तथा विवरणात्मक रूपमा उल्लेख गरिएको छ ।

अध्याय छ वा अन्तिम अध्यायमा यस अध्ययनको सारांश र निष्कर्ष राखिएको छ ।

अध्याय दुई

पूर्व अध्ययनको समीक्षा

२.१ ज्येष्ठ नागरिका सम्बन्धी अवधारणा र सिद्धान्तहरू

ज्येष्ठ नागरिकाहरूको बारेमा विभिन्न पौराणिक कथन र साहित्यिक लेखहरू सुन्न तथा पढ्न पाइन्छ। त्यस्तै हाम्रो समाजमा विभिन्न उखान टुक्काहरू प्रचलनमा रहेका छन्। “आगो ताप्लु मूढाको कुरा सुन्नु बूढाको”, “केटालाई जिस्काए गाली पाईन्छ, बुढालाई जिस्काए बुद्धि पाइन्छ”, “मूढा भए धेरै आगो पाइन्छ, बूढा भए धेरै ज्ञान पाईन्छ” भनेर पाका मानिसहरूको अनुभव र परामर्शको सम्मान गर्ने चलन छ (मोक्तान, २०५८)।

हिन्दु धर्म ग्रन्थमा “पितृ देवोभव” “मातृ देवोभव” भन्ने मन्त्र लेखिएको छ, हिन्दु धर्मशास्त्रको स्तोत्ररत्नावलीमा “आमा पतित नै भए पनि आमाको स्याहार सुसार गर्नुपर्दछ।” भनी लेखिएको छ। धर्म नै मानवको मार्ग दर्शनको एक मात्र वाटो हो, वृद्ध मातापिताको स्याहार सुसार गर्नबाट सन्तानले हात नधोउन् भन्ने उद्देश्यले आमा बाबुको महत्त्वबारे उल्लेख गरेर आमाबाबुलाई देवता समान मान्नु पर्छ भनिएको छ। वृद्ध अवस्था मानव जीवनको एक महत्त्वपूर्ण र मानव जीवनमा आइपर्ने विभिन्न चार अवस्थाहरूमध्ये अन्तिम अवस्था हो। यसलाई नेपाली वृहत शब्दकोषमा यसरी परिभाषित गरिएको छ, धेरै उमेर भएका, अनुभव आदिले परिपक्व भएको मानिस, बुढोपाको व्यक्ति, छरछिमेकको प्रतिष्ठित पाको अवस्थालाई वृद्ध भनिन्छ (पराजुली, २०५५)।

श्रीमद्भागवत महापुराणमा ब्राह्मण, क्षत्री, वैश्य, शुद्र सवै वर्णको मानवजातिको जीवन कर्तव्यको व्याख्याको प्रसङ्ग उल्लेख गर्दै वृद्धावस्थाको उत्तरार्ध ७५-१०० सम्मको उमेर अवस्थालाई सन्यास अवस्था भनिएको हो। यस अवस्थामा मानिसले आफ्ना कर्महरूको संस्मरणका साथ भगवानको आराधना गरी ममतारहित भएर जीवन निर्वाह गर्दै परमेश्वरकै अंशका रूपमा रहेको जीवनलाई परमात्मामै लय गरोस् भनिएको छ (ज्ञवाली, २०६३)।

कवि भरतराज पन्तले काव्यात्मक रूपमा वृद्ध व्यक्तिको यस्तो परिभाषा दिएका छन् – “बुढो अनुभवी मान्छे जिउँदो इतिहास हो। बुढो भविष्यको निमित्त प्रेरणा र प्रकाश हो।”

पन्तका अनुसार वृद्धावस्था सिङ्गो जीवनको अनुभव संगालेको परिपक्व अवस्था हो । इतिहास पनि हो भने भविष्यका निम्ति प्रेरणा र प्रमाण पनि हो (पन्त, २०४५) ।

२.२ पूर्व अध्ययनको निचोड

नेपालका ज्येष्ठ नागरिकाहरूको सामाजिक तथा आर्थिक स्थिति बारे सर्वप्रथम सरकारी तवरवाट वागेश्वरीदत्त चटौत, जयनारायण मण्डल, चण्डीप्रसाद श्रेष्ठ एवम् नागेश शर्माद्वारा २०४५ सालमा गरिएको समाज कल्याण केन्द्र वृद्धाश्रम, पञ्चदेवल देवपत्तनको स्थलगत अध्ययन अनुसार वृद्धाश्रम तथा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकाहरूको बारेमा निम्न कुराहरू उल्लेख गरिएको छ –आश्रितहरूलाई उपचार पर्याप्त बजेट नभएको, भवन अत्यन्त जीर्ण अवस्थामा रहेको । भवनको वनावट पुरानो भएका कारण स्वास्थ्यका लागि आवश्यक उज्यालो, हावा, आवास अत्यन्त न्यून छन् । सानो प्रकोष्ठ भित्र आश्रितहरू सुत्ने ठाउँमा कतै एउटाको टाउको अर्कोसँग जाडिएको छ भने कतै सुत्ने खाटहरू आपसमा टाँसिई मुक्त आगमनमा बाधा भएको छ । शारीरिक एवम् मानसिक रूपले अशक्त, असक्षम र समाजमा पिछ्छिडिएकावर्ग तथा समुदायको कल्याण तथा पुनस्थापना सम्बन्धी कार्यक्रमहरू प्रभावकारी ढंगले चलाउनुपर्दछ । यसका साथै वृद्धाश्रममा समाज कल्याण सम्बन्धि कार्यक्रमको लागि त्यहाँ कार्यरत कर्मचारीहरूलाई उचित तालिम नभएको भन्ने पनि उल्लेख गरिएको छ (चटौत/मण्डल/श्रेष्ठ/शर्मा २०४९) ।

आजको बढ्दो वृद्धावृद्धाहरूको जनसंख्या तथा उनीहरूमा आइपर्ने विभिन्न सामाजिक आर्थिक तथा स्वास्थ्य जस्ता विविध समस्याहरूमा केन्द्रित रहेर सरकारी तवरवाट सर्वप्रथम सन् २००९ मा नेपाल वृद्धाश्रम केन्द्र नामले दर्ता भएको वत्तिसपुतली काठमाडौंमा स्थापना भएको थियो । यस कार्यालयले नेपालका विभिन्न भागहरूमा रहेको ज्येष्ठ नागरिकाहरूको सरकारी तथा गैरसरकारी तवरवाट सेवा पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको पाइन्छ । यस वृद्धाश्रम केन्द्रमा वृद्धावृद्धाहरू बारे निम्न क्रियाकलापहरू संलग्न रहेको पाइन्छ :

- दैनिक सेवा, फिजीयोथेरेपी, योग, आध्यात्मिक कार्यक्रम, मनोरञ्जात्मक कार्य, पुस्तक लाइब्रेरी, आयुर्वेदिक स्वास्थ्य कार्य, स्वास्थ्य परिक्षण, स्वास्थ्य खाना, तीर्थस्थल तथा आफ्नो ईच्छा अनुसार भ्रमण जस्ता कार्य उपलब्ध गराउने ।
- दैनिक सोवामा पर्ने कार्य उपलब्ध गराउने ।

- समुदाय तथा पारिवारिक सेवा यस वृद्धाश्रम केन्द्र नेपालले समुदायमा सेवा प्रदान गर्ने, संस्था तथा घरघरमा दैनिक स्वास्थ्य परीक्षण, ज्येष्ठ नागरिकाहरूको लागि काउन्सिलिङ सेवा उपलब्ध गराउने ।
- यस कार्यालयले ज्येष्ठ नागरिकाहरू सम्वन्धी विभिन्न स्रोतसाधनहरू उपलब्ध गराउने जस्तै पोस्टर साथै मिडियासम्म पुग्ने पत्रपत्रिका, रेडियो तथा टी.भी का माध्यमबाट जनता समक्ष प्रचार प्रसार गराउने ।
- अन्य सेवामा यस वृद्धाश्रम कार्यालयले ठुलो नेटवर्क विकास गरेको छ जसको कारण प्रोजेक्ट प्रपोजल, प्रोजेक्ट योजना, उपयोगिता, विकास, उद्विकास साथै ज्येष्ठ नागरिकाहरू बारे वैज्ञानिक अनुसन्धान गर्न यसले सहयोग गर्दछ ।
- यसले ट्रेनिङ प्रोग्रामहरू उपलब्ध गराउँछ जस्तै स्वास्थ्य कार्य, शिक्षक, वृद्धावस्थामा घरको व्यवस्था, वृद्धाहरूमा हुने घरायासी रोगहरूको व्यवस्थापन (www.gecenep.com) ।

जनसंख्याको अस्वभाविक वृद्धिसँगै नेपालमा वृद्धाहरूको स्वास्थ्यमा पनि ध्यान पुगेको छ । तर केही बुढेसकालमा लाग्ने रोगहरूको व्यवस्थापन गर्न नसक्नु नै मुख्य समस्या हुन आएको छ । प्रत्यक्ष स्वास्थ्य क्षेत्रमा गरेको अनुसन्धानले देखाएको छ भने ५० प्रतिशत मानिसहरू मात्र सामान्य रोगहरू जस्तै ग्यास्ट्रिक, उच्चरक्तचाप र अन्य सामान्य रोगहरूको उपचार गरेका छन् । जसमध्ये महिलाहरू यसबाट बढी बन्चित भएका छन् । यस्तो समस्याबाट धेरैजसो वृद्धहरू जो ७० – ७५ वर्षका छन् उनीहरूमा देखिएको छ कारणहरू घरमा राम्रो संग जानकार व्यक्ति नहुनु, आर्थिक अभावहरू हुन सक्छ । साथै पुनर्जागरणका कार्य तथा पौष्टिक खानाले पनि यस्तो समस्या देखिनुमा मुख्य भुमिका खेलेको छ ।

२.३ अन्तर्राष्ट्रिय सन्दर्भ

विकासोन्मुख राष्ट्रहरूले ज्येष्ठ नागरिकाहरूको सवै किसिमको हेरविचारको व्यवस्था मिलाईएको देखिन्छ । वृद्धहरूप्रति मानवीय दृष्टिकोण अपनाई प्रभावकारी कार्यक्रमको तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने उद्देश्यले अष्ट्रियाको राजधानी भियनामा सन् १९८२ मा संयुक्त राष्ट्रसंघको आयोजनामा ज्येष्ठ नागरिका सम्वन्धी विश्व सम्मेलन गरिएको थियो । जसको मुख्य उद्देश्य वृद्धहरूलाई सामाजिक तथा आर्थिक सुरक्षा प्रदान गर्नुका साथै विकास

प्रक्रियामा भाग लिने अवसर प्रदान गरी त्यसको फलको उपयोगमा सरिक गराउने थियो । यो विश्व सम्मेलनले वृद्धहरूको समस्याउपर भएको संयुक्त राष्ट्रसंघको सवैभन्दा महत्वपूर्ण सम्मेलन थियो । साथै यो सम्मेलन महत्वपूर्ण यस कारणले थियो कि यसमा भाग लिने सवै व्यक्ति बुढ्यौली अवस्थातिर अगाडि बढ्दै थिए । केही बुढाबुढी पनि थिए त्यस्तै सन् १९८० र १९८२ मा मेक्सिकोमा र फिलिपिन्समा वृद्धहरूको समस्याहरूलाई लिएर सम्मेलनहरू भएका थिए । यी दुवै सम्मेलनमा नेपालले पनि भाग लिएको थियो (ज.आ.२०३९) ।

सन् १९९९ लाई अन्तराष्ट्रिय वृद्धवर्षको रूपमा मनाउनु पनि यस विषयले प्राथमिकता पाउनु हो । त्यसैगरी सन् २००२ मा स्पेनको म्याड्रिडमा भएको दोस्रो अन्तराष्ट्रिय सम्मेलनले पनि अन्तराष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना पारित गरेको छ । जसको मर्म अनुसार नेपालमा पनि नेपाल सरकारले आफ्नो कार्यनीति तय गरेको छ । उक्त म्याड्रिड सम्मेलनले जोड दिएका बुँदाहरू निम्नानुसार छन् :

- सामाजिक विकासमा सहभागिता राख्न पाउनुपर्ने ।
- काम गर्न चाहनेले काम गर्न पाउनुपर्ने ।
- ग्रामीण अवस्थाको जीवनयापनमा सुधार हुनुपर्ने ।
- ज्ञान, शिक्षा र तालिममा पहुँच, अवसर र क्षमताको प्रयोग हुनुपर्ने ।
- अन्तरपुस्तावीच सद्भावको विकास
- सन् २०१५ सम्ममा बुढ्यौली जनसंख्याको गरीबी ५० प्रतिशतले घटाउने ।
- पेन्सन विमा उपचार आदिमा आय सुरक्षाको व्यवस्था हुनुपर्ने
- संकटकालीन अवस्थामा प्राथमिकता पाउनुपर्ने ।
- रोगको रोकथाम तथा पोषिलो खानाको व्यवस्थाद्वारा स्वास्थ्य प्रबर्द्धन ।
- सर्वसुलभ र समान स्वास्थ्य सुविधा
- वृद्धहरूमा एड्स रोगको अवस्थाले उत्पन्न गर्ने असर कम गर्ने शिक्षा चेतना तालिम तथा रोकथाम कार्यक्रममा सहभागिता बढाउने ।
- घरेलु वा उपचार गर्नेलाई सही सूचना तथा तालिम ।
- मानसिक स्वास्थ्यको आवश्यकतामा विशेष जोड ।
- वृद्ध र अशक्तहरूको लागि विशेष ध्यान ।
- व्यक्तिगत आवश्यकतामा आधारित आवास क्षेत्र तथा स्थलको व्यवस्था ।

- हेरचाह गर्ने संस्था र दुर्व्यवहार रोक्न सहयोगी निकायहरूको स्थापना ।
- अपमान हिंसा र दुर्व्यवहार रोक्न सहयोगी निकायहरूको स्थापना ।
- सबै क्षेत्रहरूबाट वृद्धहरूप्रति सम्मान गर्ने संस्कृतिको विकास (ज्ञवाली, २००८) ।

२.४ ज्येष्ठ नागरिकका सम्बन्धमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घले प्रस्तुत गरेका सिद्धान्तहरू

संयुक्त राष्ट्र सङ्घको साधारण सभाले १६ डिसेम्बर सन् १९९१ मा यी सिद्धान्तहरूको घोषणा गरेको हो । यी सिद्धान्तलाई पाँच किसिममा बाँडिएको छ :

१. स्वतन्त्रता

- । आमदानी, परिवार तथा समुदायको सहायताको व्यवस्थाद्वारा स्वावलम्बन कार्यक्रमका माध्यमबाट पर्याप्त मात्रामा खाना, पानी, आवास, कपडा, स्वास्थ्यसेवा आदिको व्यवस्था गर्ने,
- । काम गर्ने अथवा आय-आर्जनका अरू अवसरको मौका दिने,
- । कहिले र कुनकुन गतिमा श्रमशक्ति हटाइन्छ भन्ने कुराको निर्णयमा सहभागिता जनाउने,
- । उचित प्रकारको शिक्षा तथा तालिम सञ्चालन गर्ने,
- । व्यक्तिगत रुचि र बदलिँदा शक्तिअनुसार सुरक्षित तथा मनपर्दा वातावरणमा जीवन बिताउने,
- । सकेसम्म घरमै रहने व्यवस्था मिलाउने ।

२. सहभागिता

- । समाजसँग मिलेर रहने, आफ्नो भलाइका लागि प्रत्यक्ष रूपमा प्रभाव पार्ने नीतिहरूको निर्माण र कार्यान्वयनमा सक्रिय रूपमा सहभागी हुने र आफूपछिका पुस्ताको ज्ञान र सीप बढाउन सहभागी हुने,
- । आफ्नो रुचि र क्षमताअनुसार उपयुक्त हुने गरी स्वयंसेवी भई समुदायलाई सेवा पुर्याउन अवसरहरूको खोजी र विकास गर्ने,
- । वृद्धहरूका लागि सङ्गठन तयार गर्ने र प्रचार-प्रसार गर्ने ।

३. हेरचाह

- । हरेक समाजको सांस्कृतिक मूल्यको परिपाटीअनुसार पारिवारिक तथा । सामुदायिक हेरचाह तथा संरक्षणबाट फाइदा उठाउने,
- । रोग लाग्दै छ, भने त्यसलाई ढिलो गराउने तथा हुनै नदिन शारीरिक, मानसिक एवम्भावनात्मक भलाइको उच्चतम अवस्था कायम राख्ने र सहायता चाहनेलाई सघाउन स्वास्थ्य सेवामा पहुँच बढाउने,
- । ज्येष्ठ नागरिकहरूको स्वायत्तताको संरक्षण, विकास तथा हेरचाह गर्नका लागि सामाजिक र कानुनी सेवाहरू पुर्याउने,
- । ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई मानवीय तथा सुरक्षित वातावरणमा संरक्षण, पुनःस्थापना, सामाजिक र मानसिक प्रेरणा प्रदान गर्न संस्थागत हेरचाहको उपयुक्त तहको उपयोग गर्ने,
- । आफ्नो इज्जत, विश्वास, आवश्यकता, गोपनीयता, आफ्नो जीवनको हेरचाह तथा गुणस्तरीयताबारे निर्णय गर्ने अधिकारमा पूर्ण सम्मान हुनुपर्ने एवम् कुनै पनि आवास, हेरचाह र उपचार सुविधामा रहँदा मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताको उपयोग गर्न पाउनुपर्ने ।

४. आफैंमा पूर्णता

- । आफ्नो शक्तिको पूर्ण विकासका लागि अवसरहरू खोज्न ज्येष्ठ नागरिकहरू सक्षम हुनुपर्ने,
- । ज्येष्ठ नागरिकहरूले समाजमा भएका शैक्षिक, सांस्कृतिक, आध्यात्मिक तथा मनोरञ्जनका स्रोत र साधनको उपभोग गर्न पाउनुपर्ने ।

५. प्रतिष्ठा

- । ज्येष्ठ नागरिकहरूले शारीरिक र मानसिक शोषणबाट मुक्त भई प्रतिष्ठित तथा सुरक्षित वातावरणमा बाँच्न पाउनुपर्ने,
- । जुनसुकै उमेर, लिङ्ग, जाति, धर्म, सम्प्रदाय तथा अशक्त, अपाङ्ग वा अन्य जस्तोसुकै अवस्थाको भए पनि ज्येष्ठ नागरिकलाई बिनाभेदभाव समाजमा बाँच्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गरिनुपर्ने ।

२.५ राष्ट्रिय सन्दर्भ

ज्येष्ठ नागरिकहरूको अवस्थावारे ग्लोबल एज वाचले सन् २०१३ मा विश्वका ९९ देशमा गरेको अध्ययन अनुसार नेपाल ७७ औं स्थानमा छ । उक्त रिपोर्टमा भनिएको छ, “दक्षिण एसियाली राष्ट्रहरूको तुलनामा नेपालमा ज्येष्ठ नागरिकहरूको अवस्था अत्यन्तै दयनीय छ ।” रिपोर्टका अनुसार नेपालका ज्येष्ठ नागरिकहरू मध्ये ८ दशमलव ४ प्रतिशतले निम्न माध्यमिक वा उच्च शिक्षा हासिल गरेका छन् । यसले गरिवी र अशिक्षित ज्येष्ठ नागरिकहरूको अधिक संख्या दर्साउँछ । स्वभाविक रूपमा यस्ता ज्येष्ठ नागरिक जोखिममा हुन्छन् । भन् पितृसत्तात्मक परिवार र सम्पत्तिप्रधान सोच भएको समाजमा ज्येष्ठ नागरिकहरूको हालत कस्तो होला ? अनुमान मात्र काफी छ । उक्त रिपोर्टले ५३ प्रतिशत ज्येष्ठ नागरिकहरूले मात्रै सामाजिक स्वतन्त्रताको अनुभूति गर्ने निष्कर्ष निकालेको छ ।

राष्ट्रिय ज्येष्ठ नागरिक महासंघका अध्यक्ष गौरीशंकर लालदासका विचारमा ज्येष्ठ नागरिक सरकार, समाज र पारिवारिक सबैको निम्ति बोझको विषय बनेको छ । ज्येष्ठ नागरिकहरूको अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत संस्था एजिड नेपालका अध्यक्ष कृष्णकुमार गौतमले भने नेपालका ज्येष्ठ नागरिकलाई तीन प्रकारको समस्या रहेको बताउँछन् :

१. सन्तान भए पनि वा सन्तानले चाहे पनि आर्थिक अवस्था नाजुक भएका कारण बाबुआमाको आवश्यकता पुरा गर्न नसक्ने ।
२. आर्थिक अवस्था राम्रो भईकन पनि सन्तान साथमा नहुने ।
३. उच्च ओहदामा रहेका, पैसा कमाएका सन्तानले पनि बाबुआमाको ख्याल गर्न छाडेका गौतमको अध्ययनले समस्याको प्रकृति फरक होला तर सबै ज्येष्ठ नागरिक यिनै आयामबाट ग्रस्त रहेको निष्कर्ष प्रस्तुत गरेको छ ।

हाम्रो बहुसाँस्कृतिक, बहुधार्मिक मुलुकमा वृद्धहरूलाई महत्वपूर्ण स्थानमा राखिएको पाइन्छ । परिवारमा सबै भन्दा उच्च स्थान ज्येष्ठ नागरिक नै हुन्छ । कुनै पनि पारिवारिक कार्यको निर्णय उसैबाट हुन्छ । साथै समाजमा पनि अनुशासितका कुरा, न्यायका कुरा, उत्तरदायित्व बहन जस्ता कार्य ज्येष्ठ नागरिकबाट नै हुने गर्दछ । हाम्रो सामाजिक, धार्मिक र परम्परित मान्यतामा पनि वृद्धहरूलाई आदर सत्कार गर्नुपर्दछ भन्ने धारणा रहेको पाइन्छ । वृद्धावस्थाको ८० वर्ष देखि ९० वर्षको विचमा चौरासी पूजा गर्ने गरिन्छ । यसको

सांकेतिक अर्थ वृद्धहरू भगवान् स्वरूप हुने गर्दछन् भन्ने हो जसको कारण हाम्रो महान् दशैमा पनि वृद्धहरूको हातवाट टिका लगाएमा आशीर्वाद मिल्छ भन्ने विश्वास छ ।

राज्यले ज्येष्ठ नागरिकका लागि देखिने गरी गरेको सबैभन्दा ठूलो सहयोग सामाजिक सुरक्षा भत्ता नै हो । यसको सुरुवाट २०५९ सालमा मनमोहन अधिकारी नेतृत्वको एमाले सरकारले गरेको थियो । ७५ वर्ष काटेका ज्येष्ठ नागरिकाहरूलाई मासिक एक सय रूपैया भत्ता दिने कार्यक्रमलाई त्यसपछिका प्रत्येक सरकारले निरन्तरता दिए । त्यसको १४ वर्ष पछि २०६५ सालमा बाबुराम भट्टलाई नेतृत्वको सरकारले भत्ता वितरणको उमेर तथा मासिक भत्ता परिवर्तन गर्‍यो । त्यसपछि कर्णाली अञ्चल र दलित तथा पीडितहरूको हकमा ६५ वर्षभन्दा माथि र अन्यका हकमा ७० वर्ष काटेकाहरूले मासिक पाँचसय रूपैयाँ भत्ता पाउन थाले । थोरै रूपैयाँभएपनि भत्ताको प्रभाव ज्येष्ठ नागरिकको जीवनमा ठूलो छ । हाल आएर डा.युवराज खतिवडाले अर्थमन्त्रीको हैसियतमा २०७६/०७७को बजेट बढाई वृद्धभत्ता २००० बाट १००० थप गरी ३००० पुर्याएको देखिन्छ ।

दुई वर्ष अघि गैरसरकारी संस्था हेल्प एज इन्टरनेसनलको सहयोग नेपाल नामक संस्थाले गरेको एक अध्ययनले सरकारी भत्ताका कारण ज्येष्ठ नागरिकले सामाजिक प्रतिष्ठामा वृद्धि भएको निष्कर्ष निकालेको थियो । १५ जिल्लामा गरिएको उक्त अध्ययनले भत्ता रकम स्वास्थ्य तथा धार्मिक क्षेत्रमा बढी खर्च हुने देखाएको थियो । वृद्धाभत्ता वितरणको तेस्रो वर्ष अर्थात् आर्थिक वर्ष ०५३/०५४ मा १ लाख ७२ हजार ७५ जना लाभान्वित भएका अहिले त्यो संख्या ९ लाख २२ हजार ७ सय ४१ पुगेको छ (रा.मा.अ.आ.,२०७५) ।

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयले ज्येष्ठ नागरिक जेरियार्टिक वार्ड स्थापना तथा सञ्चालन निर्देशिका २०७० हालै पारित गरेको छ । उक्त निर्देशिका कार्यान्वयन भएको खण्डमा देशका विभिन्न पाँच स्थानमा रहेका अस्पतालमा ज्येष्ठ नागरिकले उपचार खर्चमा ५० प्रतिशत छुट पाउँनेछन् । ज्येष्ठ नागरिकको आधिकारिक तथ्याङ्क नहुनाले नै उनीहरूको पक्षमा राज्यको लगानी कहाँ र कसरी गर्ने भन्ने समस्या उब्जिरहेको छ । “ज्येष्ठ नागरिक कहाँ छन्, कति छन्, कुन अवस्थामा छन् , भन्ने आधिकारीक तथ्याङ्क छैन,” थापा भन्छन्, “त्यसैले योजना बनाउनु अघि नै बृहत सर्वेक्षण जरुरी छ ।” मन्त्रालयका अनुसार यही समस्यालाई हटाउन अहिले मन्त्रालयले देशभरका ज्येष्ठ नागरिकको अवस्थामाथि सर्वेक्षण प्रक्रिया सुरु गरिसकेको छ ।

२.६ काठमाडौंका वृद्धाश्रम र ज्येष्ठ नागरिकबारे गरिएको सर्वेक्षण तथा निष्कर्ष

२००७ अक्टोबरदेखि नोभेम्बर सम्म ज्येष्ठ नागरिक र वृद्धाश्रमका बारेमा प्रदिप आचार्यद्वारा गरिएको सर्वेक्षणमा काठमाडौं, भक्तपुर र काभ्रेपलाञ्चोकका विभिन्न सातवटा वृद्धाश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरूसँग प्रतिक्रिया लिँदा वृद्धाश्रमका बारेमा बहुसंख्यक ज्येष्ठ नागरिकहरूको सकारात्मक धारणा पाईनुका साथै ती ज्येष्ठ नागरिकहरूले आफ्ना परिवारसँग भन्दा वृद्धाश्रममै बस्दा सजिलो र रमाईलो अनुभव बताएको कुरा उल्लेख छ (आचार्य, २००७) ।

वृद्धावस्था जीवनको एउटा अवस्था हो जसको विग्रदो अवस्थामा के उजागर गर्छ भने उनीहरूले भोग्नुपर्ने भौतिक, मनोवैज्ञानिक समस्याहरू तथा ज्येष्ठ नागरिकहरूको सामाजिक र मनोवैज्ञानिक अवस्थाको बारेमा केन्द्रित गर्दछ । भारतको हरियाणा राज्यमा त्यहाँका ३० महिला र ३० पुरुषको १० भिन्दै समस्याहरूलाई लिएर गरिएको अध्ययनमा उनीहरूको सामाजिक, आर्थिक र मनोवैज्ञानिक अवस्था अनुसार बहुसंख्यक वृद्धाहरूमा वितृष्णा भएको पाईएको थियो भने कसैमा सकारात्मक धारणा देखिएको थियो । तर समग्रमा परिवारका सदस्यहरूले गरेको घृणाका कारण आफ्नो घरको वातावरणमा बस्न आफूलाई असहज ठानेको पाईएको थियो । वृद्धावृद्धाहरूको सामाजिक सुरक्षा सेवाको लागि नेपाल सरकारले ७० वर्ष माथिको ज्येष्ठ नागरिकहरूको लागि ज्येष्ठ नागरिक उपदान स्वरूप प्रति महिना २००० र ६० वर्ष नाघेको विधवा महिलाहरूलाई प्रति महिना १००० दिने गरेकोमा आ.व. २०७६/०७७ का लागि घोषणा भएको बजेटमा थप १००० दिने गरी २००० दिने व्यवस्था गरिएको छ । यो रकम महिला तथा बालबालिका मन्त्रालयबाट स्थानीय निकायमार्फत वितरण गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । देशका ज्येष्ठ नागरिकहरूको आधारभूत आवश्यकता पूर्तिको लागि उनीहरूलाई स्वयं सक्षम बनाउन ज्येष्ठ नागरिक उपादानको व्यवस्था गरेको हो । हालसम्म प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार ज्येष्ठ नागरिकहरूको जीवनस्तर सुधार भएको र केही हदसम्म उद्देश्य पूरा भएको छ । जसको फलस्वरूप परिवारमा अपहेलित ज्येष्ठ नागरिकहरूमा आत्मविश्वास बढ्दै आएको छ (जे.ना.सा.सु.से, २०७४) ।

सन्तान नभएका, छोरा नभएका, आर्थिक अभाव कमजोर भएका ज्येष्ठ नागरिकहरूको अवस्था सबैभन्दा दयनीय छ । अझ केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागको पछिल्लो तथ्याङ्कलाई आधार मान्ने हो भने ८५ प्रतिशत भन्दा बढी ज्येष्ठ नागरिक ग्रामीण भेगमा बसोवास गर्दछन् । त्यसमध्ये अधिकांशको दिनचर्या नातिनातिनाको हेरचाह गरेर वितिरहेको छ । उनीहरू आयमूलक कामभन्दा टाढा छन् । जसको कारण पारिवारिक अवहेलनाको सिकार भईरहेका छन् । राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग र ज्येष्ठ नागरिकहरूको काम गर्ने संस्था जरेयाटिरक सेन्टर नेपालले जुलाई २००८ पछिका २ वर्ष सम्म ज्येष्ठ नागरिकमाथि भएका दुर्व्यवहार सम्बन्धी दुई राष्ट्रिय दैनिकमा प्रकाशित १ सय १७ समाचारको अध्ययन गरेको थियो त्यसमध्ये ५१ घटना शारीरिक दुर्व्यवहारसँग सम्बन्धीत थिए भने ४५ दुर्व्यवहार घटनाहरू घरभित्रका थिए । यो तथ्यले ज्येष्ठ नागरिकहरू कुन तहको समस्या कहाँ खेप्दैछन् भनेर बुझ्न मद्दत गर्दछ (रा.मा.अ.आ., २०७०) ।

संविधानले ज्येष्ठ नागरिकको हकलाई मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गरी राज्यबाट विशेष संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षा प्रत्याभूत गरेको छ । दिगो विकास लक्ष्यमा ज्येष्ठ नागरिकको लागि सामाजिक सुरक्षा लगायत सुरक्षित, समावेशी र पहुँचयोग्य हरित तथा सार्वजनिक खुल्ला ठाउँहरूमा पहुँच सर्वसुलभ गर्ने विषय समावेश भएको छ । सरकारले ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण, स्याहारसुसार र सुरक्षा गर्नका लागि वृद्धाश्रम (हेरचाह केन्द्र) र दिवा सेवा केन्द्रहरू सञ्चालन, यातायातमा विशेष सहूलियत, औषधोपचार, सामाजिक सुरक्षा भत्ता लगाएतका सेवा सुविधा प्रदान गर्दै आएको छ । उनीहरूको जीवन सहज, सुरक्षित एवम् सम्मानित बनाई सामाजिक न्याय कायम गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

२.७ नेपालको पन्ध्रौँ योजनाको आधारपत्र (२०७६/०७७-२०८०/०८१) मा ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धि लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू :

लक्ष्य

। ज्येष्ठ नागरिकको जीवन सम्मानित, सुरक्षित र व्यवस्थित बनाई उनीहरूको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई राष्ट्रले समृद्धिका लागि उपयोग गर्ने ।

उद्देश्य

- । पारिवारिक, आर्थिक र कानुनी संरक्षणको माध्यमबाट ज्येष्ठ नागरिकको हक अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु ।
- । ज्येष्ठ नागरिकलाई आवश्यक सेवा सुविधा उपलब्ध गराउनु ।
- । ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई आर्थिक सामाजिक रूपान्तरण र विकासमा उपयोग गर्नु ।

तालिका २.१ : रणनीति र कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति	कैफियत
१. पारिवारिक र सामाजिक माध्यमबाट ज्येष्ठ नागरिकको लागि हेरचार, स्याहारसुसार र उपयुक्त बातावरण सिर्जना गर्ने	१. आफ्ना आमाबाबुलाई सन्तानले अनिवार्य हेरचाह गर्नुपर्ने पद्धतिको विकास गरिनेछ । २. ज्येष्ठ नागरिकको आर्थिक तथा सामाजिक हक अधिकार संरक्षणको लागि ज्येष्ठ नागरिक संरक्षण नीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. ज्येष्ठ नागरिकप्रति हुनसक्ने विभिन्न प्रकारका हिंसा तथा दुर्व्यवहार नियन्त्रणका लागि आवश्यक संयन्त्र निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ४. ज्येष्ठ नागरिकको उपचार र हेरचाहको लागि एकसय शय्या भन्दा ठूला सरकारी अस्पतालहरूमा ज्येष्ठ नागरिक वार्डको स्थापना र निजी क्षेत्रका अस्पतालमा कम्तीमा १० प्रतिशत शैत्याको व्यवस्था र सहूलियत दरमा उपचार हुने व्यवस्था गरिनेछ ।	
२. असह्य, असक्त, एकल र जोखिममा परेका ज्येष्ठ नागरिकको विशेष संरक्षण र सुरक्षाको कानुनी तथा संस्थागत	१. ज्येष्ठ नागरिकको लागि स्थानीय तहमा ज्येष्ठ नागरिक क्लब, दिवा सेवा केन्द्र र प्रदेशमा आरोग्य आश्रमको स्थापना र सञ्चालन गरिनेछ । २. एकल तथा विधुर, शारीरिक र मानसिक रूपमा अशक्त, असहाय र आफ्नो परिवार वा संरक्षक नभएका ज्येष्ठ नागरिकको लागि स्याहार, सुसार, हेरचाह र	

व्यवस्था गर्ने ।	औषधोपचारको व्यवस्था गरिनेछ । ३. बुढ्यौली रोग, अल्जाइमर्स तथा बिर्सने रोग आदिवाट प्रभावित ज्येष्ठ नागरिकको लागि औषधोपचारको व्यवस्था गरिनेछ ।	
३. ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई उपयोग गर्नका लागि नीति निर्माणमा सहभागिता र स्रोतमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।	१. ज्येष्ठ नागरिकलाई नीति निर्माणमा सहभागिता र स्रोत साधनमा पहुँच बढाई अपनत्व वृद्धि गरिनेछ । २. ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई उपयोग गर्न अन्तरपुस्ता सीप हस्तान्तरण, छलफल र अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ३. ज्येष्ठ नागरिकले समाज र राष्ट्रको लागि पुऱ्याएको योगदानको आधारमा सम्मान र आदर गरिनेछ।	
४. ज्येष्ठ नागरिकको सुरक्षा र सहजताको लागि सामाजिक सुरक्षाका सेवालाई वृद्धि गर्ने	१. ज्येष्ठ नागरिकलाई सम्मान, आदर र सहजताको लागि विभिन्न सेवा र सुविधामा विशेष छुट र सहूलियतको व्यवस्था गरिनेछ । २. सरोकारवाला निकायहरू बीच समन्वय तथा सहकार्यमा शारीरिक एवम् मानसिक रूपमा कमजोर भएका र असह्य ज्येष्ठ नागरिकलाई सेवा सुविधा प्रदान गरिनेछ ।	

स्रोत : रा.यो.आ., २०७६

सरकारले हरेक नागरिकको आफ्नो पारिश्रमिकको १० प्रतिशत रकम आफ्ना बृद्ध बुबाआमाको खातामा जम्मा गरिदिने कानुनी व्यवस्थापन गर्ने भएको छ । सरकारले संघीय संसदमा पेश गरेको ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धि विधेयकमा हरेक नागरिकले आफ्नो पारिश्रमिकको १० प्रतिशत रकम आफ्ना बृद्ध बुबाआमाको खातामा जम्मा गरिदिने प्रावधान राखिएको छ ।

ज्येष्ठ नागरिकहरूमाथि आफ्नै सन्तानले अपहेलना गरेको पाईएपछि कानुनी रूपमै उनीहरूको संरक्षणका लागि सन्तानको पारिश्रमिक उनीहरूको वृद्ध बुबाआमाको खातामा पनि जम्मा गरिदिनुपर्ने कानुनी व्यवस्था गर्न लागिएको महिला तथा बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिकमन्त्री थममाया थापाले जानकारी दिइन् । ज्येष्ठ नागरिक दुर्व्यवहारविरुद्धको

१४ औं विश्व चेतना दिवसको अवसर पारेर आईतबार काठमाडौंमा आयोजित एक कार्यक्रममा बोल्दै उनले सरोकारवाला निकायसँग छलफल गरेर ज्येष्ठ नागरिकहरूको उचित हेरचाहको व्यवस्था गर्न सरकार प्रतिवद्ध रहेको पनि बताइन् । कार्यक्रममा बोल्दै राष्ट्रिय ज्येष्ठ नागरिक महासंघका अध्यक्ष एवम् वरिष्ठ कलाकार मदनदास श्रेष्ठले राज्यले ज्येष्ठ नागरिकहरूको हेरचाहका लागि विशेष व्यवस्था गर्नुपर्ने माग गर्नु भएको थियो (बेनी अनलाइन, २०७६) ।

सबै प्रदेशमा ज्येष्ठ नागरिक आश्रम बनाउने योजनामा सरकार

सरकारले सबै प्रदेशमा सुविधा सम्पन्न ज्येष्ठ नागरिक आश्रम बनाउने भएको छ । सरकारले आगामी आर्थिक वर्ष भित्र सबै प्रदेशमा सुविधा सम्पन्न ज्येष्ठ नागरिक आश्रम बनाउने विशेष योजना बनाएको र असह्य र अशक्त ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई संरक्षण गर्न सरकारले आगामी वर्षको बजेटमा सबै प्रदेशमा सुविधा सम्पन्न ज्येष्ठ नागरिक आश्रम बनाउने व्यवस्था गर्ने भएको छ । हाल ज्येष्ठ नागरिकहरूका लागि देशका विभिन्न भागमा ८७ वटा दिवा सेवा केन्द्र संचालनमा रहेका छन् (न्युज एजेन्सी नेपाल, जुलाई ९, २०१८) ।

२.८ सरकारबाट भएका नीतिगत प्रयास तथा गैह्र सरकारीहरूबाट भएका कार्यक्रम तथा बजेटहरू

नेपालमा ज्येष्ठ नागरिकहरूको लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू संचालन र सफल प्रयासहरू गर्दै आईरहेको छ । राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले गरेको विभिन्न अनुसन्धानहरूमा सरकारी तथा गैह्र सरकारीहरूको योगदानमा अध्ययन गर्दा यस्तो पाइएको हो । यस्ता केन्द्र वा आश्रमहरूका लागि सरकारको लगानिको हिसाबले महिला तथा बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालयले आ.व. २०७३/०७४ मा ज्येष्ठ नागरिकका लागि १३ करोड १६ लाख र आ.व. २०७४/०७५ मा ११ करोड ३० लाख, सहरी विकास मन्त्रालयबाट आ.व. २०७४/०७५ मा ८ करोड ३० लाख र २०७५/७६ का लागि प्रस्तावित १० करोड ७० लाख र अर्थ मन्त्रालयबाट आ.व. २०७३ /०७४ मा ७ करोड १९ लाख लगानि गरेको छ । यस लगानीमा विशेषतः भौतिक निर्माण संचालन र सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू समावेश छन् त्यस्तै, सरकारका अतिरिक्त विदेशमा बस्ने नेपालीहरूको सामूहिक तथा व्यक्तिगत सहयोग र सांसद विकास कोषबाट वितरित रकम,

लायन्स क्लब, रोटरी क्लब, अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाबाट समेत सहयोग हुनुका साथै महायज्ञ, मुठी दान र पर्व (अवसर आदिबाट समेत उल्लेख्य रकम केन्द्रहरूलाई प्राप्त भएको आयोगले जनाएको छ । केही वर्षअघि सार्वजनिक सवारी साधन चढ्दा महिला तथा अशक्तहरूलाई स्वतः सम्मान पूर्वक सिट छाडिदिने चलन थियो । तर आजकल यस्तो चलन देखिदैन महिला बसको ढोकामा भुण्डिएर यात्रा गरेको देखिन्छ । नेपाल सरकारले सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरी तोकेको किसिमको सार्वजनिक सवारी साधनमा सम्बन्धित सवारी धनी वा सञ्चालकले ज्येष्ठ नागरिकहरूको लागि कम्तीमा २ वटा सिट सुरक्षित राख्नुपर्दछ र निजलाई यात्रु भाडा दरमा कम्तीमा पचास प्रतिशत दिनुपर्नेछ । यसैगरी स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने प्रत्येक संस्थाले ज्येष्ठ नागरिकलाई प्राथमिकता दिई स्वस्थ सेवा प्रदान गर्नु पर्दछ । यसरी सेवा प्रदान गर्दा उक्त संस्थाले नेपाल सरकारले तोकेको संख्याको ज्येष्ठ नागरिकले त्यस्तो संस्थामा उपचार गराउँदा लाग्ने शुल्कमा कम्तीमा पचास प्रतिशत छुट दिनुपर्नेछ । खानेपानी, बिजुली, टेलिफोन लगायत सार्वजनिक सेवा प्रदान गर्ने अन्य संस्थाले सेवा प्रदान गर्दा ज्येष्ठ नागरिकलाई प्राथमिकता दिनुपर्दछ (रा.मा.अ.आ.२०७४) ।

बेनी बजारमा ज्येष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र स्थापना गरिने

बेनी बजारमा ज्येष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र स्थापना गरिने भएको छ । बेनीबजार क्षेत्रमा बसोबास गर्ने तथा ग्रामिण क्षेत्रबाट समेत विभिन्न कामले आएका ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई दैनिक भेटघाट तथा अनुभव आदानप्रदानका लागि बेनी नगरपालिकाले विनियोजन गरेको बजेटमा गण्डकी प्रदेश सरकार सामाजिक विकास मन्त्रालयले समेत सघाउने भएपछि गणेश टोलमा केन्द्र स्थापना गरिने भएको छ । दिवा सेवा केन्द्रको अभावमा पीपलको रुख आसपासमा बसेर दिन काट्ने गरेका ज्येष्ठ नागरिकलाई आवश्यक पर्ने भौतिक संरचना सहित भेटघाटलाई सहज हुने गरी केन्द्रको स्थापना गरिने बेनी नगरपालिकाले जनाएको छ । केन्द्र स्थापनामा बेनी नगरपालिका र प्रदेश सरकारको लागत साभेदारीमा करिव १२ लाखमा आवश्यक भौतिक संरचना सहित ज्येष्ठ नागरिकलाई सहज हुने थप पूर्वाधार विस्तार गरिने जनाइएको छ । दिवा सेवा सहित ज्येष्ठ नागरिकलाई बजार आसपासका क्षेत्रमा बृद्धाआश्रमको माग समेत गर्दै आइरहेको ज्येष्ठ नागरिक समाजले दिवा सेवा केन्द्रको स्थापनाले राहत मिलेछ । केन्द्रमा धार्मिक तथा विभिन्न जानकारीमूलक समेत हुने र गतिविधि पुस्तक, खानेपानी सहित टेलिभिजन लगायत अन्य जानकारीमूलक गतिविधि समेत हुनुपर्ने बताए । दिउँसोका समयमा जम्मा भएर दुखसुख तथा आफ्ना

दैनिकी, अनुभव साटासाट गर्न सहज हुने ज्येष्ठ नागरिकको भनाई छ । चालु आ.व.को असार मसान्त भित्र नै सम्पन्न गर्नुपर्ने गरी गण्डकी प्रदेशका सामाजिक विकास मन्त्रालय र बेनी नगरपालिका विच सम्झौता भएको छ, (बेनी अनलाइन, २०७६) ।

सक्षेपमा हाम्रो जीवनको प्रमुख लक्ष्य भनेको ज्येष्ठ नागरिकको सम्मान र उचित पालनपोषण हुनु हो । माता पिताको इच्छा र आशीर्वाद अनुसार हामी चलन सक्यौं भने मात्र जीवन सार्थक हुन्छ । माता पिताले सधैं हाम्रो सफलता, प्रगति नै चाहेका हुन्छन् र त्यो पनि माता पिता कै सहयोगबाट सम्भव हुन्छ । त्यसैले हरेक मातापिता अर्थात हरेक ज्येष्ठ नागरिक भगवान हुन, यिनीहरूले सधैं हाम्रो भलो चाहन्छन् । यिनको आँशुले सराप्यो भने हाम्रो जिन्दगी असफल हुनसक्छ । त्यसैले ज्येष्ठ नागरिकको उचित सम्मान र पालनपोषण गर्न अनिवार्य छ । हालको विश्वव्यापीकरण र आधुनिकीकरणको प्रक्रियाले उत्पन्न गरेको पेशा व्यवसायको विविधीकरणको कारणले गर्दा युवापुस्ताको गाउँघरबाट हुने पलायनले ज्येष्ठ नागरिकको जीवनमा थप कठिनता र असहजता सिर्जना गरेको छ । ज्येष्ठ नागरिक भनेका ज्यूँदो इतिहास हुन, पहिलो पुस्ता र तेश्रो विचको सम्बन्ध कम हुनाले उनीहरूमा रहेको सीप, ज्ञान, क्षमता, अनुभव, प्रविधि एवम् जातिय पहिचान, मौलिकता र संस्कृतिको हस्तान्तरणमा परेको प्रभावले कालान्तरमा थप नयाँ समस्या सिर्जना हुने अनुमान गर्न सकिन्छ । यसर्थ समयमै परिवार, समाज, राष्ट्र एवम् सरोकारवाला सबैले यसबाट आउन सक्ने संभावित नकरात्मक परिणामलाई ध्यान दिनु जरुरी छ ।

अध्याय तीन

अनुसन्धान विधि

३.१ अध्ययन क्षेत्र छनोटको औचित्य

वैदेशिक रोजगारी, युवा वैदेशिक अध्ययन, कामको सिलसिलामा गाउँबाट शहर प्रवेश गर्ने क्रममा बढिरहेको सन्दर्भमा ज्येष्ठ नागरिकाहरूको हेरचाह गर्ने परिवारिक सदस्यहरू नहुने जसका कारण वृद्धहरूलाई उचित स्याहार संहारको आवश्यकता रहेकोमा, गलेश्वरधाम आश्रम रहेका ज्येष्ठ नागरिकहरू कसरी त्यहाँसम्म आइपुगेका छन्, उनीहरूको विद्यमान अवस्था के कस्तो छ भन्ने विषयमा जिज्ञासा एवम् रुचि भएकाले, यो शीर्षक समसामयिक भएको र शोधकर्ता यसै क्षेत्रको बासिन्दा भएकाले यस अध्ययन क्षेत्र एवम् शीर्षक छनोट गरिएको हो ।

३.२ अनुसन्धानको ढाँचा

यस अध्ययनको क्रममा वर्णनात्मक तथा विश्लेषणात्मक अनुसन्धान ढाँचा प्रयोग गरिएको छ । यस क्रममा ज्येष्ठ नागरिकहरूको सामाजिक जनजीवन विशेषतः वर्णनात्मक र कारण एवम् प्रभावहरूलाई विश्लेषणात्मक रूपमा प्रस्तुत गरीएको छ ।

३.३ तथ्याङ्कको प्रकृति र स्रोतहरू

यस अध्ययनमा तथ्याङ्क संकलन गर्न प्राथमिक तथ्याङ्क र द्वितीय स्रोतको प्रयोग गरिएको छ । प्राथमिक स्रोत अन्तर्गत स्थलगत अध्ययन गरी अध्ययन क्षेत्रको अवलोकन र अन्तर्बार्ता सूची मार्फत तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ । साथै जानकार व्यक्तिहरूसँग समेत समुहगत छलफल गरी तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ भने द्वितीय स्रोत अन्तर्गत सूचना संकलन विभिन्न पुस्तक, लेख, रचना, पत्रपत्रिका, विभिन्न वेबसाईट, प्रोफाइल, पोलिसी र शोधग्रन्थहरूबाट संकलन गरिएको छ । यसैगरी तथ्याङ्क संकलनमा तथ्याङ्कको प्रकृति गुणात्मक तथा संख्यात्मक दुवैलाई समावेश गरिएको छ ।

३.४ तथ्याङ्क संकलन विधि

यस शोधकार्यमा अनुसन्धानकर्ता स्वयम आफूले स्थलगत अध्ययन गरी निम्न विधिहरू प्रयोग गरी तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ :

३.४.१ प्राथमिक तथ्याङ्क

आवश्यक तथ्याङ्कहरू प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित अध्ययन क्षेत्रमा गई अध्ययन समस्यासँग सम्बन्धित रहेर संकलन गरिएको छ । अध्ययन कार्यलाई बढीभन्दा बढी विश्वसनीय, प्रामाणिक बनाउन र सही निष्कर्षमा पुग्नका लागि अध्ययन स्थलमा स्वयम पुगी यस शोध पत्रका लागि सम्बन्धित गलेश्वरधाममा स्थलगत भ्रमण तथा उक्त क्षेत्रमा रहेका वृद्धावृद्धाहरू, व्यवस्थापनका कार्यसमिति र कर्मचारीहरूसँग प्रत्यक्ष भेटघाट, छलफल, अन्तरवार्ता तथा अवलोकन विधिबाट प्राथमिक तथ्याङ्क संकलन गरी विश्लेषण गरिएको छ ।

३.४.२ द्वितीय तथ्याङ्क

अध्ययन, अनुसन्धानका क्रममा समस्यासँग जोडिएका विभिन्न प्रकारका लेख, रचना र पुस्तकहरू, गलेश्वरधाम ज्येष्ठ नागरिका आश्रमको व्यवस्थापकीय संरचनासँग सम्बन्धित माइन्ट, अभिलेख, विभिन्न पत्र पत्रिका, प्रोफाइल, प्रतिवेदन तथा उपलब्ध हुनेसम्म सान्दर्भिक लेखहरूको सहायताबाट तथ्यहरू संकलन गरि निष्कर्ष निकालिएको छ ।

३.५ तथ्याङ्क संकलनका औजारहरू

क) प्रश्नावली

अध्ययन क्षेत्रमा रहेका उत्तरदाता (ज्येष्ठ नागरिकहरू) सँग शोध शीर्षकसँग केन्द्रित रही तयार गरिएको प्रश्नावली (अनुसूची १ मा उल्लेख भए अनुसार) भर्ने कार्य गरिएको थियो । तयार गरिएका प्रश्नावलीहरू संभव भए सम्म उनीहरूबाट नै भराउने कार्य भयो भने अशक्त, अस्वस्थ, निरक्षर तथा असमर्थ व्यक्तिहरूसँग भने सोधेर शोधकर्ता मार्फत यो कार्य सम्पन्न गरिएको थियो ।

ख) अवलोकन

यो विधि तथ्याङ्क संकलन गर्ने क्रममा ज्येष्ठ नागरिकहरूको सामान्य दिनचर्या, वसोवास, खानपान, सेवा सुविधा तथा व्यवस्थापन र सरसफाई एवम् उनीहरूको मनोविज्ञानको बारेमा अवलोकन गरिएको थियो ।

ग) अन्तरवार्ता

शोध शीर्षक, समस्या र उद्देश्यसँग केन्द्रित रही आश्रममा रहेका ज्येष्ठ नागरिकहरू सवै (४५ जना) सँग र यस सम्बन्धमा प्रमुख जानकार र सरोकारवाला (अनुसूची २ मा उल्लेख गरिएका ६ जना व्यक्ति) हरूसँग अन्तरवार्ताका लागि तयार गरिएको रुजुसूची (चेकलिष्ट) को आधारमा अन्तरवार्ता लिइएको थियो ।

घ) सामुहिक छलफल

गलेश्वरधाममा रहेका ज्येष्ठ नागरिकहरूसँग उनीहरूको पारिवारिक स्थिति, दैनिक दिनचर्या, पारिवारिक/आफन्त भेटघाट र सहयोग, आर्थिक स्रोत व्यवस्थापन, उनीहरूको स्वस्थ स्थिति, आश्रम आउनुका कारणहरू, उनीहरूको जीवनमा पारेको प्रभाव, आश्रमको विद्यमान सेवा र सुविधाहरू आदिको बारेमा सामुहिक छलफल गरिएको थियो । यसैगरी आश्रम व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरूसँग आश्रमको विद्यमान अवस्था, आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरूको पृष्ठभूमी, अपेक्षा, उपलब्ध सेवा सुविधाहरू, आगामी योजनाहरूको बारेमा छलफल गरिएको थियो ।

ङ) वैयक्तिक अध्ययन विधिबाट

गलेश्वरधाममा रहेका ज्येष्ठ नागरिकहरूसँग उनीहरूको पारिवारिक स्थिति, दैनिक दिनचर्या, पारिवारिक/आफन्त भेटघाट र सहयोग, आर्थिक स्रोत व्यवस्थापन, उनीहरूको स्वस्थ स्थिति, उनीहरूको जीवनमा पारेको प्रभाव, आश्रमको विद्यमान सेवा र सुविधाहरू आदिको बारेमा गोप्य रूपमा अनुसन्धान गरिएको छ ।

च) वैयक्तिक अध्ययन विधि

गलेश्वरधाममा रहेका ज्येष्ठ नागरिकहरूको दिनचर्या, उनीहरूको रहन सहन, आर्थिक अवस्था, स्वास्थ्य स्थिती, उनीहरूको जीवनमा पारेको प्रभाव, आश्रमको विद्यमान सेवा र सुविधा आदिका वारेमा सुक्ष्म अध्ययनको लागि यो विधिको अवलम्बन गरिएको छ ।

३.६ अध्ययनको समग्रता (जनसाङ्ख्यिक विधि र संगणना विधि)

यस गलेश्वरधाम आरोग्य आश्रममा आश्रित ४५ जना ज्येष्ठ नागरिकहरू नै यस अध्ययनका समग्रता हुन । यहाँ रहेका ४५ जना मध्ये महिला ३८ र पुरुष ७ जना रहेकोमा ५ जना (महिला) अशक्त अवस्था रहेकाले उनीहरूको बारेमा नजिकको आफन्त एवम् साथीहरूबाट प्रश्नहरूको उत्तर खोज्ने कार्य गरिएको थियो ।

३.७ तथ्याङ्कको प्रस्तुति र विश्लेषण

अध्ययन क्षेत्रबाट संकलित तथ्याङ्कहरू मध्ये संख्यात्मक तथ्याङ्कलाई आवश्यकता अनुसार तालिका, पाइचार्ट र स्तम्भ चित्रमा प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ भने गुणात्मक तथ्याङ्कलाई वर्णनात्मक ढंगले प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.८ अध्ययनका सीमाहरू

प्रस्तुत अध्ययनको आफ्नै सीमाहरू छन् । गलेश्वरधाम ज्येष्ठ नागरिक आरोग्य आश्रममा आश्रितहरूको यो ठाउँको बारेमा मात्र अध्ययन गरिएको छ । गलेश्वरधाम ज्येष्ठ नागरिक आरोग्य आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरूको सामाजिक जनजीवन र आश्रम आउनुका कारणहरू बारेमा स्नाकोत्तर तह उपलब्धि प्राप्तिका लागि यो शीर्षक र स्थानको बारेमा अध्ययन गरिएको छ । निश्चित उद्देश्य पूरा गर्न लागिएको शोधकार्य भएको र सीमित स्रोत साधनको सीमाका कारण बृहत नभई सूक्ष्म अध्ययन हुन पुगेको छ । यस अध्ययनमा वेनी नगरपालिका वडा नं. ९, स्थित गलेश्वर ज्येष्ठ नागरिक आरोग्य आश्रमका ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई अध्ययनको क्षेत्रका रूपमा लिइएको छ । सो आश्रममा गरिएको अध्ययनको नतिजाले अन्य समग्र वृद्धाश्रमको र त्यहाँ आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरूको विशेषताहरूको मात्र आँकलन गर्न सकिन्छ । साथै यो अध्ययनमा ज्येष्ठ नागरिकहरू आश्रम आउनुका कारणहरू बारेमा अध्ययन क्षेत्रका केही सरोकारवालाहरूबाट प्राप्त सूचना र तथ्याङ्कमा मात्र सीमित रहेको छ । प्रस्तुत अध्ययनको निष्कर्षले अन्यत्रको लागि सामान्यीकरण र समान रूपले प्रतिनिधित्व नगरेको पनि हुन सक्छ ।

अध्याय चार

अध्ययन क्षेत्रको परिचय

४.१ म्याग्दी जिल्लाको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

म्याग्दी जिल्ला सङ्घीय गणतन्त्रात्मक नेपालको गण्डकी प्रदेशमा पर्ने हिमाली जिल्ला हो । यस जिल्लाको आफ्नै ऐतिहासिक पहिचान छ । धौलागिरि हिमालबाट उत्पत्ति भई जिल्लाको पश्चिम उत्तरबाट दक्षिण पूर्व बग्ने नदीको नामबाट यस जिल्लाको नामाकरण भएको पाइन्छ। “म्याग्दी” शब्दको उत्पत्तिको सन्दर्भमा विभिन्न भनाईहरू रहेका छन् । “मेड” भनेको थापा र “दी” भनेको नदी मिलेर म्याग्दी शब्द बनेको भन्ने भनाइ छ । यहाँ पौराणिक तथा ऐतिहासिक थुप्रै महत्वपूर्ण स्थानहरू छन् ऋषि जडभरतले राजा रहुगणलाई ज्ञानोपदेश दिएको क्षेत्र, “जड” जडभरत गुफाको नामले गलेश्वर रहेको छ । वर्तमानमा राखु नामले प्रचलित गाउँ नै राजा रहुगणको राजधानी थियो भनिन्छ । ऋषि पुलत्स्यको आश्रम “पुला” साविकको पुलाचौर गा.वि.स वा हाल बेनी नगरपालिका वडा नं ५ मा रहेको छ । त्यस्तै मुनिवर पुलत्स्यको नाति विश्वका छोरा लंकाधिपति “रावण” को जन्मभूमि पनि यही हो भनिन्छ । लिच्छवी राजा मानदेवले गण्डकीपारी मल्लपुरीको विद्रोह दमन गरेको कुरा इतिहासमा उल्लेख छ । मानदेव प्रथमको मुद्रा मानाङ्क बागलुङमा पाइएको हुनाले मल्लपुरी भनेको बागलुङ म्याग्दी यतै कतै हुनुपर्दछ । प्रथम थापा राजा कालु थापा (वि.स. १२४६) ले ताकममा राज्यको स्थापना गरेका थिए र थापाहरूको राज्यकाल ३०० वर्षसम्म रहेको थियो । वि.स. १५४५ मा डिम्ब बम मल्लले थापाहरूलाई हराई ताकम राज्यलाई आफ्नो राज्यमा गाभी वर्तमान धौलागिरी अञ्चलका सबै जिल्लाहरू समेटिएको विशाल पर्वत राज्यको स्थापना गरेका थिए बम मल्लले बनाएको पर्वत राज्यको एक भाग रहँदासम्म म्याग्दीले आफ्नै विशेषता ओगटेको थियो । राजा कीर्तिबम मल्लले ढोलठानामा दरबार खडा गरी बसेको र बेनीको ठाना राखेका थिए भनिन्छ । रणबहादुर शाहको राज्यकालमा बहादुर शाहले पर्वत राज्यलाई नेपालमा गाभेपछि म्याग्दी पनि नेपाल अधिराज्यको एक अभिन्न अंगको रूपमा रह्यो । एकीकरण पछि र राणा शासनकालमा यो जिल्ला पाल्पा प्रशासन अन्तर्गत रहेको थियो । पछि बागलुङ गौंडा स्थापना भएपछि त्यहाँबाटै यहाँको प्रशासनिक र न्यायिक काम संचालन हुन्थ्यो (स्रोत : जि.स.स.२०७४) ।

संघीय संरचनात्मक विभाजन अनुसार म्याग्दी जिल्लामा हाल पाँच गाउँपालिका र एक नगरपालिका रहेका छन् । पूर्वमा कास्की र पर्वत पश्चिममा वाग्लुङ , रुकुम र डोल्पा उत्तरमा मुस्ताङ र डोल्पा र दक्षिणमा वाग्लुङ जिल्ला पर्दछन् । हिमाली र पहाडी भू बनावट भएको म्याग्दी जिल्ला समुन्द्र सतहवाट ७९२ मिटर बेनी नगरपालिकादेखि ८,१६७ मिटर धौवलागिरि हिमालसम्म फैलिएको यस जिल्लाको कुल क्षेत्रफल २,२९७ वर्ग किलोमिटर रहेको छ । म्याग्दी जिल्लाको कुल घरधुरी २७,७६२ र जम्मा जनसंख्या १,१३,६४१ रहेको छ, जसमा महिला ६२,२४६ जना र पुरुष ५१,३९५ जना रहेको छ । राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार यस जिल्लामा विभिन्न धर्महरू मान्ने जम्मा जनसंख्या मध्ये हिन्दु ९९,०४७, बुद्ध ११,७३९ , इस्लाम १८० किंरात २० क्रिष्टियन १५१३ प्रकृति ८८५, वोन १९ र अन्य २३८ रहेका छन् । ज्येष्ठ नागरिक सुरक्षा भत्ता सहूलियत पाउने नागरिकको संख्या जिल्लामा राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागद्वारा अभिलेखमा उल्लेख विवरण अनुसार ६० वर्षदेखि माथि उमेर समूहका महिला ६,९४७ पुरुष ६,०४० जना रहेको देखिन्छ (स्रोत : रा.ज.२०६८) ।

४.२ बेनी नगरपालिकाको परिचय

बेनी नगरपालिका म्याग्दी जिल्लाको सदरमुकाममा अवस्थित छ । पूर्वमा कालीगण्डकी नदी, पश्चिममा मंगला गाउँपालिका, उत्तरमा रघुगंगा गाउँपालिका, दक्षिणमा बा.न.पा. वाग्लुङ सिमाना छ । तीन नदीको संगमलाई त्रिवेणी भने जस्तै कालीगण्डकी र म्याग्दी खोलाको संगम स्थल भएकोले बेनी नामाकरण भएको जनश्रुती रहेको छ । यहाँको कुल घरधुरी संख्या ८६५२ तथा जनसंख्या ३३४९८ रहेकोमा पुरुष १५००२ तथा महिला १८४९६ छन् । यस नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफल ७६.२५ वर्ग कि.मी रहेको छ । साविकका अर्थुङ्गे, घतान, रत्नेचौर, ज्यामरुककोट, पुलाचौर, सिंगा, भकिम्ली, पात्लेखेत गा.वि.सहरू समेत मिति २०७१ बैशाख २५ गते घोषणा भई मिति २०७१ ज्येष्ठ ९ गते यस नगरपालिकाको स्थापना भएको हो (www.benimunicipality.com) ।

४.३ अध्ययन क्षेत्रको ऐतिहासिक परिचय

पौराणिक कालमा दक्ष प्रजापतिको आश्वमेघ यज्ञमा देहत्याग गरेकी सतीदेवीलाई शंकर भगवानले काँधमा बोकी विश्व ब्रह्माण्ड घुम्ने क्रममा कालीगण्डकीको किनारै किनार हिमालय पर्वततर्फ जाँदै गर्दा, कृष्णगण्डकी र रघुनदीको संगमस्थल यसै गलेश्वर क्षेत्रमा सतिदेवीको गलापतन भएकोले त्यहाँ ज्योतिर्लिङ्गेश्वर भगवान उत्पन्न भई शिवशक्ति स्वरूपले रहनुभएको र यसै तीर्थस्थलमा गालव ऋषि आई शिवजीको कठिन तपस्या गरी सिद्धि प्राप्त गर्नुभएकोले यस ठाउँको नाम गलेश्वर नामाकरण रहेको भन्ने मान्यता छ । शालीग्राम उत्पादन गर्ने विश्वकै एकमात्र कृष्णगण्डकीको गर्भवाट माथि उठेका नौ रोपनि क्षेत्रफलमा गोलाकार रूपमा फैलिएको एउटै चक्र शिवशिला माथि ज्योतिर्लिङ्गेश्वर, शालीग्राम, शिवलिंग, श्री गणेश, शंखचक्र, कतै पनि पानीको स्रोत नभएर पनि कहिल्यै नसुक्ने ब्रह्मजलकुण्ड, भगवानका पद चिन्हहरू, नागनागिनी आदि देवीदेवताका आकृतिहरू स्वयं प्रकट भएको प्रत्यक्ष दर्शन पूजन गर्न सकिने भएकाले गलेश्वरधामलाई विश्वकै अलौकिक तीर्थस्थल भनिएको हो ।

श्रीमद्भागवत अनुसार ऋषभदेवका ज्येष्ठ पुत्र राजा भरतको पौराणिक नाम (अजनवर्ष) हाल भारतमा सयौं वर्ष राज्यभोग गरी जीवनको उत्तरार्धमा राज्यको सुखसयल त्यागी मुक्तिका लागि विश्वको पवित्र मुक्तिभूमिमा तपस्या गर्ने उद्देश्यले यसै धाममा तपस्यारत रहनुभएको, उहाँको दोस्रो मृगरूपी जन्म र तेस्रो जडभरतरूपी जन्ममा पनि यसै तीर्थस्थलमा तपस्या गरी मुक्ति प्राप्त गर्दै गर्दा राजर्षि रहुगणलाई मोक्ष ज्ञान दिनुभएको थियो । यसै क्षेत्रमा पुलस्त्य, पुलह, कपिलमुनि, गलेश्वरबाबा जस्ता ऋषि, महात्मा, राजा, महाराजा, सिद्ध पुरुषहरूले तपस्या गरी सिद्धि प्राप्त गरेको हुँदा यस धामलाई तपोभूमि, ज्ञानभूमि, मुक्तिभूमि, पवित्र पुण्यभूमि र सिद्धभूमिका नामले पनि चिनिन्छ ।

४.४ बेनी नगरपालिकामा बृद्धाश्रमको आवश्यकता

अनेकौं पवित्र तीर्थ, नदी, पर्वत र हिमश्रृंखलाहरूले विशेष पहिचान बनाएको म्याग्दी अनन्तकालसम्म तपस्या, योग, साधना भगवत्पूजन र समाधिस्थल बनाई ऋषिमुनिहरूद्वारा पवित्र थलो पनि हो । योगसाधना र तपस्याका लागि सिद्धपीठको रूपमा यहाँको पवित्र तीर्थस्थल गलेश्वरधामले पुराणकालदेखि नै विशेष महत्व राखेको पाइन्छ । धार्मिक, ऐतिहासिक र पौराणिक दृष्टिले अति महत्वपूर्ण मानिएको गलेश्वरधाम रहुनदी र

कालीगण्डकीको पवित्र संगमस्थलमा ९ रोपनी क्षेत्रफलमा फैलिएको एउटै विशाल चक्रशिलामाथि अवस्थित छ । पूर्वमा कृष्णागण्डकी, गायत्री मन्दिर, पश्चिम कालन्जरवन, पुलहाश्रम, उत्तरमा सप्तऋषिहरूको तपोवन रिखार, धौलागिरि हिमश्रृंखला र मुक्तिनाथ, दक्षिणमा म्याग्दी सदरमुकाम वेनीवजार र म्याग्दी नदी रहेका छन् । मुक्तिनाथ प्रवेशद्वारको रूपमा रहेको यो धाम मुक्तिद्वारको नामवाट पनि चिनिन्छ । यसै ठाउँमा तपस्वी सिद्ध पुरुषले योगसाधना गरेको यसै थलोमा अहिले पनि केही उपकारी, सद्गुणीहरूको सेवाभावनाको प्रबल ईच्छाशक्ति साकार हुन जाँदा ज्येष्ठ नागरिकका लागि आवास र भोजनको प्रबन्धसहित आरोग्य आश्रम स्थापना मिति २०६७ सालमा स्थापना भएको हो ।

ऐतिहासिक, पौराणिक र धार्मिक दृष्टिले महत्वपूर्ण गलेश्वरधाम परिसरमा गृहस्थ जीवन त्यागी सन्यास जीवन धारण गरेका सन्तमहन्त, माता माईआमाहरू र घरपरिवारमा कोही नभएका, भएर पनि अपहेलित भएका व्यक्ति र बेवारिसे समेत २०/२२ जना व्यक्तिहरू ठाँटी, पौवा, धर्मशालामा बसी केहीले भिक्षाटन गरिखान्थे, केहीले मन्दिरमा यज्ञयज्ञादि दर्शन पूजन गर्न आउने दर्शनार्थी तीर्थयात्रीहरूले दिएको दान, भोजन लत्ताकपडाबाट गुजारा गरेका थिए ।

विस्तारै भिक्षा दिने लिने चलन हराउँदै गएको साथै बदलिदो परिस्थितिका कारण गाउँघरमा छोराछोरीहरू ज्येष्ठ नागरिकहरू प्रतिको जिम्मेवारीबाट पन्छिने प्रवृत्तिको विकास हुँदै गयो । अर्कोतर्फ नेपाली युवाहरू रोजगारीका लागि विदेश पलायन हुनुपर्ने बाध्यता, बढ्दो बसाई सराईले ल्याएको पश्चिमी शैलीको प्रभावको कारण आफैलाई जन्म दिएर लालनपालन स्वास्थ्य, शिक्षा लगायत जीवनको सम्पूर्ण समय छोराछोरीकै लागि व्यतीत गरेका बूढेसकालका आमाबुवाहरू तिनै छोराछोरी परिवारजनबाट अपमानित अपहेलित मात्र होइन घरनिकाला समेत गरिएका रोगी, असक्त, असहाय, अनाथ, अपाङ्ग ज्येष्ठ नागरिकहरू गलेश्वरधाममा आई यत्रतत्र पहरा, कन्दरा, टहरामा बस्दै गर्नेहरू २०६५ साल सम्म आईपुग्दा ३० जना पुगिसकेका र उनीहरूको दैनिकी ज्यादै कष्टकर देखिएको हुँदा त्यस्ता दीनदुःखी वृद्धहरूको संरक्षण सम्बर्द्धन सम्मान सेवा र गाँस, बास, कपासको व्यवस्था मिलाउदै जानु धार्मिक क्षेत्रलगायत मानवमात्रको प्रमुख कर्तव्य ठानी गलेश्वर क्षेत्र विकास कोष र मुक्तिनाथ, गलेश्वरधाम तीर्थाटनमा आवागमन गर्ने तीर्थयात्रीहरूलाई निःशैल्क भोजन तथा आवासको व्यवस्था शुरु गरेको पाइन्छ (स्रोत : श्री ग.जे.ना.आ.चि.२०७३) ।

गलेश्वरधाम ज्येष्ठ नागरिक आरोग्य आश्रम निर्माण र संचालनमा देखाएको चासो सराहनीय छ । हाल यहाँ ४५ जना ज्येष्ठ नागरिकाहरू बस्दछन् । यीनै ज्येष्ठ नागरिकाहरूको सामाजिक जिवनशैली तथा स्थिति र आउनुका कारणहरू पत्ता लगाई समस्याहरूको समाधानका उपायहरूले सम्बन्धित आश्रममा मात्र नभई समग्र राष्ट्रका लागि मेरो सुभावहरूले योजना तहदेखि कार्यान्वयन तहसम्म सहयोग पुगोस् भन्ने उद्देश्यले यो क्षेत्र छनौट गरिएको छ ।

४.५ भौगोलिक अवस्था

करिव ८३ डिग्री ३१ मिनेट पूर्वदेखि करिव ८३ डिग्री ३५ मिनेट अक्षांश पूर्वी देशान्तर र करिव २८ डिग्री २१ मिनेट उत्तरदेखि २८ डिग्री २४ मिनेट अक्षांश उत्तरी अक्षांससम्म यो वडा फैलिएको छ। जिल्ला सदरमुकामबाट ३ कोष दुरीमा अवस्थित यस वडामा बेनी घतान (१० कि.मी) सडकले सदरमुकाम बेनीको मोटरबाटो जोड्ने गर्दछ । उक्त स्थानसम्म नियमित यातायातको सुविधा समेत उपलब्ध छ । जिल्लाको २२९७.०६ वर्ग किमी क्षेत्रफलमध्ये यस गा.वि.स.ले करिव १,१५७ हेक्टर क्षेत्रफल ओगटेको छ (गा.वि.स. प्रोफाइल २०६८) ।

यो वडाको पूर्वमा कालीगण्डकी नदी तथा पर्वत जिल्लाको जलजला गाउँपालिका, पश्चिममा बेनी नगरपालिका वडा नं. ५ पूलाचौर, उत्तरमा रघुगंगा गाउँपालिका पिप्ले तथा बेनी नगरपालिका १० र दक्षिणमा वडा नं. ६ अर्थुङ्गे पर्दछ । यहाँको भू बनोटलाई हेर्दा पहाडी भू-भाग भएकोले भिरालो, डाँडाकाडाले ढाकेको छ । पहाडी दोमट, कमेरो, बलौटे र कही कही चिम्टाइलो, मलिलो माटो पाईने भएकोले मध्यम किसिमको उर्वराशक्ति रहेको छ । कृषि उत्पादनको दृष्टिले हेर्ने हो भने यहाँको जमिनको अधिकांश भू भाग भिरालो, चट्टान, पाखो र थोरै मात्र कृषियोग्य भूमि भएको हुँदा कृषि उत्पादन मध्यम रूपमा रहेको छ । सिंचाईको श्रोत र संभावना भए पनि उक्त श्रोतको उपयोग हुन नसकेकोले कृषि जमिनमा सिंचाईको अभाव रहेको छ । यस वडाका प्रमुख कृषि उत्पादनमा धान, मकै, कोदो, गहुँ हुन् भने बालीहरूमा सिमी, वोडी, केराउ आदि पर्दछन् । विगतमा जिल्ला विकास समितिले धान र तरकारीको पकेट क्षेत्रको रूपमा घोषणा गरेको यो वडामा यी बालीहरूको राम्रो उत्पादन गर्ने हो भने प्रशस्त आय आर्जनका वाटाहरू बन्न सक्ने देखिन्छ ।

४.६ ऐतिहासिक मठ मन्दिर तथा धार्मिक स्थलहरू

क) ढोलठाना मन्दिर :

यो मन्दिरमा उहिले ढोराली राजाको ठाना भएको हुँदा त्यसैको नामबाट ढोरलठाना भन्दा भन्दै अहिले प्रचलित ढोलठाना भनिएको हो भन्ने स्थानीय जनश्रुति पाइन्छ। यस मन्दिरमा नवरात्रीको दिन ब्राहमणद्वारा पूजापाठ गरी बलि चढाइन्छ। यहाँ भगवती मन्दिर र पौवा रहेको छ। विगतका दिनहरूमा भन्दा अहिले पूजा गर्नेको संख्या वृद्धि हुँदै गएको पाइन्छ।

ख) लक्ष्मीनारायण मन्दिर

यो मन्दिर पनि यसै वडामा पर्दछ। वैष्णव सम्प्रदायबाट निर्माण गरिएको भनिएको यो मन्दिरको पुजारी हाल पनि वैष्णव सम्प्रदायकै छन्। यो मन्दिर गलेश्वर शिवालय परिसर भित्र स्थापित छ।

ग) पुलत्स्य पुलाहाश्रम अन्न क्षेत्र

यो क्षेत्र गलेश्वर शिवालय मन्दिर परिसर भित्र अवस्थित छ। यसले यस क्षेत्रमा भएर यात्रा गर्ने तीर्थयात्रीहरूलाई निःशुल्क भोजन र आवासको व्यवस्था गर्दछ।

घ) धुपिबोट मन्दिर

यस वडामा अवस्थित धुपिबोट मन्दिर हिन्दु धर्मावलम्बीहरूको तीर्थस्थलको रूपमा रहेको छ।

ङ) गणेश मन्दिर

यो मन्दिर हिन्दु धर्मावलम्बीहरूको तीर्थस्थलको रूपमा रहेको छ।

च) भीमसेन मन्दिर

यो मन्दिर नेवार समुदायको इष्ट देवता मानिन्छन्। नेवार बस्तीमा रहेको यो मन्दिरको पूजापाठ पनि नेवार समुदायबाट हुने गर्दछ। यो मन्दिरमा नेवार संस्कृतिको बेल विवाह, व्रतवन्ध आदि शुभकार्य गर्ने गरिन्छ।

छ) बराह थान

यो धार्मिक स्थान सबै समुदायहरूको तीर्थस्थलको रूपमा रहेको छ।

ज) ठूलो फलामको ओदान

डिम्ब मल्लको पालामा बनाइएको भनिएको यो फलामे ओदान आजकल धार्मिक स्थलको रूपमा परिचित छ ।

झ) कपिलदेव मन्दिर

पौलत्स्य आश्रम नजिक पूर्वतर्फ गोविन पानीमा कपिल देव ऋषिले नुहाउने गरेको कुवा रहेको छ । पछि सोही ठाउँमा कपिलदेवको मन्दिर निर्माण गरियो । यो मन्दिर क्षेत्र विकासका लागि स्थापना भएको कपिलाश्रम क्षेत्र विकास कोषका अध्यक्ष श्री गिरीराज सुवेदी र कोषाध्यक्ष रामजी प्रसाद सुवेदीको खोज अनुसार यस क्षेत्रमा कपिलदेवले तपस्या गरेको र मानिसहरूलाई ज्ञान प्रदान गरिएको कुरा श्रीमद्भागवतको आठौँ स्कन्धको तृतीय अध्यायको श्लोक नं. १७, १८ र १९ मा उल्लेख गरिएको तथ्य प्रष्ट हुन्छ ।

ञ) रहुघाट

पौराणिक धार्मिक ग्रन्थ अनुसार रहुगण राजा कपिलदेवसँग ज्ञान सिक्न यहाँ आएको उल्लेख छ । यस क्षेत्रमा बस्दा रहु राजा गलेश्वर नजिकैको घाटमा बसेका थिए । त्यसैले पछि उक्त घाटलाई रहुघाट भन्न थालियो र यिनै राजाको नामबाट रहुगंगाको नाम प्रचलित भएको भन्ने भनाई पनि रहेको छ ।

ट) गलेश्वर शिवालय

यो धार्मिक स्थल पहिले जलेश्वर नामबाट प्रसिद्ध भएको र पछि जडेश्वर भएको तथा कालान्तरमा उल्लेखित उपरोक्त दुवै नामको अपभ्रंस भएर गलेश्वर नामबाट प्रसिद्ध भएको छ । स्वस्थानी व्रत कथा (स्कन्ध पुराण) मा दक्षप्रजापतिको यज्ञमा आफ्नो परम पिता महादेवको अति निन्दा गरेको सहन नसकी सतीदेवीले प्राण त्याग गरेको र प्राण प्यारी सतीदेवीको लासलाई महादेवले आफ्नो काँधमा राखी हिड्दा जुन जुन स्थानमा सतीदेवीको अंग पतन हुँदै गए ती ती ठाउँहरूमा एक एक पीठ उत्पत्ति भए भन्ने उल्लेख गरिएको पाइन्छ। फलस्वरूप सतीदेवीको घाँटी (गला) यस स्थानमा पतन भएकाले यस ठाउँको नाम गलेश्वर भएको हो भन्ने जनश्रुती छ ।

ऋषिले तपस्या गरेको स्थान भएकोले यस ठाउँको नामाकरण गलेश्वर भएको भन्ने जनश्रुती पनि त्यतिकै बलियो पाइन्छ। यस सन्दर्भमा विचार गर्दा कालिगण्डकी र रहुगंगाको

संगम स्थलमा अवस्थित विशाल चट्टानमाथि भगवान गौरीशंकरले ज्यतिर्लिङ्गको रूपमा स्वयंम प्रकट भई शिवशक्तिको रूपमा विराजमान भई पवित्र नदीको संगम स्थलमा रहेकोले यसलाई जलेश्वर भनिनु वास्तवमा तर्कसंगत देखिन्छ । यही जलेश्वरबाट अपभ्रंश हुँदै जनजिब्रोमा गलेश्वर बन्न पुगेको कुरा बढी तर्कसंगत देखिन्छ (ग.शि.पु.क्षे, २०७१) ।

४.७ सामाजिक अवस्था

यस बेनी नगरपालिका ९ नं. वडा जिल्लाको बढी जनसंख्या भएको वडा हो । यस वडामा जम्मा जनसंख्या ४३२७ छ । उक्त जनसंख्यामा महिलाको संख्या २४२४ र पुरुष १९०३ रहेको छ । यस वडाको औसत परिवार संख्या ४.९७ छ । यस वडामा मुख्यत क्षेत्री जातिहरूको बसोबास बढी भएको स्थान हो । त्यसपछि ब्राहमण र दलितहरू बढी छन् । बाँकी अरु जातिहरूमा मगर, नेवार, ठकुरी, सन्यासी, छत्त्याल, थकाली र अन्य छन् । उनीहरू मध्ये धेरै जसो आ-आफ्नो परम्परा अनुसारका धर्म रीतिरिवाज र संस्कृति मान्दछन् । जाति धर्म अनुसार चालचलन र संस्कृति पनि फरक फरक पाइन्छ । यहाँ बसोबास गर्ने मानिसहरूको आफ्नै भाषा र भेषभुषा रहेको पाइन्छ । सामाजिक परम्परा, भोज, ब्रतवन्ध, मृत्यु जस्ता सामाजिक परम्परामा पनि यहाँका मानिसहरू रीतिथिती र परम्परा अनुसार मान्ने चलन छ । यहाँका मानिसहरू दसैं, तिहार तथा अन्य चाडहरू मान्नुका साथै धार्मिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक विविधता भए तापनि एक आपसमा घुलमिल भएर बस्ने गरेका छन् ।

गैरकृषि पेशामा संलग्न हुनेहरूको संख्या न्यून छ । यस वडामा बहुसंख्यक मानिसहरू कृषि पेशामा संलग्न रहेको तथ्याङ्कले देखाएको छ । कृषि अन्तर्गत अन्न तथा तरकारी बाली, नगदेबाली पशुपालन आदि पर्दछन् । यहाँ उत्पादन हुने प्रमुख बालीमा धान, मकै कोदो, गहुँ फापर आदि अन्नबाली हुन् । तरकारी वालीमा आलु, प्याज, हरिया सागपातहरू पर्दछन् । दलहन अन्तर्गत यहाँ उत्पादन हुने कालो मास, स्थानीय भट्मास, बोडी उत्पादन हुने गर्दछ । पशुपालनमा मुख्यतः गाई, गोरु, भैसी, राँगा, बाखा भेडा आदि पाल्ने गर्दछन् । पेशागत दृष्टिले संलग्नता कृषिमा अत्यधिक भए जस्तै वडावासीहरूको आमदानीको स्रोतमा पनि कृषिकै योगदान सबैभन्दा बढी छ । प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार यस वडावासीको आमदानीमा कृषि क्षेत्रको योगदान करीव ४३ प्रतिशत छ । दोस्रोमा वैदेशिक

रोजगार क्षेत्र र तेस्रोमा नोकरी तथा पेन्सनको देखिन्छ । यस वडावासीको सरदर प्रतिव्यक्ति आमदानी राष्ट्रिय आयको तुलनामा न्यून छ ।

४.८ अध्ययन क्षेत्रको जनसंख्या विवरण

तालिका ४.१ : अध्ययन क्षेत्रको जनसंख्या विवरण

जातजाति	कुल जम्मा	पुरुष	महिला	कैफियत
कुल जनसंख्या	४३२७	१९०३	२४२४	
क्षेत्री	१८५४	८०८	१०४६	
ब्रहमण पहाड	४०१	१८७	२१४	
मगर	२६६	१२०	१४६	
नेवार	१४४	६७	७७	
कामी	३०३	१३३	१७०	
दमाई/ढोली	८२३	३३८	४८५	
ठकुरी	१४४	४८	६६	
सार्की	२९५	१४५	१५०	
सन्यासी/ दशनामी	३०	३	२७	
थकाली	२४	१०	१४	
छत्त्याल	२५	१३	१२	
अन्य	४८	३१	१७	

स्रोत : तथ्याङ्क कार्यालय, बागलुङ -२०७२

माथिको तालिका अनुसार यस वडाको कुल ११३७ घरधुरी मध्ये २४२४ महिला र १९०३ पुरुषहरू गरी जम्मा ४३२७ जना मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । जसमध्ये ५६.०३ प्रतिशत महिला र ४३.९७ प्रतिशत पुरुष हुन आउँछ । यस क्षेत्रमा विशेष गरी क्षेत्री, ब्राहमण र दलितहरूको अधिक जनसंख्या रहेको छ ।

४.९ आर्थिक अवस्था

यस वडाका बासिन्दाको प्रमुख पेशा कृषि भएकोले आम्दानीको श्रोतमा पनि सबैभन्दा बढी आम्दानी कृषि क्षेत्रकै देखिन्छ। कूल आम्दानीमा कृषि क्षेत्रको योगदान ४२.६३ प्रतिशत छ। कृषि क्षेत्र अन्तर्गत खाद्यान्न तथा तरकारीबाली, फलफूल, नगदे तथा मसलाबाली, जडिबुटी तथा पशुपालन समेतको गणना गरिएको छ। कृषिपछि आम्दानीको हिसाबले दोस्रो प्रमुख आम्दानी वैदेशिक रोजगारीको छ। यसको योगदान वडाको कुल आम्दानीमा ३३.७२ प्रतिशत छ। तेस्रो स्थान नोकरी तथा पेन्सन क्षेत्रको छ। यस क्षेत्रको योगदान वडाको कुल आयमा ११.६७ प्रतिशत हुन्छ। त्यसैगरी उद्योग तथा व्यापारको २.८५ प्रतिशत, मजदुरीबाट ४.८६ प्रतिशत तथा अन्यको योगदानबाट ४.२६ प्रतिशत देखिन्छ। पारिवारिक आयको अवस्था हेर्नका लागि परिवारमा विभिन्न स्रोतबाट हुने यथार्थ आम्दानी तथा खर्चको अवस्था देखाउन सक्ने सूचना प्रश्नावलीमा राखिएकोमा आएका जवाफ अनुसार वडाको कृषि तथा गैर कृषि गरी जम्मा उत्पादन १४ करोड, ३७ लाख, ९ हजार २ सय १२ देखिन्छ। यसरी वडा बासिन्दाको औसत आम्दानी प्रतिपरिवार प्रतिवर्ष रु १ लाख ४८ हजार ६ सय १३ हुन आउँछ भने प्रति व्यक्ति प्रतिवर्ष आम्दानी करीब रु.२९ हजार ८ सय ४६ हुन आउँछ। यो आम्दानी नेपालको सरदर प्रतिव्यक्ति आयभन्दा केही न्यून छ।

यसै गरी पारिवारिक खर्च विश्लेषण गर्नको लागि पारिवारिक सर्भेक्षण फाराममा खर्च सम्बन्धी प्रश्नावली राखिएकोमा प्रश्न भरी जवाफ आए अनुसार वडावासीहरूको कुल उपभोग खर्च १२ करोड ८ लाख ८९ हजार ७ सय हुन्छ। खर्चको प्रवृत्तिगत अवस्था हेर्दा पारिवारिक रूपमा खर्च भएको रकममध्ये सबैभन्दा बढी ४६.९ प्रतिशत खानामा, ११.१६ प्रतिशत लत्ताकपडामा, १९.५१ प्रतिशत शिक्षामा, ८.२८ प्रतिशत स्वास्थ्यमा, १०.७७ प्रतिशत चाडपर्व/मनोरञ्जन र बाँकी ४.१९ प्रतिशत अन्यमा खर्च भएको देखिन्छ (घतान गा.वि.स., २०६८)।

४.१० शैक्षिक स्थिति

यस वडाको साक्षर जनसंख्या र प्रतिशत तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ :

तालिका ४.२ : शैक्षिक अवस्था

५ वर्ष वा माथिको जनसंख्या	पढ्न लेख्न जान्ने	पढ्नमात्र जान्ने	पढ्न लेख्न नजान्ने	साक्षरता नखुलेको	साक्षरता प्रतिशत
कुल - ३८९६	२६९६	१२४	१०७१	५	६९.२०
महिला - २२१५	१३४८	८२	७८०	५	६०.८६
पुरुष - १६८१	१३४८	४२	२९१	०	८०.१९

स्रोत : तथ्याङ्क कार्यालय, बागलुङ -२०७२

माथिको तालिकामा अध्ययन गर्दा यस बेनी नगरपालिका वडा नं. ९ मा साक्षर जनसंख्या र प्रतिशतको आधारमा ५ वर्ष भन्दा वा माथिको साक्षर जनसंख्या ८०.१९ प्रतिशत पुरुष रहेको छ भने महिला साक्षरता प्रतिशत ६०.८६ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । साक्षरता प्रतिशत यस वडामा पुरुषहरूको संख्या नै बढी हुने गरेको छ ।

४.११. (क) ५ वर्ष वा माथिको साक्षर वा अध्ययनरत जनसंख्या

तालिका ४.३ : ५ वर्ष वा माथिको साक्षर वा अध्ययनरत जनसंख्या

५ वर्ष वा माथिको जनसंख्या	पूर्व प्राथमिक	पथमिक	नि.मा.वि.	मा.वि	एस.एल.सी.वा सो सरह
कुल - २७४१	१०३	११२७	६०४	३२२	२८७
महिला - १३७३	५१	५७२	३१४	१६३	१३१
पुरुष - १३६८	५२	५५५	२९०	१५९	१५६

स्रोत : तथ्याङ्क कार्यालय, बागलुङ -२०७२

तालिका ४.४

प्र.प्र. तह	स्नातक तह	स्नातकोत्तर तह	अन्य	अनौपचारिक	तह नखुलेको
कुल- १०७	४८	६	०	१३३	४
महिला- ४३	७	०	०	९२	०
पुरुष-६४	४१	६	०	४१	४

स्रोत : तथ्याङ्क कार्यालय, बागलुङ -२०७२

४.१२ यस वडाका बत्ती बाल्न विभिन्न स्रोतको प्रयोग गर्ने घरपरिवार संख्या

तालिका ४.५ : वडाका बत्ती बाल्न विभिन्न स्रोतको प्रयोग गर्ने घरपरिवार संख्या

कुल घर परिवार संख्या	बिजुली	मट्टितेल	बायोग्यास	सोलार	अन्य
११३७	१०५२	७५	०	०	९

स्रोत : तथ्याङ्क कार्यालय, बागलुङ -२०७२

४.१३ वडाका खाना पकाउन विभिन्न इन्धन प्रयोग गर्ने घरपरिवार संख्या

तालिका ४.६ : वडाका खाना पकाउन विभिन्न इन्धन प्रयोग गर्ने घरपरिवार संख्या

कुल घर परिवार संख्या	काठदाउरा	मट्टितेल	एल पि ग्यास	गुइठा	बायोग्यास	बिद्युत
११३७	१०००	१	१३५	०	०	०

स्रोत : तथ्याङ्क कार्यालय, बागलुङ -२०७२

४.१४ सरकारी तथा गैर सरकारी संस्थाहरू

यस वडा भित्रका रहेका सरकारी एवं गैर सरकारी संस्थाहरू जसले यस वडाका विकास कार्यमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दै आएका छन् जुन तपशिल बमोजिम छन् :

सरकारी संस्थाहरू

क) वडा कार्यालय

ख) धतान स्वास्थ्य चौकी

ग) विद्यालयहरू

घ) प्रहरी विट

गैर सरकारी संस्थाहरू

यस वडा भित्रका रहेका गैर सरकारी संस्थाहरू जसले यस वडाका विकास कार्यमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दै आएका छन् जुन तपशिल बमोजिम छन् :

तालिका ४.७ : गैर सरकारी संस्थाहरू

संस्थाका नाम	उद्देश्य
जनकल्याण आमा समूह	आर्थिक, सामाजिक
गलेश्वर शिवालय क्षेत्र विकास कोष	आर्थिक, सामाजिक र बृद्धाश्रमको संरक्षण,
गलेश्वर युवा क्लव	आर्थिक, सामाजिक तथा युवा वर्गको नेतृत्व विकासमा सहयोग पुर्याउने ।
जनहित युथ क्लव	युवा वर्गको नेतृत्व विकासमा सहयोग पुर्याउने ।
परिवर्तनशील समाज	आर्थिक, सामाजिक
काउलेगौडा युवा क्लव	आर्थिक, सामाजिक तथा युवा वर्गको नेतृत्व विकासमा सहयोग पुर्याउने ।

स्रोत : जिल्ला प्रशासन कार्यालय, २०६७

यस वडामा रहेका सहकारी संस्थाहरू

तालिका ४.८ : सरकारी संस्थाहरू

क्र.सं.	सहकारी संस्थाहरूको नाम	उद्देश्य
१	जनचेतना व्यवसायिक कृषि सहकारी संस्था लि	कृषि
२	जडभरत बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि.	बहुउद्देश्यीय
३	गलेश्वर शिवालय बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि.	बहुउद्देश्यीय

स्रोत : तथ्याङ्क कार्यालय, बागलुङ -२०७२

यस वडामा रहेका सामुदायिक भवनहरू

तालिका ४.९ : सामुदायिक भवनहरू

क्र.सं.	भवनको नाम
१	गलेश्वर ठूलो सल्लेरी सामुदायिक भवन
२	पैराखेत सामुदायिक भवन
३	कृषि भवन
४	घोर्लास सामुदायिक भवन
५	गलेश्वर जडभरत बहुउद्देश्यीय सहकारी भवन

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७७

अध्याय पाँच

तथ्याङ्कहरूको प्रस्तुति र विश्लेषण

५.१ परिचय

ज्येष्ठ नागरिकाहरूको परिवार तथा समाजमा के कस्तो अवस्था रहेको छ, किन वृद्धा अवस्थामा आश्रममा आउने रहेछन् भन्ने विषयमा यस अध्यायमा विश्लेषण गरिएको छ र सोही अनुसार तालिका सूचिमा राखिएको छ भने केहीलाई स्तम्भ चित्र र पाइ चार्टमा पनि राखिएको छ । यस अध्यायमा उत्तरदाताको लैङ्गिक अवस्था, जातिगत अवस्था, धार्मिक अवस्था, वैवाहिक, शैक्षिक, आश्रम आउनुपूर्वको बसाईको स्थिति, वृद्धावस्थामा बस्न उचित स्थान, आश्रम आउनुका कारण, आश्रममा भेदभावको अवस्था, आश्रितहरूको अन्त्येष्टि, आश्रममा आश्रितहरूलाई भेट्न आउने वा नआउनेको संख्या, आश्रमवासीहरूको दैनिक दिनचर्या जस्ता विविध विषयको अध्ययन गरी तालिका सूचि, चित्रसूचिद्वारा र विवरणात्मक शैलीमा विश्लेषण गरिएको छ ।

५.२ उत्तरदाताको लैङ्गिक अवस्था

अनुसन्धानमा सहभागी गराईएका उत्तरदाताहरूको लैङ्गिक अवस्थालाई तलको तालिकामा विश्लेषण गरिएको छ ।

तालिका नं. ५.१ : उत्तरदाताको लैङ्गिक अवस्था

लिंग	जना	प्रतिशत	कैफियत
महिला	३८	८४.४५	
पुरुष	७	१५.५५	
जम्मा	४५	१००	

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७७

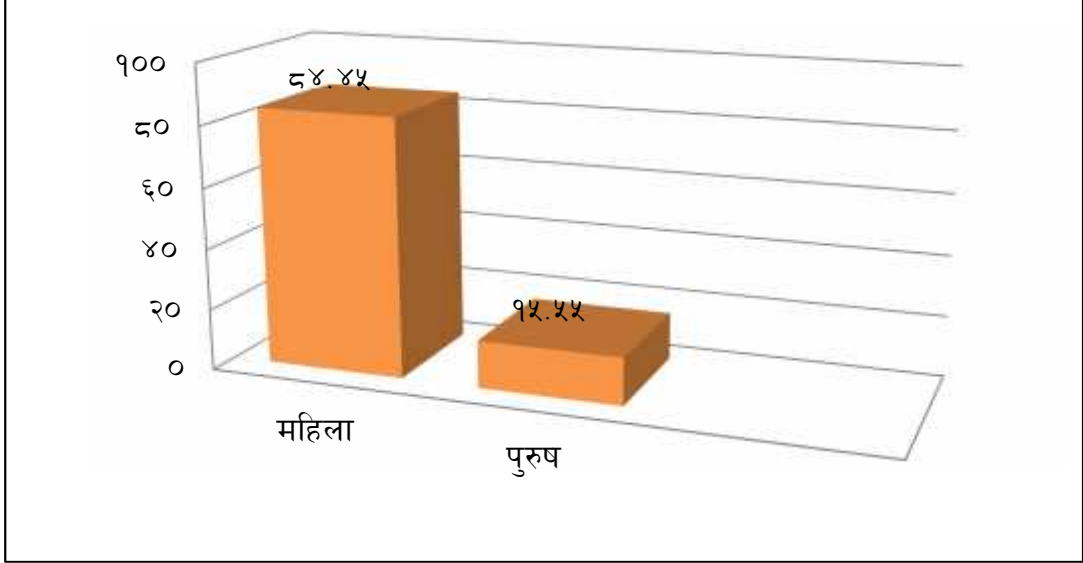
प्रस्तुत तालिका अनुसार यस अध्ययनका उत्तरदाताहरू ८४.४५ प्रतिशत महिला र १५.५५ प्रतिशत पुरुष रहेका छन् । यसरी पुरुष भन्दा महिला बढी हुनुमा निम्न कारणहरू रहेका छन् : हाम्रो नेपाली समाजमा पुरुषको आर्थिक, सामाजिक र राजनीतिक हैसियत महिलाको तुलनामा उच्च रहँदै आएका, नेपाली समाज पुरुष प्रधान रहेको, निर्णय गर्ने अधिकार अहिले पनि पुरुषमा नै अधिक रहेका कारणले वृद्धाश्रममा पुरुषको तुलनामा महिलाहरूको संख्या बढी भएको पाइन्छ । यसै गरी हिन्दु धर्मशास्त्रमा पनि पतिलाई ईश्वर मान्ने तथा छोरा नभएमा स्वर्गको ढोका खुल्दैन भन्ने जस्ता भनाईहरू उल्लेख्य भएको पाइन्छ । सनातनदेखि चल्दै आएका परम्परा र मान्यताहरूले प्रभावित समाजमा सन्तान विहिन, पुत्रविहीन, लोग्ने नरहेपछि एकल हुन पुगेकी नारी उपेक्षित, बहिष्कृत र तिरष्कृत हुने अवस्थामा पुग्छन् यसरी बगरका ढुंगा जसरी हुत्तै आश्रमसम्म आईपुग्नेहरू तथ्याङ्किय आँकडामा महिला बढी भएको देखिन्छ ।

आर्थिक, वैवाहिक तथा शारीरिक कारणले गर्दा पति र पत्नी छुट्टै बस्ने चलन पनि हाम्रो समाजमा चल्दै आएको देखिन्छ । यसरी छुट्टै बस्नेमा पुरुष भन्दा महिलाको संख्या बढी पाइन्छ, किनभने पुरुषहरू एक महिलाले छाडे पनि दोस्रो विवाह गर्दछन् तर महिलाहरू भने एक पटक विवाह टुटेपछि प्राय पुनर्विवाह गर्दैनन् । यस्तो कारणले गर्दा पनि महिलाहरू वृद्ध अवस्थामा असक्त हुँदा स्याहार सुसार गर्ने कोही नहुनाले एकलोपनबाट सुरक्षा खोज्दै आश्रममा आश्रित हुन पुगेको देखिन्छ । केही महिलाहरू अविवाहित भएकोले एकल भएका कारण यस आश्रममा आश्रित भएका छन् ।

आश्रममा आश्रित उत्तरदाताहरूको लैङ्गिक अवस्थालाई स्तम्भ चित्रमा यसरी हेर्न सकिन्छ ।

चित्र ५.१

उत्तरदाताको लैङ्गिक अवस्था

५.३ उत्तरदाताको जातिगत अवस्था

तालिका ५.२ : जातिगत अवस्था

क्र सं.	जाति	जना	प्रतिशत	कैफियत
१	ब्राहमण	२६	५७.७७	
२	क्षेत्री	६	१३.३३	
३	मगर	११	२४.४४	
४	नेवार	१	२.२३	
५	ठकुरी	१	२.२३	
	जम्मा	४५	१००	

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७७

माथि तालिकामा उल्लेख गरिए अनुसार अध्ययनमा संलग्न ज्येष्ठ नागरिकाहरूको जातिगत संख्याको विश्लेषण गर्दा ब्राहमण ५७.७७ प्रतिशत, क्षेत्री १३.३३ प्रतिशत, मगर २४.४४ प्रतिशत, नेवार २.२३ प्रतिशत र ठकुरी २.२३ प्रतिशत रहेको छ। यसरी सबैभन्दा धेरै जाति ब्राहमण र सबैभन्दा कम जाति नेवार र ठकुरी रहेको देखिन्छ। यस तथ्याङ्कले

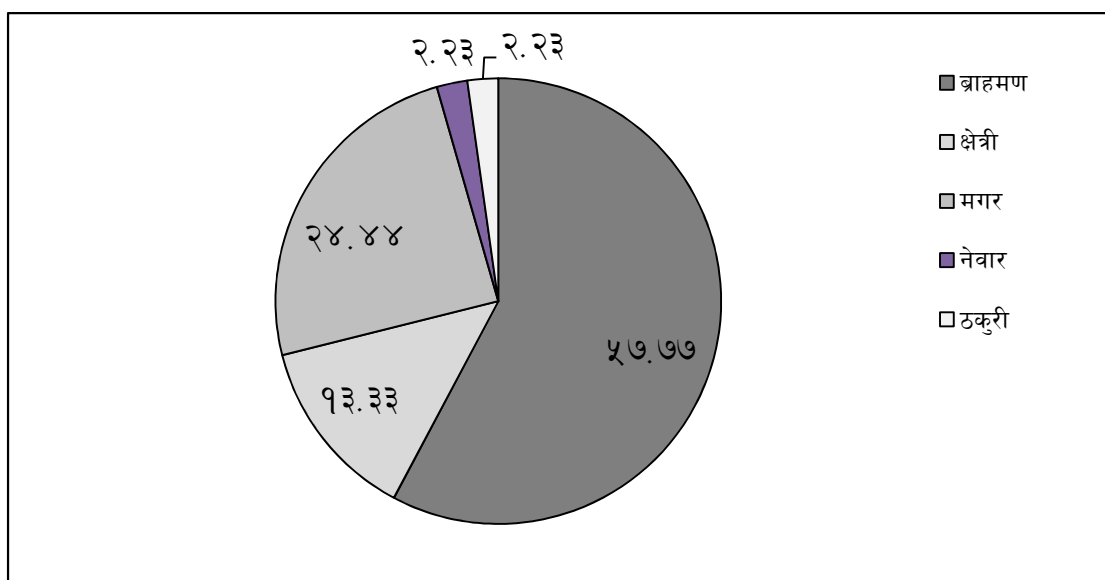
ब्राहमण जातिहरूको आश्रममा बस्ने संख्या बढ्दै गएको देखिन्छ, किनकि यी जातिहरू धर्मशास्त्र, मठ मन्दिर, पूजापाठमा विश्वास राख्दछन् र नदीको किनारमा रहेका देवलय आश्रम आदिमा वृद्ध अवस्थामा बस्न रुचाउँछन् । आध्यात्मिक मूल्य मान्यतामासँगै स्वभाविक प्राकृतिक रहरहरूको स्वच्छन्द उपभोग गर्न चाहनेहरू पनि वृद्धाश्रममा आउने गर्दछन् । त्यसैले ब्रह्मणहरूको संख्या यस आश्रममा बढी रहेको पाइन्छ । यसैगरी छोरा नभएका अवस्थामा छोरीचेलीको घरमा बस्न हुन्न भन्ने जस्ता सोचाईले गर्दा ब्राहमण समुदायबाट आश्रममा आउने गरेको पाइयो । ठकुरी र नेवार जातिहरू न्यून संख्यामा रहनुको कारण विश्लेषण गर्दा उनीहरूको आर्थिक, सामाजिक हैसियत र यसको परिवारमा सकरात्मक प्रभाव हुनाले वृद्धा अवस्थामा पनि घर परिवारमा नै सुरक्षा र संरक्षणको संभावना बलियो भएको र आश्रममा आउनेहरूको संख्या कम रहेको पाइयो ।

यस प्रकार लैङ्गिक र जातीय आधारमा आश्रममा सुरक्षाका लागि आउनेहरूको धेरै थोरै आँकडाको मूल कारण र आधार पहिचान गर्दा स्वाभाविक रूपमा आत्मियता, प्रेम, सुरक्षा र संरक्षणको चाहना ढल्कँदो उमेरमा बढी हुने र परिवार भित्र यी संभावनाहरू कम भएको आभाष हुनासाथ अन्य विकल्प र अवसरको खोजीमा आश्रमसम्म आईपुग्ने बाध्यताको परिस्थिति बनेको पाइयो ।

उत्तरदाताहरूको जातिगत अवस्थालाई पाइचार्टमा यसरी हेर्न सकिन्छ

चित्र ५.२

उत्तरदाताको जातिगत अवस्था

५.४ उत्तरदाताको शैक्षिक अवस्था

तालिका ५.३ : शैक्षिक अवस्था

क्र सं.	शैक्षिक अवस्था	जना	प्रतिशत	कैफियत
१	साक्षर	६	१३.३३	
२	निरक्षर	३७	८२.२२	
३	८ पास	२	४.४५	
जम्मा		४५	१००	

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७७

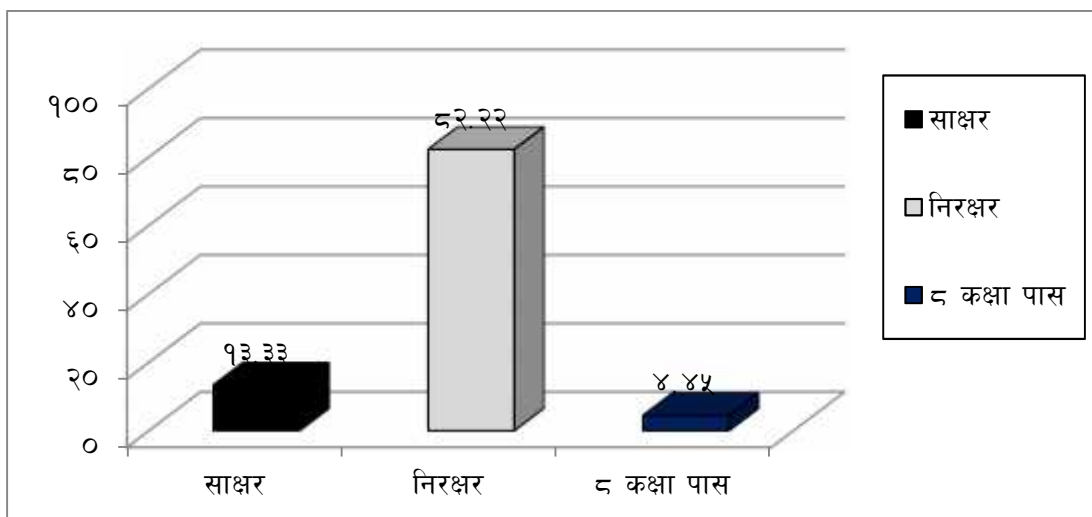
शिक्षा नै देश विकासको मेरुदण्ड हो र यसको विकासबाट नै देशको आर्थिक तथा सामाजिक विकास तथा नागरिकको जीवनस्तरमा सुधार आई जीवनशैली र रहनसहनमा परिवर्तन आउने तथ्यलाई कसैलाई नकार्न सक्दैन । शैक्षिक स्तर जान्नको लागि साक्षरताको स्थिति जान्नु जरुरत पर्दछ । यस वृद्धाश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकाहरूको शैक्षिक स्थिति सम्बन्धि जानकारीका लागि यिनीहरूको साक्षरता स्थिति जरुरत भएकोले, साक्षरता स्थितिको अध्ययन गरिएकोमा यस आश्रमका कति ज्येष्ठ नागरिकाहरू साक्षर तथा निरक्षर छन् भनी विश्लेषण गर्दा ८२.२२ प्रतिशत निरक्षर भएको पाइयो किनकि यहाँ रहेका वृद्धाहरू प्राय ६० उमेर नाघेका, तत्कालिन समयमा पढ्ने अवसर नपाएका कारण आफ्नो नाम समेत लेख्न नसक्ने वा नजान्ने ज्येष्ठ नागरिकाहरूको संख्या ८२.२२ प्रतिशत रहेको पाइयो । साक्षरको अवस्था १३.३३ प्रतिशत रहेको छ । ४.४५ प्रतिशत भने ८ पास वा सम्म गरेको पनि भेटिएको थियो ।

यो अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा देशका अन्य वृद्धाश्रमहरूमा पढे लेखेका परिवारका ज्येष्ठ नागरिकाको संख्या क्रमशः वृद्धि हुदै गएपनि यस क्षेत्रमा रहेका ज्येष्ठ नागरिकाहरूको परिवार भित्र समझदारी कायम गरी आत्मीयताको खाँचो पुरा गर्ने तथा समायोजन हुनसक्ने खुबी बढी हुनाले उनीहरूका तुलनामा आफैलाई हीन र कमजोर अनुभव गर्ने निरक्षरहरू आश्रयका लागि आउने बढी देखियो ।

यसरी यस तथ्याङ्कलाई हेर्ने हो भने निरक्षरहरूको संख्या एकदमै धेरै छ । जसलाई तलको स्तम्भ चित्रबाट पनि हेर्न सकिन्छ ।

चित्र ५.३

उत्तरदाताको शैक्षिक अवस्था

५.५ उत्तरदाताको धार्मिक अवस्था

तालिका ५.४ : धार्मिक अवस्था

क्र सं.	धर्म	जना	प्रतिशत	कैफियत
१	हिन्दु	४५	१००	
२	बौद्ध	०	०	
३	अन्य	०	०	

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७७

प्राय जसो देशका विभिन्न तीर्थाटनहरूमा हिन्दुधर्म मान्ने ज्येष्ठ नागरिकाहरू वढी आश्रममा आउने गरेको पाइन्छ । किनकि यस आश्रममा हिन्दु धर्मसँगै अन्य धर्मका ज्येष्ठ नागरिकाहरू नरहनुले यस विषयलाई प्रष्ट पार्दछ । स्थलगत अध्ययन गर्दा हिन्दु बाहेक अरुकुनै पनि धर्म मान्ने नभएको पाईयो । धर्मशास्त्र, मठ मन्दिर, पूजापाठमा विश्वास राख्ने, नदीको किनारमा रहेका देवालय आश्रम आदिमा वृद्ध अवस्थामा बस्न रुचाउँने, आध्यात्मिक

मूल्य मान्यतामासँगै स्वभाविक प्राकृतिक रहरहरूको स्वच्छन्द उपभोग गर्न चाहनु, आफ्नो मूल्य मान्यतामा अडिग रहनुले पनि वृद्धहरू हिन्दु धर्ममा आश्रित रहेको पाइयो ।

५.६ उत्तरदाताको वैवाहिक अवस्था

तालिका ५.५ : वैवाहिक अवस्था

क्र सं.	वैवाहिक अवस्था	जना	प्रतिशत	कैफियत
१	विवाह नभएको	९	२०	
२	विधुवा/विधुर	२४	५३.३४	
३	सम्बन्ध विच्छेद	१०	२२.२२	
४	युगल जोडी	२	४.४४	
जम्मा		४५	१००	

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७७

यस आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकाहरूको वैवाहिक स्थितिको विश्लेषण गर्दा वैवाहिक स्थिति भएका वृद्धाहरूको संख्या ३६ जना (८० प्रतिशत) रहेको पाइयो । यसैगरी ९ जना (२० प्रतिशत) अविवाहित महिला रहेको पाइयो । उनीहरू ववाआमाघरमा जीवित रहेसम्म पालनपोषण गरेर बसेको, बाबा आमाको मृत्युपश्चात यहाँ आएको तथ्य स्पष्ट भयो । यसका साथसाथै सहयोग हुनेबेलासम्म केही आवश्यकता नभएको, सानो उमेरमा बाबा वितेको, छोडेको र आमाको साथमा बस्दै आएको तर आमा अहिले नभएको, दाजुभाइसँग बस्दै आएको तथा एकल भई विवाह नभएकाहरू पनि यस आश्रममा आउने गरेको पाइयो । वैवाहिक ८० प्रतिशत मध्ये विधुर/विधुवा २४ जना (५३.३४ प्रतिशत), सम्बन्ध विच्छेद भएका संख्या १० (२२.२२ प्रतिशत) रहेको छ । उहाँहरू श्रीमान/श्रीमतीको मृत्यु पछि र सम्बन्ध विच्छेदका कारण स्याहार सुसार नपाएका, श्रीमान वा श्रीमतीसँग आपसी समझदारी नहुँदा, शारीरिक अस्वस्थता, निसन्तान, बालविवाह, श्रीमानले अर्को श्रीमति लिएको तथा अन्य पारिवारिक कारणले गर्दा कानुनी प्रक्रिया र त्यतिकै छोडेरे वा छुट्टिएर यस आश्रममा आएको पाइयो । यसै गरी २ जना (४.४४ प्रतिशत) श्रीमान श्रीमतीसँगै बसेको पाइयो । पति पत्नीको सम्बन्ध जीवनमा सवैभन्दा ठूलो सहारा मानिन्छ ।

आजीवनका लागि भनी जोडिएको सम्बन्ध एक अर्काको अकाल मृत्युवरणको परिस्थितिले नटुटेसम्म बाँकी जीवनसँगै विताउने र न्यासित मनलाई ईश्वर भक्तिमा केन्द्रित गरी आश्वस्त पार्न सकिने बुझेर पनि युगल पतिपत्नी जोडी नै साथमा आश्रममा बसेको पाइयो ।

५.७ उत्तरदाताको हालको पारिवारिक अवस्था

तालिका ५.६ : पारिवारिक अवस्था

क्र सं.	बसाईको स्थिति	जना	प्रतिशत	कैफियत
१	एकल	४३	९५.५६	
२	श्रीमान श्रीमती	२	४.४४	
३	संयुक्त	०	०	
जम्मा		४५	१००	

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७७

आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकाहरूको हालको पारिवारिक अवस्था अध्ययन गर्न आवश्यक ठानिएको थियो किनभने परिवार भएका र नभएकाहरूमा धेरै कस्ता खालका व्यक्तिहरू आश्रम आउने गरेका रहेछन् भन्ने कुरा यथार्थ जानकारी हासिल गर्नका लागि यस बारेमा अध्ययन गरिएको थियो जसमा एकल बस्ने तथा एकल भएकाहरू ९५.५६ प्रतिशत भएको पाइएको छ भने श्रीमान श्रीमती अथवा दुवै जना आश्रममा आश्रितहरू ४.४४ प्रतिशत रहेको छ । यस तथ्याङ्कले एकल भएका महिला वा पुरुषहरू नै आश्रममा आउदा रहेछन् भन्ने स्पष्ट पार्दछ ।

आश्रममा आउनेहरू मध्ये संख्यात्मक रूपमा अत्यन्त धेरै देखिने एकल बसाईको स्थितिमा रहेका ज्येष्ठ नागरिकहरूको अवस्था विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा बढी देखियो । पारिवारिक, व्यवहारिक दुनियाँमा रहँदा पनि हरेक परिस्थितिमा आफ्ना बारेमा निर्णय उनीहरू आफैले गर्नु पर्ने हुँदा कसैको बोलीवचनले विभेद, मन दुखेर, अन्य वाध्यताका परिस्थितिले नभई बुढेसकालमा हेरचाह र मृत्युपछिका संस्कारका लागि समेत सुनिश्चितता खोज्दै आश्रममा आएको पाइयो ।

५.८ आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकाहरू आश्रम आउनुपूर्वको बसाईको स्थिति

तालिका ५.७ : आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकाहरू आश्रम आउनुपूर्वको बसाईको स्थिति

क्र सं.	बसाईको अवस्था	जना	प्रतिशत	कैफियत
१	श्रीमान श्रीमतीसँग	९	२०	
२	एकलै	२४	५३.३४	
३	छोरासँग	५	११.११	
४	छोरीसँग	७	१५.५५	
जम्मा		४५	१००	

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७७

आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरूको हालको पारिवारिक अवस्था थाहा भए पछि विगतमा पनि कस्तो अवस्था रहेछ भनि बुझ्नका लागि विगतको अवस्था अध्ययन गर्न आवश्यक ठानिएको थियो किनभने परिवार भएका र नभएकाहरूमा धेरै कस्ता खालका व्यक्तिहरू आश्रम आउने गरेका रहेछन् भन्ने कुरा यथार्थ जानकारी हासिल गर्नका लागि यस बारेमा अध्ययन गरिएको थियो जसमा माथि उल्लेखित तथ्याङ्कले आश्रम आउनुपूर्व ज्येष्ठ नागरिकहरू धेरै जसो एकलै बस्ने गरेको पाइयो । जसमा ५३.३४ प्रतिशत रहेको छ । श्रीमान श्रीमतीसँग सँगै बसेको भए पनि शारीरिक अस्वस्थ, निसन्तान, अर्को श्रीमती ल्याएकोले सङ्गै बस्न मन नलागेर आश्रममा आश्रित भएको २० प्रतिशत पाइयो । १५.५५ प्रतिशत वृद्धाहरू छोरा नभएर छोरीको घरमा बस्दै आएको, छोरा भएर पनि छोरीसँग बस्दै आएको तर ज्वाइँको व्यवहार सहन नसकेको, छोरी ज्वाइँले राम्रो गरेको तर सम्झी सम्झनीको व्यवहार मन नपरेको कारणले आश्रम आउनुपरेको पाइयो । छोरासँग बस्दै आएको ११.११ प्रतिशत रहेको छ, जसमा छोरा विदेशमै मरेको, बुहारीसँग बस्न नसकिएको, छोराको बेवास्ता जस्ता व्यवहारले आश्रममा आश्रित हुन परेको भन्ने यस अध्ययनले देखाउँछ । २४ जना ज्येष्ठ नागरिक आश्रम आउनु पूर्व पनि बसाईको अवस्था एकल नै रहेको देखिन्छ । अविवाहित एकल, पति या पत्नीको मृत्यु तथा अन्य कारणहरूले एकल भएकाहरू नै बाँकी भविष्य सुरक्षित बनाउन आफूसँग रहेको केही जायजथा बेचबिखन गरी आश्रममै आएको पाइयो ।

५.९ ज्येष्ठ नागरिकहरू बस्नका लागि उचित स्थान

तालिका ५.८ : ज्येष्ठ नागरिकहरू बस्नका लागि उचित स्थान

क्र सं.	उचित स्थान	जना	प्रतिशत	कैफियत
१	परिवारमा	९	२०	
२	एकलै	१४	३१.११	
३	वृद्धाश्रम	१६	३५.५५	
४	अन्य	६	१३.३४	वास्तविक कुरा भन्ने नखोजिएको सवै ठाउँ उस्तै हो । यही नै हो भन्ने कठिन भएको ।

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७७

ज्येष्ठ नागरिकहरू बस्नका लागि उचित स्थान कहाँ होला भन्ने विषयमा अध्ययन गरिएको थियो जसमा ३५.५५ प्रतिशतले वृद्धाश्रम नै ठिक छ यही स्थानमा आफूले खुसी प्राप्त भएको कुरा व्यक्त गरेका थिए । यही आश्रम नै ठिक भन्ने विशेषतः ५५ वर्ष देखि ७५ वर्षको उमेर समूहका थिए । ३१.११ प्रतिशतले भने एकलै बस्न रुचाएका थिए । ८० वर्ष देखि माथिका उमेर समूहले यस्तो अनुभव प्रस्तुत गरेका थिए । किनकि आफू अशक्त भएका कारण उमेर भएका केही गर्न सक्नेले अपहेलना गरेका अनुभव बताउने गरेको पाइन्छ । परिवार र आश्रममा पनि अपहेलित हुनुभन्दा बरु एकलै घरमा बस्न सहज हुने र परिवारमा बस्न ठिक भन्नेहरू २० प्रतिशत थिए किनकि उनीहरू बेसहारा, श्रीमान र छोरा दुवै वितेका, आफन्त कोही नभएकाहरू थिए । जसले गर्दा उनीहरूलाई परिवारमा बस्न मन लागेको अनुभव प्रस्तुत गरेका थिए । यसैगरी आश्रममा बाँकी जीवन वृद्धाश्रममा नै उचित स्थान हो भन्ने ३५.५५ प्रतिशत रहेको छ । किनकि नियमित स्वास्थ्य परीक्षण, आध्यात्मिक परिवेशमा ज्ञानका चर्चा परिचर्चा सुन्न बुझ्न पाईने र खानपान तथा बसाईको उचित प्रवन्धका कारण उनीहरूमा आश्रम बसाई सन्तोषजनक रहेको भए पनि यदाकदा घर परिवार आफन्तहरूका सम्भन्ना साथै आश्रम बसाईमा पनि छरछिमेकी बीच मनोमालिन्य हुनाले केही ज्येष्ठ नागरिकमा एकलै वा परिवारमा जोडिने आशा बाँकी रहेको पाइयो । आश्रम ठिक वा एकल, परिवार कुन बसाई ठीक भन्ने प्रश्नमा केही पनि नबताउने अत्यन्त

न्यून १३.३३ प्रतिशत संख्याका रहे । शारीरिक अशक्तता, शैक्षिक पृष्ठभूमि कमजोर हुनु जस्ता कारणले यी प्रश्नको यकिन जवाफ नआएको देखिन्छ ।

५.१० आश्रम आउनुका कारणहरू तथा उमेर समूह

तालिका ५.९ : आश्रम आउनुका कारणहरू तथा उमेर समूह

आश्रम आउनुका कारणहरू	५० देखि ६० वर्ष	६० देखि ७० वर्ष	७० देखि ८० वर्ष	८० देखि ९० वर्ष	९० देखि माथि
पारिवारिक	३	५	९	५	३
सामाजिक	२	०	०	१	०
आर्थिक	०	०	४	१	०
राज्यका	०	०	०	०	०
धर्म र साँस्कृतिक	५	३	४	०	०
भवितव्य दुर्घटना	०	०	०	०	०
जम्मा	१०	८	१७	७	३

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण, २०७७

आश्रम आउनुका कारणहरू माथि अध्ययन गर्दा माथि तालिकामा उल्लेखित पारिवारिक कारणहरूमा केही छोरा छोरी नभएर, छोरा छोरी भएर, छोरा मात्र भएर अनि छोरी मात्र भएर वा पारिवारिक हेला भएर भन्ने प्रश्न गरिएको थियो जसमा कम्तीमा ५० वर्ष उमेरका पनि यस आश्रममा आएको पाइयो । ५० देखि ६० वर्षका पारिवारिक कारणले आश्रम आएका ३ जना, ६० देखि ७० उमेरका ५ जना, ७० देखि ८० उमेरका ९ जना, ८० देखि ९० उमेरका ५ जना र ९० देखि माथिका ३ जना पारिवारिक कारणले यस आश्रममा आएको वताउँछन् । सामाजिक कारणले आश्रम आउनेहरू जस्तै समाजबाट अपहेलना, तिरस्कार, आरोप भएका तथा बुढेसकालमा बेसहारा हुनबाट बचाउन वा सुरक्षित राख्नका लागि समाजले आश्रममा लिएर राखेको पनि पाइयो जसमा ५० देखि ६० उमेर समूहका २ जना र ८० देखि ९० उमेर समूहका १ जना रहेको पाइयो । आर्थिक कारणले आश्रम आउनेहरूको कारण पनि खोज्ने प्रयास गरिएको थियो जस्तै आफ्नो आय स्रोत नभएर र

परिवारका अन्य कुनै पनि सदस्यहरूको आयश्रोत नभएर भन्ने बारेमा अध्ययन गरिएको थियो जसमा ७० देखि ८० उमेर समूहका ४ जना र ८० देखि ९० उमेर समूहका जम्मा १ जना रहेको पाइयो । त्यस्तै राज्यका कारणहरू जस्तै सडक विस्तार, सार्वजनिक भवन, पुल, जलविद्युत, सेना, प्रहरी क्याम्प स्थापना जस्ता प्रश्नहरू सोधिएकोमा कुनै पनि यस कारणबाट आएको पाइएन । धर्म वा संस्कृतिमा अति आस्था भएकाहरू कतिको आएका रहेछन् भन्ने विषयमा पनि अध्ययन गरिएको थियो जसमा धर्म प्राप्त गर्नका लागि ५० देखि ६० उमेर समूहका ५ जना, देखि ७० उमेर समूहका ३ जना, र ७० देखि ८० उमेर समूहका ४ जना रहेका पाइयो र अन्तमा भवितव्य दुर्घटनाबाट पनि आएका छन् कि भन्ने विषयमा पनि अध्ययन गरिएको थियो जसमा बाढी, पहिरो, आगलागी, बस दुर्घटना, भूकम्प क्षति जस्ता कुनै पनि घटनाबाट आएको पाइएन ।

सम्प्रगमा भन्नु पर्दा पारिवारिक कारणबाट २५ जना, सामाजिक कारणबाट ३ जना, आर्थिक कारणबाट ५ जना र धर्म र संस्कृतिबाट १२ जना आएको पाइयो । आश्रममा आश्रित हुन आउनेको सबै भन्दा पारिवारिक कारणबाट वढी आउने गरिएको छ भने सबैभन्दा कम सामाजिक कारणबाट आश्रित हुन आएको देखिन्छ । यसबाट के प्रष्ट हुन्छ भने परिवार नै नहुने भन्ने फरक पाटो हो भने परिवार भएकाहरूले पनि आश्रममा पठाउनु भनेको महापाप नै हो भन्ने मलाई लागेको छ । किनकी ८० वर्ष देखि माथिकालाई आश्रममा निकै दयनीय अवस्थामा पनि भेटिएको थियो । विरामीले अशक्त भएका वृद्धाहरू स्याहार गर्ने कोही पनि नभएको जहा बस्ने त्यही खाने, दिसा पिसाव पनि जहाँको त्यहीं गर्ने गरेकाले निकै दयनीय अवस्थामा भेटिएको थियो । कोठा भित्र पस्न र बस्नै नसक्ने अवस्था पनि सिर्जना भएको थियो ।

पारिवारिक सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक साँस्कृतिक, भवितव्य लगायतका कारणहरूले आश्रम आईपुगेका नागरिकलाई विभिन्न उमेर समूहका आधारमा विश्लेषण गर्दा ७० देखि ८० वर्षको उमेर समूहमा पारिवारिक कारणले आश्रममा आउनेहरू अधिक रहेको पाइयो । राज्यको दवाव या भवितव्यका कारण आश्रममा आउनेहरू रहेको पाइएन तर सामाजिक र आर्थिक कारणले आश्रममा आउनेमध्ये ८० देखि ९० वर्ष उमेर समूहका नागरिक आश्रित अवस्थामा रहनुपर्ने बाध्यताका पछाडि पारिवारिक र आर्थिक कारण नै पाइयो । अशक्त शरिर र उमेर अवस्थामा परिवारबाट हुनुपर्ने पर्याप्त रेखदेख र सद्भाव नपुगेको बुझियो गरिवी र पछ्यौटेपनका कारण अग्रज मान्यजनहरूले उचित सम्मान पाउन

नसकेको एवम् बुद्धयौली उमेर अवस्थामा उपेक्षा सहेर बस्ने धैर्य ज्येष्ठ नागरिकमा नहुनाले सबै छाडेर बृद्धाश्रम रोजेको उनीहरूको भनाई थियो ।

५.११ ज्येष्ठ नागरिकहरूमा रोगहरूको अवस्था

तालिका ५.१० : ज्येष्ठ नागरिकहरूमा रोगहरूको अवस्था

क्र.सं.	रोगको प्रकार	जना	प्रतिशत
१	दीर्घ रोग	१५	३३.३३
२	सर्ने रोग	८	१७.७८
३	नसर्ने रोग	१८	४०
४	रोग नलागेको	४	८.८९
जम्मा		४५	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७७

यस आश्रममा ज्येष्ठ नागरिकहरूको रोगहरूको अवस्थाका बारेमा पनि अध्ययन गरिएको थियो जसमा दीर्घ रोगहरूमा दम, मधुमेह, मुटुरोग, अल्सर, छारे रोगहरूको विश्लेषण गरिएकोमा ३३.३३ प्रतिशतमा यो रोग लागेको भेटियो । सर्ने रोगहरूको पनि विश्लेषण गरिएको जसमा क्षयरोग, लहरेखोकी, भ्याकुते रोग, टाइफाइड, भाडापखाला, हैजा र रुघाखोकी जस्ता रोगहरूले सताएका १७.७८ प्रतिशत रहेको पाईयो । नसर्ने रोगहरूमा उच्च रक्तचाप, क्यान्सर, हृदयघात, मधुमेह, दम जस्ता रोगहरूको विश्लेषण गरिएकोमा ४० प्रतिशत यो रोगबाट ग्रस्त भएको भेटियो भने रोग नलागेको ८.८९ प्रतिशत ले आफूलाई कुनै पनि रोगले नसताएको कुरा बताए । भगवानको कृपाले आफूलाई कुनै पनि रोग नलागेको उनीहरूको दावी थियो ।

माथिको तथ्याङ्कले पनि स्पष्ट पारेको छ कि सबैभन्दा धेरै वा बढी ग्रसित नसर्ने रोगहरूबाट ४० प्रतिशत भएको देखिन्छ भने सबैभन्दा कम ग्रसित सर्ने रोगबाट १७.७८ प्रतिशत रहेको छ देखिन्छ । वृद्ध अवस्था भनेको रोगको स्थायी घर हो । हरेक दिन एक पछि अर्को रोगले सताई रहेको हुन्छ कतिपय वृद्धाहरू रोगले सताई रहँदा पनि उनीहरूको वेदना भन्ने र सुन्ने कोही नहुँदा रोगलाई भित्रै दबाएर राख्छन् । यस आश्रमका वृद्धाहरूलाई

सामान्य स्वास्थ्य उपचारका लागि नजिकको उपचार केन्द्र लैजाने साधन, स्रोत, जनशक्तिको कमिका कारणले समयमा उपचार गर्न नसकिएको हुँदा आ.व. २०६९/७० देखि नै यस आश्रमका वृद्धाहरू लगायत र यस क्षेत्रका नागरिकका सुविधाका लागि नेपाल सरकार स्वास्थ्य सेवा विभागमा स्वस्थ केन्द्रको माग गर्दै गएकोमा म्याग्दी जिल्ला अस्पतालको सिफारिसमा आ.व २०७१/०७२ मा सामुदायिक स्वस्थ केन्द्र स्विकृत भै आश्रमकै भवनमा सामान्य उपचार सेवा प्रदान गर्दै आएको छ । स्वस्थ केन्द्रमा जनशक्ति भए पनि आवश्यक औषधि र अन्य साधन, स्रोत र सामग्रीको अभाव रहेको पाईयो । यसका अतिरिक्त समय समयमा म्याग्दी जिल्ला अस्पताल, म्याग्दी आयुर्वेदिक अस्पतालबाट निःशुल्क उपचार र औषधि वितरण कार्य हुँदै आएको छ ।

५.१२ आश्रमवासीहरूको दिनचर्या

आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई आश्रममा हजुरहरू कसरी दिन विताउनुहुन्छ भनेर प्रश्न गरिएको थियो जसमा धेरैले भजन कीर्तन गरेर बस्छौं भने, केहीले बत्ती काटेर, केहीले गाईको स्याहार गर्ने र कसैले भने केही पनि गर्न नसक्ने वा नगरिएको बताए । प्राप्त उत्तरहरूलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.११ : आश्रमवासीहरूको दिनचर्या

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत
१	भजन कीर्तन गरेर	१८	४०
२	बत्ती काटेर	१२	२६.६७
३	गाईको स्याहार गरेर	२	४.४४
४	केही पनि नगर्ने वा काम गर्न नसक्ने	१३	२८.८९
जम्मा		४५	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७७

माथिको तालिकामा उल्लेख गरिए अनुसार आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरू मध्ये सबैभन्दा धेरै अर्थात जो हिडडुल गर्न सक्ने अवस्थाकाहरू भजन कीर्तन गर्न जाने गरेका ४० प्रतिशत, केही पनि नगर्ने वा केही गर्न नसक्ने २८.८९ प्रतिशत रहेको छ यी

मध्ये केही अशक्त छन् भने केही यताउता गरेर दिन वताएको बताउँछन् । २६.६७ प्रतिशत भने बत्ती कातेर आफैले प्रयोग गर्ने र अलिअलि बेच्ने गरेको पनि पाइयो भने ४.४४ प्रतिशतले आश्रमभित्र नै गाई पालेर त्यसको हेरचाह गरेको पाइयो ।

यस आश्रममा धार्मिक आस्थाका कारण आई मोक्ष प्राप्तिका लागि बाँकी जीवन ईश्वरमा समर्पित गर्नेहरूको संख्या ४० प्रतिशत रहेको पाइयो यस अतिरिक्त आय आर्जन र जीविकासँग प्रत्यक्ष जोडिने गरी बत्ति कात्ने, गाईको स्याहार गर्ने जोडिएको पाइयो तथापि संसारिक मोह र मायाबाट निर्लिप्त भई परमात्मा भक्तिमा जीवन कटाउने संकल्पका कारण केही मात्रै उद्यमशील दिनचर्या विताउने गरेको पाइन्छ ।

५.१३ आश्रित परिवारको सदस्य आश्रममा भेट्न आउने वा नआउने सम्बन्धी संख्यात्मक विवरण

आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरूको परिवारहरू कतिको भेट्न आउँछन् वा आउँदैनन् भनी प्रश्न गरिएको थियो जसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.१२ : आश्रित परिवारका सदस्य आश्रममा भेट्न आउने वा नआउनेको संख्या

विवरण	जना	प्रतिशत
आउँछन्	१३	२८.८८
आउँदैनन्	३२	७१.१२
जम्मा	४५	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७७

यस गलेश्वर ज्येष्ठ नागरिक आरोग्य आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरूका आफन्त कतिको भेट्न आउँछन् वा आउँदैनन् भन्ने विषयमा अध्ययन गर्दा आउँदैनन् भन्नेहरू ७१.१२ प्रतिशत र आउँछन् भन्नेहरू २८.८८ प्रतिशत रहेको छ । यस तथ्याङ्कले के देखाउँछ भने धेरै आश्रितहरूका आफन्त नभएको हो वा भएर पनि नआएका हुन् त भन्ने सन्दर्भमा धेरै जनाको आफन्त नै नभएको, एकल भएको बताएका थिए । केहीले भएर नि नआएको बताएका थिए । भेट्न आउनेहरूका छोरी, ज्वाई, दाजु, भाउजु, नाति, नातिना आउने गरेको बताए ।

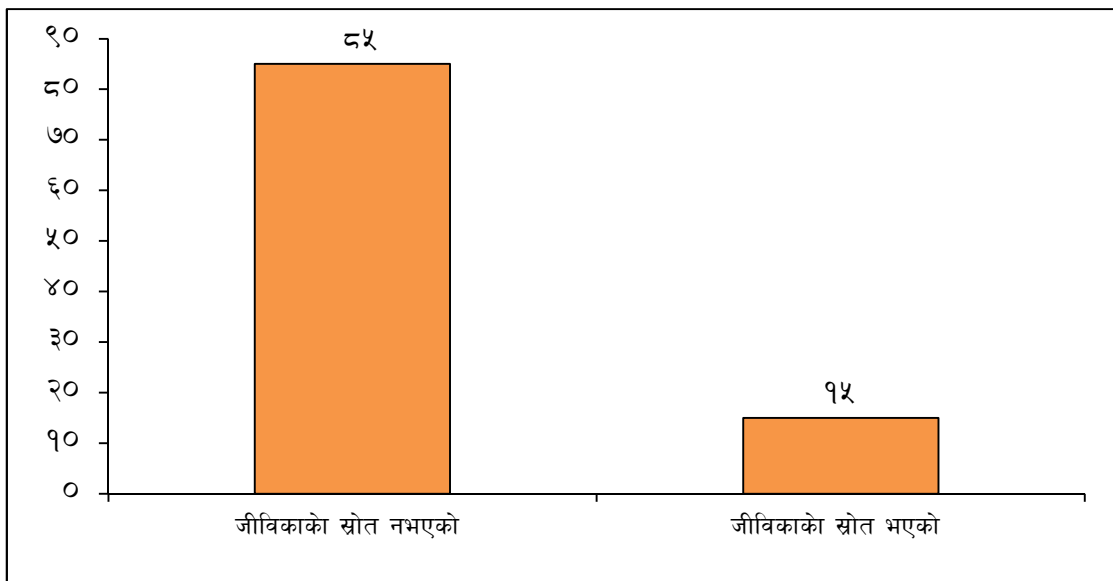
पारिवारिक जीवनबाट स्वेच्छाले आध्यात्मिक जीवनमा जोडिन आउंदा पक्कै पनि घर परिवार आफन्तहरूबाट सहज समर्थन मिल्न संभव छैन । आश्रममा आएयता घर परिवारसित भेटघाट के कस्तो रहेको छ भन्ने जिज्ञासामा कमैमात्र संख्यामा रहेका आश्रमवासी पूर्व जीवनका सम्बन्धीहरूसित सम्पर्कमा रहेको बुझिए पनि पहिलेको घर संसारसँग अधिकांश ज्येष्ठ नागरिक टाढिई सकेको जवाफ पाइयो ।

५.१४ आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकाहरूको जीविकाको स्रोत भए नभएको

आश्रममा आश्रितहरूलाई तपाइको जीविकाको स्रोत के होला भन्ने सन्दर्भमा छलफल गर्दा जीविकाको स्रोत केही नभएको भन्नेहरू धेरै थिए भने भएकाहरू भने कम थिए । प्राप्त तथ्याङ्कलाई स्तम्भ चित्रमा उल्लेख गरिएको छ ।

चित्र ५.४

आश्रितहरूको जीविकाको स्रोत भए नभएको

माथि उल्लेखित स्तम्भ चित्रमा जीविकाको स्रोत नभएका ७५ प्रतिशत धेरै नै थिए भने जीविकाको स्रोत भएकाहरू १५ प्रतिशत थिए । वृद्ध अवस्थामा जीविकाको स्रोत भनेको नै वृद्ध भत्ता हुन पुगेको छ काम गर्न नसक्ने अवस्था र अशक्तले गर्दा धेरै गाह्रो भएको कुरा वृद्धाहरू बताउँछन् । सरकारले दिएको भत्ताले केही गर्न नपुग्ने र औषधि किन्न पनि धौ धौ भएको बताउँछन् ।

आश्रम भित्र बस्नेहरू अधिकांश शारीरिक रूपमा अशक्त र रोगी भएकाले उनीहरू आय आर्जनका क्रियाकलापमा संलग्न हुन नसक्नुको परिणाम उनीहरूको जीविका स्रोत नभएको हुने बुझियो । भगवतभक्तिमा नै मन बचन र कर्मले लाग्ने प्रेरणा बोकेका उनीहरूमा अतिरिक्त कमाईको ठूलो महत्त्वकांक्षा पनि भेटिएन । आश्रमबाटै जीवनयापनका यावत भ्रमेला टर्ने भएकाले जीविकाको स्रोत नभएको प्रतिक्रिया दिनेहरूलाई पनि आफ्नो अवस्थाका कारण कुनै खेद रहेको पाइएन । आश्रम आउनुपूर्वको जीवनमा आफ्नो स्वामित्वमा रहेको चलचल सम्पत्ति लिई आश्रमवासी हुन आएकाहरूलाई जीविकाको स्रोत भएकोमा पनि ठूलै किसिमको सन्तुष्टिको छनक पाइएन ।

५.१५ आश्रममा भेदभाव हुन्छ या हुँदैन

आश्रममा रहेका ज्येष्ठ नागरिकाहरूलाई यस आश्रममा भेदभाव हुन्छ कि हुँदैन भन्ने प्रश्न गरिएकामा प्राप्त उत्तरलाई निम्न तालिकामा उल्लेख गरिएको छ :

तालिका ५.१३ : आश्रममा भेदभाव हुन्छ या हुँदैन

विवरण	जना	प्रतिशत
हुन्छ	१४	३१.११
हुँदैन	३१	६८.८९
जम्मा	४५	१००

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७७

माथि उल्लेखित तथ्याङ्कलाई अध्ययन गर्दा आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकाहरू संग छलफल गर्दा ८० वर्ष देखि माथिका प्रायले भेदभाव हुन्छ भन्ने अनुभव गरेका थिए उनीहरूको भनाईमा अशक्त असहायहरूलाई त जहाँ गए पनि उस्तै रहेछ भन्ने कुरा व्यक्त गरेका थिए । हिडडुल गर्न सक्ने कहाँ कहाँ जान्छन् हामीलाई त वास्ता पनि गर्दैनन्, साथीसाथीबिच, कोहीका आफन्त भेट्न आउँछन् नआउनेहरूलाई हेप्छन् , काम गर्न सक्ने र नसक्नेलाई त्यही अनुसारको व्यवहार देखाउँछन् जस्ता कुरामा पनि भेदभाव गर्ने गरेका छन् भन्ने भनाई आएको थियो । यी मध्ये पनि ३१.११ प्रतिशतले भेदभावको महशुस गरेको पाईयो । भेदभाव हुँदैन भन्नेमा ५० वर्ष देखि ८० वर्ष भित्रका थिए उनीहरूले त्यस्तो हुँदैन आश्रम व्यवस्थापन समिति र कर्मचारीहरूबाट सबैलाई समान व्यवहार गरिने,

साथीसाथीहरूबीच त्यस्तो कुनै भेदभाव नहुने कुरा बताएका थिए । भेदभाव हुँदैन भन्नेहरूको प्रतिशतमा हेर्दा ६८.८९ रहेको छ ।

५.१६ आश्रमका नियमित कार्यक्रमहरू

संयुक्त राष्ट्रसंघको घोषणा अनुसार प्रत्येक वर्षको अक्टोबर १ मा (असोज १५) मनाइने अन्तराष्ट्रिय ज्येष्ठ नागरिक दिवसमा गलेश्वरधाम वृद्धाश्रममा पनि महिला, बालबालिका, जिल्ला कार्यालय र यस आश्रमको संयुक्त सहयोगमा ज्येष्ठ नागरिकहरूको हक अधिकार संरक्षण, सम्बर्द्धन र सामाजिक सुरक्षाबारे जानकारी दिन प्रवचन तथा अन्तक्रिया कार्यक्रमहरूका साथै संघसंस्थाहरूबाट भोजन, लत्ताकपडा वितरण र ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई सम्मान गर्ने कार्यक्रम गरिएको छ ।

५.१७ आश्रममा बस्नका लागि अपनाउनु पर्ने विधि र प्रक्रियाहरू

वृद्धाश्रममा बस्नका लागि निम्नानुसार प्रक्रिया गरी दिएका निवेदनउपर छानविन गरी स्थान खाली भएमा क्रमिक रूपले बसोबास गराउँदै जान व्यवस्था गरिएको छ ।

- ६५ वर्ष उमेर पुगेका, छोरा छोरी, दाजुभाइ, घरपरिवारका सदस्य कोही नभएका, नेपाल राज्यभर निजको नाममा कुनै जग्गा जमिन सम्पत्ति नभएकाहरू मात्र ।
- आँखा नदेख्ने, हिडडुल गरी शौचालय, स्नान गर्न नसक्ने र सरुवा रोग भएकाहरूलाई राखिने छैन ।
- वैदिक सनातान हिन्दु धर्म, संस्कार र संस्कृति भित्र रहेर गलेश्वर शिवालय क्षेत्र विकास कोष अन्नदान कोष अन्नदान क्षेत्र र वृद्धाश्रमको नीति नियम पूर्णरूपमा पालना गर्नेहरू ।
- छोरा छोरी सन्तान, सम्पत्ति भएका घर परिवारमा अनमेल भई आश्रममा आफ्नै खर्चले खान बस्न चाहनेले आश्रमले तोकेको रकम तिर्न मञ्जुर भएमा आश्रमको नियम र निर्णय अनुसार बसोबासको व्यवस्था गरिन्छ ।

५.१८ आश्रितहरूको अन्त्येष्टि

हरेक मानिस यो संसारमा जन्म लिएपछि मर्ने पर्ने अनिवार्य नियम छ । मर्न कोही चाहँदैन । जीवनको अन्तिम घडीमा पनि उसले केही समय बाँच्न रहर गरेको हुन्छ । तर आफ्ना प्यारो घर परिवार, प्रशस्तै धन सम्पत्ति दौलत जे जस्तो भए पनि छोडेर जानै पर्ने विधिको नियम हो । यस आश्रममा ९० प्रतिशत आश्रमवासीहरूले गेरु बस्त्र धारण गरेका छन् शिवालय देवालय परिसरमा बस्नेहरूको प्राय यस्तै चलन हुन्छ । विशेष रूपमा भन्नुपर्दा केही वृद्धाहरूका परिवारमा केही नभएका, छोराछोरी सन्तान भएर पनि उनीहरूबाट अपमानित अवहेलित भई आश्रममा बसेकाले सन्यासी भएमा काजक्रिया गर्नु नपर्ने मान्यताले पनि गेरु बस्त्र लगाउने गर्दछन् । यहाँका वृद्धाहरूको मृत्युवरणपश्चात सन्यासीहरूको आफ्नै परम्परा अनुसार संस्कार कार्य हुन्छ । उनीहरूकै चाहनाअनुसार समितिले आवश्यक व्यवस्था गर्ने र सन्तान हुने वृद्धाका आफन्तलाई बोलाई सतगत गराउने सन्तान नआएमा आश्रमवाटै उनीहरूको संस्कार अनुसार सतगत गराइन्छ । सन्यासीहरूको मृत्युपश्चात १३ दिनमा रुद्री गरी १६ दिनमा मृतकका नामबाट भण्डारा लगाई मृतात्माको चिरशान्तिको कामना गर्ने चलन छ ।

५.१९ निःशुल्क भोजन व्यवस्थापन

आश्रमका वृद्धहरूलाई भोजनका लागि हालसम्म नियमित स्रोत साधनको व्यवस्था केही नभए पनि निम्न उपायहरू अवलम्बन गरी निःशुल्क भोजन सञ्चालन गरिदै आएको छ :

- गलेश्वर पुलस्त्य पुलह अन्नदान क्षेत्रलाई प्राप्त हुने मुष्ठीदान, दाताहरूबाट प्राप्त खाद्यान्न सहयोग, अक्षय तृतिया र अन्य पर्वहरूमा गरिने तुलादानबाट प्राप्त नगदी, जिन्सी सामान, अन्नदान क्षेत्रका अध्यक्ष प. श्री भीमनाथ पराजुलीको प्रमुख वाचक भएका पुराण, यज्ञयज्ञादि, सप्ताहबाट प्राप्त हुने जिन्सी, नगदी ।
- शिवालय मन्दिरमा गरिने विभिन्न यज्ञयज्ञादि, पूजा, अर्चना, पितृतर्पण, श्रद्धामा वृद्धाहरूलाई १/२ छाक खाना खुवाउने उद्देश्यले प्रदान गरेको नगद, जिन्सी सहयोग र गलेश्वरधाम, मुक्तिनाथ दर्शनका लागि आवागमन गर्ने तीर्थयात्रीहरूबाट दिएको सहयोग त्यस्तै रूपन्देही, बुटवल नयाँमिलका चित्रबहादुर गुरुडले प्रत्येक वर्ष प्रदान गर्ने रु.२०००० बराबरको खाद्यान्न, रूपन्देही जिल्लाका विभिन्न धर्मप्रेमी श्रद्धालु

आदि सहयोगबाट ४५ जना वृद्ध, १० जना एकल महिला कर्मचारी र संस्कृत विद्यालयका गुरु विद्यार्थीहरू गरी दैनिक ८० जनालाई निःशुल्क भोजनको व्यवस्था गरिएको छ (स्रोत : ग.जे.ना.आ.२०७३) ।

५.२० आश्रम आउनुका कारणहरू तथा प्रभाव

आश्रम आउनुका कारणहरू	सकारात्मक	नकारात्मक	कैफियत
आध्यात्मिक/पौराणिक शास्त्रमा विश्वास/सन्यासवरण	सन्तानविहीन ज्येष्ठ नागरिकमा मरणोपरान्तका अन्तिम संस्कार काज किरिया गर्ने उत्तराधिकारी नहुँदा परलोकमा मोक्ष प्राप्तिको लागि सन्यासवरण गरी आफ्नो काजकिरिया आफै गर्ने गरेको ।	सामाजिक क्रियाकलापबाट विमुख हुने स्थिति सिर्जनशील र उद्यमशील मानवस्रोत रचनात्मक गतिविधिबाट विमुख भई निष्क्रिय हुने संभावना	
पति/पत्नी बिच मनोमालिन्य/खटपट असमझदारी /असन्तुष्टि	असमझदारीपूर्ण सम्बन्धमा बलजफ्ती बाँधिने बाध्यताबाट छुटकारा एवम् मनोमालिन्ययुक्त र तनावपूर्ण सम्बन्धका कारण हुन सक्ने हिंसा र दुर्घटनाका जोखिम न्यून भएको ।	नावालक सन्ततिहरू प्रतिको दायित्वबोधबाट विमुखता, छोराछोरी र आफूमा आश्रितको भविष्य अन्यौलपूर्ण हुने ।	
घर परिवारबाट उपेक्षित	कर्तव्यविमुख सन्तति र आश्रयदाताका व्यवहारले कुण्ठित ज्येष्ठ नागरिकका पीडा, उपयुक्त आधारका रूपमा वृद्धाश्रम नै अन्तिम	अभिभावकप्रति उचित दायित्वबोध नगर्ने सन्ताहरू सामाजिक दृष्टिमा च्युत हुने, अग्रज, जेष्ठ नागरिक प्रति आदरभाव र कर्तव्यपालना	

	र भरपर्दो विकल्प बनेको ।	नदर्शाउने परिवारिक संस्कारका कारण परिवार भित्रका नाबालकहरूमा गलत सांस्कृतिकरणको द्रुप्रभाव बढ्ने, नाबालकहरू संस्कारहीन बन्ने सम्भावना, सद्भाव, सेवा र सुसम्बन्धमा खलल हुन गई कुष्ठा, द्वेष, आग्रह र ईर्ष्या एवं मनोमालिन्य जस्ता मनोविचलनयुक्त, गलत सामाजिकीकरण बढ्ने ।	
अविवाहित महिलाहरू एकल भएका कारण बुढेसकालको सुरक्षा गर्न	घर परिवारमा रेखेदख, लालनपालन र उपचारको सम्भावना नभएका असहाय ज्येष्ठ नागरिका एवं ज्येष्ठ नागरिकहरूले उचित संरक्षण पाउने गरेको ।		
जीवनको निस्सारताबोध र वैराग्यता	खिचातानी र अन्तद्वन्द्वमा रुमलिएको, वैयक्तिक स्वार्थ र महत्वाकांक्षामा अल्मलिएको मनुष्यजगतमा कामनाशून्य वैराग्यबोधले असीम शान्ति र मानसिक तृप्तिको अनुभूति गर्ने गरेको ।	उत्पादनशील र सिर्जनशील पौरख कर्मद्वारा निरन्तर उन्नयनमुखी सामर्थ्ययुक्त मानवसंशाधन अकर्मण्य र निष्क्रिय हुँदा अतिरिक्त निर्माण र सिर्जनाका सम्भावना अवरुद्ध हुने ।	

वैयक्तिक अध्ययन १

मेरो नाम गिता उपाध्याय हो (नाम परिवर्तन) । मेरो घर म्याग्दी जिल्लामा पर्दछ । हाल म गलेश्वर ज्येष्ठ नागरिकाहरू वृद्ध आश्रममा आश्रित छु । म अहिले ७२ वर्षकी भएँ । मेरा १ छोरा र १ छोरी पनि छन् । मेरो श्रीमान भने बालवच्चा साना हुँदा नै मृत्यु भएको हो । खेतीपाती गर्दै बालवच्चालाई हुर्काई, बढाई, पढाई गरी छोरा वा छोरी सक्षम बनाउन सफल भएको अनुभव गर्दथे । छोरी विवाह भएर अर्कैको घरमा गईन् । छोरोले विवाह गरेर बुहारी लियो घरमा रमाईलो भयो एकलो महसुश भएन । श्रीमान नभए पनि बाबा र आमाको कर्तव्य पूर्ण जिम्मेवारीका साथ निर्वाह गरेको अनुभव भयो, आनन्दको अनुभूति भयो ।

दिनहरू वित्दै गए मेरो बुढेसकाल लाग्यो । म खासै काम गर्न नसक्ने अवस्थाकी भएँ । त्यसपछि बुहारीका भनाईहरू धेरै सुन्न पऱ्यो । अति भएर म गलेश्वर मन्दिरमा भौतारिदै आए यहाँ आएको केही दिन पछि म गलेश्वर मन्दिरमा काम गर्ने अवसर पाएँ । काम गर्दै जाँदा मैले तलव पाएको पैसाले गहनाहरू बनाएर लगाएँ । अलि अलि पैसा पनि जम्मा गरेँ । म सन्तुष्ट नै थिए तर एक्कासी विरामी भई टाउकाको अप्रेशन नै गर्न पर्ने भयो । आफूले जम्मा गरेको अलि अलि पैसा पनि सवै सकियो । हस्पिटलबाट निस्केपछि छोरा बुहारीले घरमा जाम् भन्दै लगे जे भए नि बुढेसकालको सहारा भनि पहिलेका कुनै वचन नसम्झी घर फर्के । विरामी मान्छे केही गर्न सक्ने अवस्थामा म थिइनँ । मलाई एकदमै आरामको आवश्यकता थियो । आराम पनि गरे तर भनाईहरू पनि निकै खाएँ । मैले मन्दिरमा काम गर्दा कमाएको पैसाले रिड (गहना) बनाएर लगाएको थिएँ त्यही गहना बुहारीले माग्न थालिन् । मैले गहना दिन्नँ भन्दा अनेक कुरा सुनाईन् । उनले भनेका कुरा भन्न मलाई लाजमर्दो हुन्छ । यस्तै यस्तै धेरै भनाईहरू सहन नसकी म गलेश्वर आश्रममा बस्ने निर्णय गरेँ । कसैलाई नभनी एकसरो कपडासँग आश्रममा आई नाम दर्ता गराएँ । साथीभाइहरूले लत्ताकपडा, भाडाकुडा दिएर सहयोग गरे । आश्रमले पनि सहयोग गर्‍यो यसैमा खुशी छु ।

यस वैयक्तिक अध्ययनबाट प्रष्ट कुरा थाहा हुन्छ कि परिवार भएका वा छोराछोरी भएकाहरूले पनि बाबा वा आमालाई यसरी आश्रममा बस्न बाध्य बनाएका हुँदारहेछन् तर कतिपयलाई लाग्न सक्छ आश्रममा आउने ज्येष्ठ नागरिकाहरूको गल्तीका कारण पनि आउनसक्छन् भन्ने यदि त्यस्तो हो भने घरमा किन त्यस्ता कुराको समाधानको उपाय खोजिएन ? आखिर जो जसको गल्ती भए पनि घरमा समाधानका अनेक उपायहरू खोज्नुपर्ने थियो । आश्रममै बस्न बाध्य पार्नु चाँहि गलत कार्य नै हो ।

बैयक्तिक अध्ययन २

मेरो नाम धन बहादुर मगर हो (नाम परिवर्तन) मेरो घर म्याग्दी जिल्लामा पर्दछ हाल म गलेश्वर ज्येष्ठ नागरिक वृद्ध आश्रममा आश्रित भएको १८ वर्ष भयो । मसँग मेरी श्रीमती पनि सँगै छिन् । हामी आउदा यो आश्रम अहिले जस्तो व्यवस्थित थिएन । दर्ता पनि भएको थिएन । दर्ता भएको अहिले ९ वर्ष भयो । विधिवत् र प्रक्रियागत रूपले अगाडि बढेको छ । अहिले ८३ वर्षको भएको छु । मेरा १ वटा छोरा र ४ छोरी छन् सबै सम्पन्नशाली छन् । म र मेरी बुढी खुसी नै छौं । हामी धर्ममा एकदम विश्वास राख्छौं । भगवानले नै हो अहिले सम्म हामीलाई वचाउनु भएको छ । भगवानको कृपाले नै छोरा छोरीहरू पनि राम्रा र आर्थिक अवस्थामा सम्पन्नशाली छन् । कहिलेकाही भेट्न पनि आउँछन् । छोरीहरूले त घरमै लगेर पनि राख्छन् तर केही समय पछि फेरी हामी आश्रममा आउँछौं । हामी भगवानको शरणमा परिसक्यौं त्यसैले हामी यतै नै खुशी हुनुपर्दछ । अहिले हामी गिरी भयौं । यो भनेको सन्यासी जीवन प्रवेश गरीसकेका छौं अर्थात् हामीले आफ्नो काजक्रिया आफै गरिसकेका छौं । भोलि मेरा छोरा वा छोरीले काजक्रिया गर्न पनि पर्दैन । हामी कसैलाई दुःख दिन चाहन्नौं किनकि हामी आफैले जन्माएका छोराछोरीलाई पनि दुःख नहोस भनी सन्यासी जीवनमा प्रवेश गरेका हौं । हामी धर्ममा विश्वास राख्छौं तर अहिले विदेशी संस्कार चलेको हाम्रो समाज छ तर हामी यसै आश्रममा खुसी छौं सबैको भलो होस् ।

अध्याय छ

सारांश, निष्कर्ष

६.१ सारांश

यो अध्ययन गलेश्वरधाम जेष्ठ नागरिक वृद्धा आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरूको सामाजिक जनजीवन तथा आश्रम आउनुका कारणहरूमा केन्द्रित रहेको छ । प्रस्तुत अध्ययनमा ४५ जना ज्येष्ठ नागरिकहरूमा ५ जना अशक्त भए पनि उनीहरूको बारेमा पनि नजिकको साथिभाइहरूबाट बुझ्ने प्रयास गरिएको थियो ।

देशको औद्योगिकीकरणले बाल, युवा तथा प्रौढको जीवनलाई सुखमय, विलासी रूपमा विताउन सहयोग पुऱ्याएको छ, भने अर्कोतर्फ ज्येष्ठ नागरिकहरूको जीवनलाई असहाय तुल्याई चिन्ताजनक बनाएको छ । खानपानमा सुधार, औषधि उपचारको सुलभताले गर्दा देशमा मृत्युदर घट्न गई ज्येष्ठ नागरिकहरू अर्थात आश्रममा आश्रितहरूको संख्या बढ्न गएको छ । यो संख्या वृद्धि म्याग्दी जिल्लाको मात्र नभएर समग्र देशको नै ठूलो समस्या बन्न पुगेको छ । धनी राष्ट्रहरूले यी ज्येष्ठ नागरिकहरूको समस्या समाधानबारे विभिन्न कार्यशाला, गोष्ठी सेमिनार गरी उनीहरूलाई खान बस्नको सुख सुविधा पुऱ्याउन आश्रमको व्यवस्था गरेका छन् ।

अहिलेको युगमा ज्येष्ठ नागरिकहरूको समस्याको चिन्ता समाज, देश र अन्तर्राष्ट्रिय जगतलाई पर्न गएको छ र यी क्षेत्रहरूबाट समस्या समाधान तर्फ खोज, अनुसन्धान तथा समाधान कार्यहरू हुदै गएका छन् । यस गलेश्वरधाम जेष्ठ नागरिक आरोग्य आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरूको सामाजिक रहनसहन र आश्रममा आश्रित हुनुका कारणहरूको अध्ययन गर्नलाई प्रत्यक्ष अवलोकन विधि, वैयक्तिक अवलोकन विधि तथा आश्रम व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारी तथा सदस्यहरूसँग अन्तरवार्ता, तथा तथ्याङ्क अवलोकन विधिहरू, सम्बन्धीत साहित्य समिक्षा विधि अपनाइएको छ । यस विधि अनुरूप आश्रममा आश्रित ३८ महिला र ७ पुरुषहरूसँग प्रत्यक्ष सम्पर्कमा प्रश्नहरू सोधि वास्तविकता अध्ययन गरियो ।

आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरूको सामाजिक जनजीवन पक्षको अध्ययन गर्दा आश्रममा आश्रित हुनुको मुख्य कारणहरूमा आफ्नो कोही नहुनु, पारिवारिक भैँभगडा, आर्थिक

दुर्बलता, शारीरिक अशक्तता तथा परिवार तथा समाजबाट माया, ममता र सम्मानको अभाव मुख्य कारण देखाए । जसलाई साराशमा निम्न किसिमले देखाइएको छ :

१. लैङ्गिक आधारमा आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरूको संख्याको बारेमा अध्ययन गर्नु महत्वपूर्ण हुन आउँछ । यस आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरू महिला ३८ र पुरुष ७ जना रहेका छन् । यस अध्ययनबाट लैङ्गिक रूपमा के कस्ता वृद्धहरू पारिवारिक रूपमा तिरस्कृत भई आश्रममा आश्रित हुँदा रहेछन् भन्ने कुराको जानकारी भएको छ ।
२. यस आश्रममा बस्ने ज्येष्ठ नागरिकहरूको जातिगत तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा बढी ब्राह्मण जाति ५७.७७ प्रतिशत, दोस्रो बढी मगर जातिको २४.४४ प्रतिशत र तेस्रोमा क्षेत्री, चौथो र पाँचौमा नेवार र ठकुरी जातिको प्रतिशत २.२३ रहेको पाइयो ।
३. उत्तरदाताको शैक्षिक अवस्था हेर्दा निरक्षरको प्रतिशत ८२.२२, साक्षरको १३.३३ प्रतिशत र सबै भन्दा बढी पढेको संख्या ४.४५ प्रतिशत रहेको पाइयो जसमा ८ कक्षा सम्म पास भएको पाइयो ।
४. यस आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरूको धार्मिक अवस्था बारेको बारेमा अध्ययन गर्दा १०० प्रतिशत नै हिन्दु धर्म मान्नेहरू रहेको पाइयो । अन्य धर्म मान्नेहरू पनि यस आश्रममा आएको हुनसक्ने अनुमान गरिएको थियो तर आश्रम अध्ययन गर्दा त्यस्तो अन्य कुनै धर्म नभएको पाइयो ।
५. वैवाहिक अवस्थाको बारेमा अध्ययन एक महत्वपूर्ण भागमा पर्दछ किनभने यसको अध्ययनबाट कस्तो वैवाहिक स्थिति भएका वृद्धहरू बढीमात्रामा आउँछन् भन्ने थाहा पाउन गरिएको थियो । जसमा विधुवा र विधुर नै बढी आएको पाइयो जसमा ५३.३४ प्रतिशत रहेको छ । सम्बन्धविच्छेद भएकाहरू २२.२२ प्रतिशत, विवाह नभएका २० प्रतिशत र पति/पत्नी भएकाहरू ४.४४ प्रतिशत रहेको पाइयो ।
६. आश्रममा आश्रित उत्तरदाताहरूको हालको पारिवारिक अवस्थाको बारेमा अध्ययन गरिकोमा एकल भएकाहरू ९५.५६ प्रतिशत र श्रीमान/श्रीमति दुवै भएकाहरू ४.४४ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

७. आश्रम आउनुपूर्व बसाईको स्थिति अवस्था विश्लेषण गर्दा एकलै भएकाहरू ५३.३४ प्रतिशत, श्रीमान/श्रीमतिहरूसँगै भएकाहरू २० प्रतिशत, छोरासँग बस्दै आएका ११.११ प्रतिशत, छोरीसँग बस्दै आएका १५.५५ प्रतिशत रहेको छ ।
८. ज्येष्ठ नागरिका बस्न उचित स्थान कहा भन्ने प्रश्नमा अध्ययन गर्दा धेरै जनाले ३५.५५ प्रतिशत, एकलै ३१.११ प्रतिशत, पवारमा बस्न उचित ठान्ने २० प्रतिशत, अन्य १३.३४ प्रतिशतले भन्न नखोजिएको अर्थात जहाँ बसे पनि उस्तै हो भन्ने भनाई व्यक्त गरेका थिए ।
९. आश्रम आश्रित हुन आउनुका कारणहरू पारिवारिक समस्याले आएका २५ जना, सामाजिक कारणले आएका ३ जना, आर्थिक कारणले आएका ५ जना, धर्म र सांस्कृतिक कारणले आएका १२ जना आएको पाइयो । राज्यका र भवितव्य दुर्घटनाका कारण भन्ने आएको पाइएन । एकल भएका, परिवारबाट उचित स्याहार संहार नपाएका, मोक्ष प्राप्तिका लागि आएको पाइयो ।
१०. आश्रितहरूको विभिन्न रोगहरूको बारेमा अध्ययन गर्दा ४० प्रतिशतले नसर्ने रोग लागेको, ३३.३३ प्रतिशतले दीर्घ रोग, १७.७८ प्रतिशतले नसर्ने रोग र रोग नै नलागेको ८.८९ प्रतिशत रहेको पाईएको थियो ।
११. आश्रममा आश्रितहरूको दिनचर्याको बारेमा अध्ययन गर्दा ४० प्रतिशत भजन कीर्तन गरेर, २८.८९ प्रतिशतले केहि काम नगर्ने वा केहीले गर्न नसक्ने, २६.६७ प्रतिशतले बत्ती काटेर र ४.४४ प्रतिशतले गाईको स्याहार गरेर दिनहरू बिताएको बताए ।
१२. परिवारको सदस्यहरू आश्रममा भेट्न आउँछन् वा आउँदैनन् भन्ने सन्दर्भमा ७१.१२ प्रतिशत आउँदैनन् भन्नेहरू पाईयो र २८.८८ प्रतिशतले भने आउने कुरा बताए ।
१३. जीविकाको स्रोत नभएकाहरू ८५ प्रतिशत र भएकाहरू १५ प्रतिशत रहेको पाइयो ।
१४. आश्रममा ज्येष्ठ नागरिकहरू बीच भेदभाव हुन्छ भन्नेहरू ३१.११ र हुदैन भन्नेहरू ६८.८९ प्रतिशत रहेको छ ।
- बृद्धाश्रमलाई व्यवस्थित रूपले संचालन गर्न ४ जना कर्मचारीहरू व्यवस्था गरिएको छ । व्यवस्थापन पक्षबाट आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई उपलब्ध गराइएको भौतिक

सुविधाहरू जस्तो खान बस्न, औषधिउपचार, चाडपर्व अनुसारको खाद्यान्न तथा अन्य सामग्रीहरूबाट धेरैजसो आश्रितहरू सन्तुष्ट भएको पाइन्छ, भने केहि मात्रामा आश्रितहरू असन्तुष्ट रहेको पाइन्छ ।

आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरूको आपसी सम्बन्ध र कर्मचारीहरूसँगको सम्बन्ध राम्रो देखिएता पनि सरकारको तर्फबाट आश्रमको आगि उपयुक्त योजना र बजेट कार्यक्रमहरू उपलब्ध गराउन नसक्दा यस गलेश्वरधाम ज्येष्ठ नागरिकहरूको लागि केवल ओत लाग्ने ठाउँ जस्तो भएको छ । आश्रित ८० उमेर माथिका वृद्धहरूको अवस्था चिन्तजनक नै छ, भन्न सकिन्छ । किनकि केही वृद्धाहरूको अवस्था निकै दयनीय पनि देखियो ।

६.२ निष्कर्ष

प्राचिनकालमा मानिसहरू वृद्धावस्थामा पुगेपछि उनीहरूलाई जीवनको बाँकी दिन विताउन कुनै खास समस्या थिएन । किनकि वृद्धावस्थामा लागेपछि उनीहरू बानप्रस्थ आश्रम तथा सन्यास आश्रममा आफ्ना नाता कुटुम्ब, मित्र सबैलाई त्यागी भगवानमा लीन भई समय बिताउँथे । मृत्युपछि उनका आफन्त एवम् अन्य सहकर्मीहरूबाट सतगत, काजक्रिया आदी कर्महरू गरिदिइन्थ्यो । देशमा औद्योगिकीकरण तथा सहरीकरण हुनु अधिसम्म पनि मानिसहरू धर्मप्रति आस्था भएका कारणले छोराछोरी तथा समाजले ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई सम्मानका साथ आवश्यक सरसहयोग गर्दथे । ज्येष्ठ नागरिकहरूको बाँकी जीवन राम्रै बित्ने गर्दथ्यो । विस्तारै जनसंख्यामा भएको वृद्धि, विज्ञानको प्रविधिको विकाससँगै शुरु भएको आधुनीकीकरण एवम् विश्वव्यापीकरण प्रक्रिया, परम्परागत उत्पादनको स्वरूपमा आएको परिवर्तनले ल्याएको पेशा व्यवसायमा विविधीकरण आदीले नयाँ पुस्ताको उपभोगवादी संस्कृति र आफ्ना वृद्ध बाबु आमाप्रतिको कर्तव्य, दायित्व र जिम्मेवारीलाई भुल्दै गएको ज्येष्ठ नागरिकहरूको जीवन कठिन र अनिश्चित हुन थालेको छ । हाल आएर विश्वमा मानवसेवा प्रतिको सेवभावले ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई आवश्यक सेवा सरसहयोग गर्न नीजि, सामुदायिक, सरकारी एवम् गैह्रसरकारी क्षेत्रबाट विभिन्न कार्यहरू एवम् आवश्यक नीति योजना, कानुन, कार्यक्रमको तर्जुमा र कायान्वयन हुन थालेको पाइन्छ ।

गलेश्वरधाम आश्रममा आश्रित ज्येष्ठ नागरिकहरू आश्रममा आश्रित हुनुका धेरै कारणहरू जसलाई निम्नअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

) सन्यास

) आफ्नो पुख्यौली घरमा पर्याप्त जग्गाजमिन नहुनु,

) आयस्रोतको अभाव ।

) छोरा वा छोरी भए पनि अपहेलित हुनुपर्ने ।

) छोरा नभएर छोरी ज्वाइँको घरमा बस्नुपर्दा भोग्नु परेको मानसिक पिडा ।

) एकल हुनु ।

) छिमेकी वा इष्टमित्रले सहयोग नगर्नु ।

) पछि बुढेसकालमा एकल हुने डरले ।

शारीरिक अशक्तता भएकाले आफ्नो जन्मस्थान छोडी वृद्धाश्रममा आश्रित हुन आएका छन् । वृद्धा आश्रमको व्यवस्था सन्तोषजनक नभए पनि आश्रमले दिएको गाँस, बास, कपासमै सन्तोषमानि यसैलाई आफ्नो अहोभाग्य सम्झी आश्रममा आश्रित रहेको देखिन्छ । आश्रममा बस्नेहरू मध्ये केही ज्यादै सन्तुष्ट देखिन्छन् र भन्छन् आफ्नो भएर माया गर्ने कोही नभएपछि वृद्धाश्रममा त धेरै आनन्द छ । बेलाबखतमा विभिन्न दाता तथा दानविरबाट हुने भोजनको व्यवस्था र बस्त्र दानले केही रूपमा भएपनि आफूलाई सन्तुष्टी प्राप्त भएको अनुभव सुनाउँछन् । कसै कसैले भने परिवार भनेको परिवार नै हो, यहाँ बस्दा त धर्तिकै बोझ भए जस्तो लाग्छ, तर के गर्नु आफन्त कोही छैनन्, बाच्नका लागि अन्य उपाय नभएकाले यहाँ नबसी सुखै छैन सम्मका भनाइहरू व्यक्त गर्दछन् । आफन्त नहुनेहरूका लागि वृद्धाश्रम आधार थलो बनेको छ । वृद्धाश्रममा आउने धेरैजसो ग्रामीण क्षेत्रका वासिन्दा हुन् । आश्रममा आउनेहरूमा परिवार हुने भन्दा परिवार नभएकाहरू वढी छन् ।

ज्येष्ठ नागरिकहरू ज्ञानका भण्डार हुन् । उनीहरूले आफ्नो जीवनकालमा धेरै तितामिठा अनुभवहरू हासिल गरेका छन् भने कोही त आर्थिक रूपमा सम्पन्नशाली परिवारका पनि छन् । आफ्नो भएको एउटा छोराले अर्कै धर्म मानेको (मृत्युपछि काजक्रिया गर्न नपर्ने) र छोरीहरूलाई भार लाग्ने भन्ने हेतुले यस आश्रममा आएको पाइन्छ । यी ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई सन्तुलित खानपान, राम्रो बसोबास, आवश्यकता अनुसारको स्वास्थ्य

उपचार, अनुकूल वातावरण दिएमा यिनीहरूको बाँकी जीवन केही रूपमा भए पनि सन्तोषजनक हुने कुरा उनीहरू बताउँछन् । ज्येष्ठ नागरिकहरूको जीवनको भोगाई र अनुभवबाट पाठ सिक्दै उनीहरूलाई थप गतिशील बनाउन शारीरिक तथा मानसिक सक्रियता आवश्यक पर्दछ, जसका लागि शारीरिक व्यायम, हिडडुल र मानसिक सन्तुष्टिका लागि मन्दिर, तीर्थ, ब्रत पाठ, पूजा, पुराण आदिमा सहभागिता बढाउनुपर्दछ । कहिलेकाही ज्येष्ठ नागरिक र बालबालिका बिच आपसी सम्बन्ध स्थापना विस्तार गराउँदा समाजमा भातृत्व, प्रेम र सकारात्मक बुझाईको अवसर वृद्धि हुन्छ । बालबालिकाले व्यावहारिक र सैद्धान्तिक ज्ञान पनि सिक्न पाउँछन् । वृद्ध वृद्धाहरूको भावनाहरूलाई बालबालिकाले सजिलै अनुसरण गर्दछन् जसले अमिट छाप पारेको हुन्छ । त्यसैले ज्येष्ठ नागरिकहरूको ज्ञान बाल विकास परियोजनाका लागि फलदायि र महत्वपूर्ण हुन्छ ।

सङ्क्षेपमा भन्नुपर्दा, उनीहरूको जीवनभरको अनुभव र ज्ञानलाई लिपिबद्ध गर्नुपर्दछ । त्यसका लागि वृद्धमैत्री वातावरण तयार पार्नु पर्दछ । भर्खरै ६० वर्ष टेकेको नागरिकसँग धेरै जोश जाँगर बाँकी नै हुन्छ । उनीहरूको बाँकी जीवनलाई मानव सेवा, धार्मिक कार्यमा सक्रियता बढाउनुपर्दछ । उनीहरूमा रहेको सीप, कला, क्षमता, ज्ञान र अनुभवलाई स्थानीय स्रोत र साधनको परिचालनमा सहयोग मार्फत स्थानिय, राष्ट्रको विकासमा योगदान पुऱ्याउन सकिन्छ । हाम्रो संस्कृति भित्रको राम्रा नराम्रा पक्षहरू लेखाजोखा गर्न पनि ज्येष्ठ नागरिकहरूको अनुभवको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । हाम्रो चाडपर्व मान्ने तरिका, पुजाआजा, यिनको संस्कृति, सामाजिक अनि व्यवहारिक पक्षको पूर्ण ज्ञान लिपिबद्ध गर्न सकिन्छ । माया, प्रेम, परिवार, जागिर, उद्योग लगायतका जिन्दगीका महत्वपूर्ण पक्षहरूको व्यवहारिक परिभाषा खोज्न सकिन्छ । एउटा वृद्धको मृत्यु भनेको एउटा सिंगो ज्ञानको भण्डार र जीवनकालखण्डको अन्त हुनु पनि हो । त्यसैले वृद्धाश्रम भनेको एउटा मानिसको मात्र नभइ सिंगो ज्ञानको भण्डार आश्रम स्थल पनि हो । यसलाई समयमै सुभ्रवुभका साथ बुद्धिमत्तापूर्ण ढंगले आत्मसात गर्नुपर्दछ, अन्यथा पछुताउनु शिवाय अन्य विकल्प बाँकी रहदैन ।

सन्दर्भ सूची

- आचार्य, बलराम (२०७४), *समाजशास्त्रको परिचय*, काठमाडौं : नेशनल बुक सेन्टर
- आचार्य, बलराम (२०७५), *समाजशास्त्रमा अनुसन्धान विधि*, काठमाडौं : नेशनल बुक सेन्टर, भोटाहिटी ।
- आचार्य, बलराम (२०६७), *नेपालमा समाज र संस्कृति*, काठमाडौं : नेशनल बुक सेन्टर ।
- आदर्श समाज, संवाददाता (२०७०), *नेपालमा ज्येष्ठ नागरिकहरूको अवस्थाबारे एक चर्चा*, असोज १५ ।
- केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग (२०६८), *नेपालको तथ्याङ्कीय भूतक*, काठमाडौं : नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय, थापाथली ।
- गलेश्वर क्षेत्र विकास कोष (२०७४/०७५), *वार्षिक प्रतिवेदन*, गलेश्वर क्षेत्र विकास कोष, गलेश्वर, म्याग्दी ।
- गलेश्वरधाम ज्येष्ठ नागरिक आश्रम चिनारी (२०७३), गलेश्वरधाम व्यवस्थापन समिति गलेश्वरधाम, म्याग्दी ।
- गोरखापत्र अनलाईन डट कम (२०७३), गोरखापत्र संस्थान, काठमाडौं : धर्मपथ ।
- गलेश्वर शिवालय तथा पुलहाश्रम क्षेत्रको संक्षिप्त परिचय (२०७१), गलेश्वर शिवालय क्षेत्र विकास समिति, गलेश्वर म्याग्दी ।
- घतान गा.वि.स.को प्रोफाइल (२०६८), घतान गा.वि.स.को कार्यालय, घतान, म्याग्दी ।
- चटौत/मण्डल जयनारायण/श्रेष्ठ चण्डिप्रसाद/शर्मा नगेश (२०४९), *नेपालमा सामाजिक कल्याण एक विवेचना* (महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयबाट प्रकाशित प्रतिवेदन), काठमाडौं : नेपाल ।
- जनजाति आयोग, (२०३९/२०७४), काठमाडौं : नेपाल
- जिल्ला समन्वय समिति, म्याग्दी (२०७४/२०७५) को वार्षिक प्रतिवेदन, जिल्ला समन्वय समिति, बेनी, म्याग्दी ।
- ज्येष्ठ नागरिक परिचय पत्र सम्बन्धि निर्देशिका (२०७५), नेपाल सरकार जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालय, काठमाडौं : नेपाल ।
- ज्येष्ठ नागरिक परिचय पत्र सम्बन्धी निर्देशिका (२०७५), फाकफोकथुम गाउँपालिका, इलाम ।
- ज्येष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षा सेवा (२०७४), नेपाल सरकार, काठमाडौं : नेपाल ।

जोशी, आत्मदेव (२०७३), *नेपाल कानुनी पत्रिका*, बैशाख ३०, काठमाडौं : नेपाल ।

तथ्याङ्क कार्यालय बागलुङ (२०७२), *जिल्ला वस्तुगत विवरण*, म्याग्दी : नेपाल सरकार
केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग तथ्याङ्क कार्यालय, बागलुङ ।

डा. अधिकारी, माधव (२०१८), *ज्येष्ठ नागरिकप्रतिको दायित्व*, राजधानी न्यूज, जुलाई १९ ।

डा. क्षेत्री दिल बहादुर, (२०६९), *गलेश्वर शिवालय तथा पुलाश्रम क्षेत्र संक्षिप्त परिचय*,
गलेश्वर, म्याग्दी ।

डा. ठगुन्ना, नरेन्द्रसिंह (२०७५), *नेपालमा ज्येष्ठ नागरिकको मानव अधिकार र मानसिक
स्वस्थ्य*, काठमाडौं : घण्टाघर, असोज १५ ।

डा. अधिकारी, माधव (२०१८), *ज्येष्ठ नागरिकप्रतिको दायित्व*, काठमाडौं : राष्ट्रिय दैनिक
राजधानी पत्रिका, नेपाल ।

दर्नाल, सुशील (२०७४), *सन्तान हुँदा हुदै वृद्धाश्रम बस्न बाध्य ज्येष्ठ नागरिक*, काठमाडौं :
माघ १५ सोमबार, नेपाल ।

हुंगाना, नारायण (२०७४), *मानव अधिकार आयोगद्वारा वृद्धाश्रमको अध्ययन शुरु*, काठमाडौं
: राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, चैत्र ६ मंगलबार ।

न्युज एजेन्सी नेपाल (२०१८), *सबै प्रदेशमा ज्येष्ठ नागरिक आश्रम बनाउने योजनामा
सरकार*, जुलाई ९ सोमबार ।

पन्त, भरतराज (२०४५), *नमस्कार पेज नं. १२१*, नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, काठमाडौं
: नेपाल ।

पराजुली, कृष्ण प्रसाद (२०५५), *नेपाली बृहत शब्दकोश*, पेज नं.१२१, नेपाल राजकीय प्रज्ञा
प्रतिष्ठान, काठमाडौं : नेपाल ।

प्रा. श्रेष्ठ, अमन, सुवेदी रविन (अधिवक्ता), सिवाकोटी कैलाश कुमार (अधिवक्ता) (२०७४),
स्थानिय तहको नयाँ संरचना, प्रकाशक राष्ट्रिय सूचना केन्द्र काठमाडौं, नेपाल

बन्धु, चूडामणि (२०७५), *अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन*, काठमाडौं : रत्नपुस्तक भण्डार
डिल्लीबजार, नेपाल ।

बेनी अनलाईन (२०७६), बेनी, म्याग्दी असार १ आईतबार ।

बेनी अनलाईन (२०७६), बेनी बजारमा ज्येष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र स्थापना गरिने, बेनी
म्याग्दी, ज्येष्ठ ३० ।

वि.पि, वडाल (२०१५), *वृद्धाश्रम ज्येष्ठ नागरिक र आजका युवा*, काठमाडौं : नेपाल ।

मोक्तान, दशरथ (२०५८), *बुद्धयौली समाज, नेपाल कार्य समूह तथा हेल्पएजेन्ट्स, प्रथम संस्करण*, काठमाडौं ।

राष्ट्रिय जनगणना (२०६८), नेपाल सरकार केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, काठमाडौं
रामजानकी बालिका आश्रममा (२०७५), ५० औं वर्ष गाठ, सौराहा अनलाईन चितवन,
फागुण २५ ।

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग (२०७०), ज्येष्ठ नागरिक र मानव अधिकार आयोग,
काठमाडौं, नेपाल ।

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग (२०७५), *देशभर पन्ध्रसय ७७ जना वृद्धाश्रममा*, खरिबोट
पत्रिका, असोज १४ आईतवार ।

राष्ट्रिय योजना आयोग, पन्ध्रौ योजना, आधार पत्र आर्थिक वर्ष २०७६/०७७-२०८०/०८१
राष्ट्रिय योजना आयोग, काठमाडौं नेपाल

शर्मा, जनकलाल (२०३९), *हाम्रो समाज एक अध्ययन*, साभा प्रकाशन, काठमाडौं : नेपाल ।

सापकोटा, जनकराज (२०७०), *नेपाल साप्ताहिक पत्रिका*, चैत्र ३० काठमाडौं : नेपाल ।

सर्वोच्च अदालत (२०७४), *जेष्ठ नागरिकको अधिकार एवम् उपचार सम्बन्धी जानकारी पुस्तिका*, काठमाडौं : नेशनल वुक सेन्टर, भोटाहिटी ।

श्रेष्ठ, कैलाशबाबु (२०७३), गोरखा मानव सेवा आश्रम, गोरखा चैत्र ६ आइतबार ।

ज्ञवाली, रामप्रसाद (२००८), *जेष्ठ नागरिकको सवाल सबैको सरोकार* १५ औं अन्तर्राष्ट्रिय
ज्येष्ठ नागरिक दिवस, अक्टोबर १ को सन्दर्भमा प्रस्तुत मस्यौदा ।

ज्ञवाली, खेमराज (२०६३), *श्री शुक सुधा श्रीमत्भागवत महापुराणको अनुदित ग्रन्थ*,
काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, भोटाहिटी, नेपाल ।

Websites

www.benimunicapality.com

www.ddcmyagdi.com

www.galeshwordham.com

www.gecenep.com

www.oldcarecenter.com

अनुसूचि १

अन्तरवार्ता सूची

मिति :

नाम :

उमेर :

लिङ्ग :

महिला :

पुरुष :

धर्म :

१. तपाईं कुन जातिको हुनुहुन्छ ?

(क) बाह्यमण (ख) क्षेत्री (ग) गुरुङ (घ) मगर दलित नेवार अन्य

२. तपाईंको वैवाहिक स्थिति कस्तो छ ?

क) अविवाहित (ख) विवाहित (ग) पारपाचुके (घ) विधुर/ विधुवा

३. आश्रम आउनुभन्दा पहिला तपाईंको परिवार कस्तो प्रकारको थियो ?

क) संयुक्त (ख) एकल

४. आश्रममा आउनुभन्दा पहिला तपाईं कोसँग बस्नुहुन्थ्यो ?

क) एकलै (ख) श्रीमान श्रीमती (ग) छोरासँग (घ) छोरीसँग अन्य

५. तपाईंको विचारमा ज्येष्ठ नागरिका बस्न उपयुक्त ठाउँ कुन हो ?

(क) परिवारसँग (ख) एकलै (ग) बृद्धाश्रम (घ) अन्य

६. हाल तपाईंको परिवार हुनुहुन्छ कि हुनुहुन्न ?

(क) छन् (ख) छैनन्

७. यदि हुनुहुन्छ भने तपाईं परिवारसँग किन नबस्नु भएको हो ?

(क) कसैले वास्तानगरेर (ख) आयस्रोत नभएर

(ग) खानपान नमिलेर (घ) अन्य

८. तपाईंले कतिसम्म अध्ययन गर्नुभएको छ ?

(क) निरक्षर (ख) साक्षर (ग) अनौपचारिक शिक्षा

(घ) माध्यमिक तह प्राथमिक तह

९. तपाईं कति सालदेखि आश्रममा बस्दै आउनुभएको छ ?

.....

१०. तपाईं कहाँ वा कुन ठाउँबाट आउनु भएको हो ?

.....

११. तपाईं कसरी यहाँसम्म आईपुग्नु भयो ?

क) पारिवारिक कारण

छोरा छोरी नभएर

छोरा छोरी भएर

छोरा मात्र भएर

छोरी मात्र भएर

स्वेच्छा

पारिवारिक हेला भएर

अन्य

ख) सामाजिक कारण

समाजबाट अपहेलना, तिरस्कार, आरोप,

ग) आर्थिक कारण

आफ्नो आय स्रोत नभएर

छोरा/छोरी/श्रीमान/श्रीमतीको आयस्रोत नभएर

अन्य

घ) राज्यका कारण

सडक विस्तार

सार्वजनिक भवन निर्माण, पुल, जलविद्युत, सेना, प्रहरी क्याम्प स्थापना

-) अन्य
- ड) भवितव्य दुर्घटना
-) वाढी, पहिरो, आगलागी,
-) वस दुर्घटना
-) भुकम्प क्षति
-) अन्य
- च) धार्मिक र साँस्कृतिक
-) धर्म प्राप्तिका लागि
-) परम्परागत सोचाई, चालचलन,
१२. तपाईं काम गर्न सक्नुहुन्छ ?
- (क) सक्छु (ख) सकिदैन
१३. यदि सक्नुहुन्छ भने कस्तो खालको काम गर्न सक्नुहुन्छ ?
- (क) कृषि (ख) पुजारी (ग) हस्तकला (घ) सामान्य
१४. तपाईंको जीविकाको स्रोत के हो ?
-
१४. तपाईं कस्तो प्रकारको परिवारमा बस्नुहुन्छ ?
- (क) एकल (ख) वृहत (ग) संयुक्त (घ) अन्य
१५. तपाईं तीर्थस्थल जाँदा कोसँग जानुहुन्छ ?
- (क) एकलै (ख) समूहमा (ग) साथीसँग (घ) अन्य
१६. तपाईंको परिवारका सदस्यहरू तपाईंलाई भेट्न आउने गर्छन् ?
- (क) आउँछन् (ख) आउँदैनन्

१७. यदि भेट्न आउछन् भने को को आउने गर्दछन ।
.....
१८. भेट्न आउदा तपाईंलाई के कस्तो सहयोग गर्दछन् ?
.....
१९. चाडपर्वमा लिन आउँछन ?
(क) आउँछन् (ख) आउदैनन्
२०. तपाईंको स्वास्थ्य स्थिति कस्तो छ ?
(क) राम्रो (ख) नराम्रो (ग) स्वास्थ्यजनक (घ) ठिकै
२१. तपाईं आँखा देख्न सक्नुहुन्छ ?
(क) देख्छु (ख) देखिदैन (ग) अलिकम देख्छु
२२. तपाईंलाई राम्रोसँग निन्द्रालागछ ?
(क) लाग्छ (ख) लाग्दैन (ग) अलि कम लाग्छ
२३. तपाईंहरू एउटा कोठामा कति जना वस्नुहुन्छ ?
.....
२४. आश्रममा स्वास्थ्य उपचारको व्यवस्था छ वा छैन ?
(क) छ (ख) छैन
२५. तपाईंलाई दीर्घरोग छ वा छैन ?
२६. यदि छ भने दम, मधुमेह, मुटुरोगी, अल्सर, छारे रोग,
२७. तपाईंलाई विशेष गरी कस्ता खालका रोगहरूले सताउने गरेको छ ?
सर्ने रोगहरू : क्षयरोग, लहरेखोकी, भ्यागुटे रोग, टाईफाइड, भाडापखला हैजा,
रुघाखोकी
नसर्ने रोगहरू : उच्च रक्तचाप, क्यान्सर, हृदयघात, मधुमेह, दम,
.....

२६. तपाईको चुरोट सुर्तिको अम्मल छ ?
क) छ ख) छैन
२७. तपाईको दिनहरू आश्रममा कसरी विताउनुहुन्छ ?
.....
२८. तपाईको स्वास्थ्य सुधारको लागि आश्रम व्यवस्थापन समितिलाई के भन्न चाहनुहुन्छ ?
.....
२९. ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई दिएको भत्ता तपाई के के मा खर्च गर्नुहुन्छ ?
.....
३०. आश्रममा तपाईले आय आर्जन सम्बन्धी कुनै काम गर्नुहुन्छ ?
(क) गर्छु (ख) गर्दिन
३१. यदि गर्नुहुन्छ भने के के गर्नुहुन्छ ?
.....
३२. आश्रममा तपाईले कस्तो अनुभव गर्नुभएको छ ?
.....
३३. आश्रममा वस्दा तपाईलाई कुनै किसिमको समस्या परेको छ कि ?
(क) परेको छ (ख) अलि अलि परेको छ (ग) परेको छैन
३४. यदि समस्या परेका छन् भने के के हुन् ?
.....
३५. तपाई दिनमा कति पटक खाना खानुहुन्छ ?
.....
३६. आश्रममा भेदभाव हुन्छ या हुँदैन ?
(क) हुन्छ (ख) हुँदैन

३७. यदि भेदभाव हुन्छ भने के कस्तो हुन्छ ?

(क) जातिगत

(ख) काम गर्न सक्ने वा नसक्ने

(ग) रोगी वा निरोगी

घ) अन्य

आश्रम व्यवस्थापन समिति तथा जानकार व्यक्तिहरूसँगको छलफल

नाम :

उमेर :

लिङ्ग:

१) मन्दिर परिसरमा आश्रमको स्थापना तथा शुरुवात कहिले भएको हो ?

.....

२) आश्रम कसरी संचालन भएको छ तथा आर्थिक स्रोत कहाँबाट जटाउने गर्नुभएको छ ?

.....

३) यो आश्रम संचालनमा स्थानीय निकायले कस्ता कस्ता भूमिका निर्वाह गरेको छ ?

.....

४) स्थानीय निकाय बाहेक अन्य निकाय वा संघ संस्था तथा चन्दादाताहरूको पनि सहयोग के कस्तो छ ?

.....

५) सहयोग गर्न चाहने संस्था संगठनहरूलाई तपाईं केही भन्नु चाहनुहुन्छ ?

.....

६) आश्रममा कस्ता कस्ता मानिस छन् ? कति संख्यामा छन् ?

.....

७) आश्रममा बस्नका लागि कस्ता मानिसहरूलाई प्राथमिकता दिनुभएको छ ?

.....

८) आश्रममा ज्येष्ठ नागरिकहरू कतिदेखि कति उमेरसम्मका छन् ?

९) तपाईंहरूले आश्रम दिगोपनाका लागि भावी योजना के बनाउनु भएको छ ?

१०) समय दिनु भएकोमा धेरै धेरै धन्यवाद ।

अनुसुचि २

मुख्य सूचनादाताको नामावली

१. श्री रुद्र बहादुर कार्की (अध्यक्ष) गलेश्वरधाम जेष्ठ नागरिक आश्रम
२. श्री बमबहादुर पुन (उपाध्यक्ष) गलेश्वरधाम जेष्ठ नागरिक आश्रम
३. श्री भिमनाथ पराजुली (अध्यक्ष) पुलत्स्य पुलाह अन्नक्षेत्र
४. श्री खगराज पोखेल (सचिव) गलेश्वरधाम जेष्ठ नागरिक आश्रम
५. श्री राम बहादुर बानियाँ (सचिव) गलेश्वर शिवालय क्षेत्र
६. श्री उषा चोखाल (कर्मचारी) गलेश्वरधाम जेष्ठ नागरिक आश्रम

अनुसूचि ३

स्थापनाकालमा भएका कार्यसमितिका नामावलीहरू

१. श्री माधव प्रसाद रेग्मी (अध्यक्ष) गलेश्वरधाम जेष्ठ नागरिक आश्रम
२. श्री बम बहादुर पुन (उपाध्यक्ष) गलेश्वरधाम जेष्ठ नागरिक आश्रम
३. श्री प्रकाश कुमार श्रेष्ठ (सचिव) गलेश्वरधाम जेष्ठ नागरिक आश्रम
४. श्री लिला बानिया (कोषाध्यक्ष) गलेश्वरधाम जेष्ठ नागरिक आश्रम
५. श्री मुकुन्द छन्त्याल (सदस्य) गलेश्वरधाम जेष्ठ नागरिक आश्रम
६. श्री शान्ता गौचन (सदस्य) गलेश्वरधाम जेष्ठ नागरिक आश्रम
७. श्री भद्र बहादुर कार्की (सदस्य) गलेश्वरधाम जेष्ठ नागरिक आश्रम

अनुसूचि ४

बर्तमान कार्यसमितिको नामावलीहरू

क्र.स	नाम थर	पद
कं)	श्री प्रमुख जिल्ला अधिकारी - जिल्ला प्रशासन कार्यालय)	प्रमुख संरक्षक
ख)	श्री राधाकृष्ण शर्मा पराजुली	संरक्षक
१	श्री रुद्र वहादुर कार्की	अध्यक्ष
२	पं श्री भिमनाथ पराजुली	उपाध्यक्ष
३	श्री माधव प्रसाद रेग्मी	सदस्य सचिव
४	श्री वम वहादुर पुन	कोषाध्यक्ष
५	श्री योगेन्द्र बहादुर क्षेत्री	मानार्थ, सदस्य
६	श्री पुर्ण वहादुर बानियाँ	सदस्य
७	श्री टिकानन्द सुवेदी	सदस्य
८	श्री कुमारी रोका	सदस्य
९	श्री अम्मर वहादुर वस्नेत	सदस्य
१०	श्री धन प्रसाद रोका	सदस्य
११	श्री हिरा वहादुर वरुवाल	सदस्य
१२	श्री मनोज पौडेल	सदस्य
१३	श्री आशिका पुर्जा	सदस्य
१४	श्री प्रेम वहादुर चोखाल	सदस्य

अनुसुची ५

अन्नक्षेत्र विकास कोष सञ्चालक समितिको नामावली

१. श्री भिमनाथ पराजुली अध्यक्ष ।
२. श्री मन वहादुर पुन उपाध्यक्ष ।
३. श्री जगन्नाथ पौडेल..... सचिव ।
४. श्री चिरञ्जिवी आचार्य कोषाध्यक्ष ।
५. श्री मनोज पौडेल..... सदस्य ।
६. श्री बलराम पौडेल सदस्य ।
७. श्री मोहन वहादुर पुर्जा सदस्य ।
८. श्री रमा पौडेल सदस्य ।
९. श्री पुष्पा सापकोटा सदस्य ।

अनुसुची ६

गलेश्वरधाम जेष्ठ नागरिक आश्रम सञ्चालक समितिको नामावली

१. श्री रुद्र वहादुर के.सी अध्यक्ष ।
२. श्री वम वहादुर पुन उपाध्यक्ष ।
३. श्री खगराज पौडेल..... सचिव ।
४. श्री गौमाया गर्वुजा कोषाध्यक्ष ।
५. श्री अमृतमान शेरचन सदस्य ।
६. श्री देवीलाल छन्त्याल..... सदस्य ।
७. श्री गोपाल पुरी सदस्य ।

अनुसूची ७

म्याग्दी जिल्लाको नक्सा

बेनी नगरपालिका

बेनी नगरपालिकाको नक्शा

अध्ययन क्षेत्र

अध्ययन क्षेत्रको नक्शा – बेनी नगरपालिका वडा नं. ९

